

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΜΗΜΑΤΑ: Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών
Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών
Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ “ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ”

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

“Η συνεργασία Τουρκίας-Κατάρ και
ο ανταγωνισμός με την Σαουδική Αραβία”

Σύνταξη: Σπυρίδων Γράψας

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: **Ηλίας Κουσκουβέλης**, Καθηγητής Πανεπιστημίου Μακεδονίας
Κοσμήτορας Σχολής Κοινωνικών, Ανθρωπιστικών Επιστημών και Τεχνών

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

“Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου”.

Σπυρίδων Γράψας

ΑΦΙΕΡΩΣΗ

Στην γυναίκα μου και τα παιδιά μου, για την αμέριστη συμπαράστασή τους.

ΣΥΝΟΨΗ

Η Τουρκία δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη αλλά ούτε και παθητική απέναντι στις αλλαγές που επήλθαν στην Μέση Ανατολή. Έχοντας ως αφετηρία την εξωτερική πολιτική των χωρών που εξετάζονται και τις διμερείς σχέσεις της Τουρκίας με το Κατάρ ως προς την στάση τους έναντι της Σαουδικής Αραβίας και την εξέλιξή τους κατά την τελευταία δεκαετία μετά την έκρηξη της Αραβικής Άνοιξης, η παρούσα μελέτη εξετάζει την προσαρμογή των τριών χωρών στο πλαίσιο περιφερειακής πολιτικής ασφάλειας στο νέο γεωπολιτικό περιβάλλον που αναδύεται στην Μέση Ανατολή. Καταλήγει υπογραμμίζοντας τις αδυναμίες, τις προκλήσεις και τις προοπτικές της εξωτερικής πολιτικής των υπό εξέταση χωρών και την διασύνδεση τους με την χώρα μας.

Λέξεις-κλειδιά: Μέση Ανατολή, Εξωτερική Πολιτική, Σαουδική Αραβία, Τουρκία, Κατάρ, Αραβική Άνοιξη

ABSTRACT

Turkey could not remain unaffected or impassive in the face of changes in the Middle East. Taking into account the foreign policy of the countries under consideration and Turkey's bilateral relations with Qatar in their attitude towards Saudi Arabia and their evolution over the last decade after the Arab Spring explosion, this study examines the adaptation of three countries in the context of regional security policy in the new geopolitical environment emerging in the Middle East. It concludes by highlighting the weaknesses, challenges and prospects of the foreign policy of the countries concerned and their interconnection with our country.

Keywords: Middle East, foreign policy, Saudi Arabia, Turkey, Qatar, Arab Spring

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΣΚΟΠΟΣ	13
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	14
ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ	15
1.1 Παραδοσιακές θεωρίες κράτους και διεθνών σχέσεων	15
1.1.1 Ιδεαλισμός	15
1.1.2 Ρεαλισμός	16
1.1.3 Νεορεαλισμός – Δομικός Ρεαλισμός	19
1.1.4 Κονστрукτιβισμός (Δομισμός ή στρουκτουραλισμός)	21
ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΟΛΠΟΥ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	23
ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΟ ΚΑΤΑΡ	39
3.1 Γεωγραφικά και ιστορικά στοιχεία	39
3.2 Εξωτερική πολιτική	41
3.3 Σχέσεις με την Τουρκία	45
ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΣΑΟΥΔΙΚΗ ΑΡΑΒΙΑ	48
4.1 Ιστορικά, γεωγραφικά και κοινωνικά στοιχεία	48
4.2 Οι σχέσεις της Σαουδικής Αραβίας με τις χώρες του κόλπου	52
4.3 Ο ενδο - σουνιτικός ψυχρός πόλεμος, η Σαουδική Αραβία, η μουσουλμανική αδελφότητα και οι σαλαφιστές τζιχαντιστές	56
ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΤΟΥΡΚΙΑ	62
5.1 Ιστορικά στοιχεία	62
5.2 Η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας	63
5.3 Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στην Μέση Ανατολή	67
5.3.1 Ιστορική αναδρομή των σχέσεων Τουρκίας και Μέσης Ανατολής	67
5.3.2 Οι σχέσεις της Τουρκίας με τον Αραβικό κόσμο σήμερα	69
5.3.3 Η σχέση με τις ΗΠΑ και η οικονομική κρίση της Τουρκίας	74
ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΟ ΤΡΙΠΤΥΧΟ ΤΟΥΡΚΙΑ – ΚΑΤΑΡ – ΣΑΟΥΔΙΚΗ ΑΡΑΒΙΑ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	76

ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	79
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: ΟΙ ΕΞΙ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΚΛΑΣΙΚΟΥ / ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΡΕΑΛΙΣΜΟΥ .	84
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: ΧΑΡΤΕΣ ΤΩΝ ΥΠΟ ΕΞΕΤΑΣΗ ΧΩΡΩΝ	85
Κατάρ.....	85
Τουρκία.....	86
Σαουδική Αραβία	86
ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	87
Ελληνόγλωσση.....	87
Ξενόγλωσση	87
Διαδίκτυο	92

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ

- A.** Οι έξι αρχές του κλασικού / πολιτικού ρεαλισμού
- B.** Χάρτες των υπό εξέταση χωρών

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γενικά

Στη σύγχρονη ιστορία της πολιτικής θεωρίας, η νομιμοποίηση των διεθνών σχέσεων αποτελεί σε μεγάλο βαθμό μια περιθωριακή υπόθεση. Οι διεθνείς σχέσεις παγκοσμίως, όπου τα έθνη έχουν σχεδιαστεί σε μεγάλο βαθμό ως αυτόνομες οντότητες, έχει θεωρηθεί ότι δεν λαμβάνουν υπόψη τους ηθικούς κανόνες. Ακόμη και το διεθνές δίκαιο θεωρείται ότι είναι σημαντικά πιο αδύναμο από το εθνικό δίκαιο λόγω της έλλειψης υπερεθνικών πολιτικών αρχών για να ελέγχουν την ορθή τήρηση του.¹ Εξετάζοντας βαθύτερα την παγκόσμια γεωπολιτική θεώρηση των διεθνών σχέσεων βλέπουμε ότι οι μεγάλες δυνάμεις είναι σπάνια ικανοποιημένες με την τρέχουσα κατανομή της εξουσίας. Αντιθέτως, έχουν ένα συνεχές κίνητρο για να την αλλάξουν προς όφελός τους. Σχεδόν πάντοτε έχουν αναθεωρητικές προθέσεις και χρησιμοποιούν βία για να αλλάξουν την εξισορρόπηση αυτή της εξουσίας αν νομίζουν ότι μπορεί να γίνει με μικρό κόστος. Συνήθως και για αρκετό χρονικό διάστημα, το κόστος και ο κίνδυνος για την αλλαγή της ισορροπίας εξουσίας είναι υπερβολικά μεγάλοι, αναγκάζοντας τις μεγάλες δυνάμεις να περιμένουν πιο ευνοϊκές συνθήκες. Αλλά η επιθυμία για περισσότερη εξουσία δεν εξαφανίζεται, εκτός εάν ένα κράτος επιτύχει τον τελικό στόχο της ηγεμονίας. Δεδομένου ότι κανένα κράτος δεν είναι πιθανό να επιτύχει παγκόσμια ηγεμονία, ο κόσμος καταδικάζεται σε διαρκή ανταγωνισμό της μεγάλης ισχύος.² Με βάση τις συντηρητικές θεωρήσεις - που εκπροσωπούνται από τους Machiavelli, Rodin και Hobbes - το μόνο πρόβλημα στις διεθνείς σχέσεις που έχει κερδίσει σημαντική θεωρητική προσοχή είναι η πρόληψη ή η δικαιολόγηση του πολέμου - η κύρια μορφή της κοινωνικής επαφής στις σχέσεις μεταξύ των κρατικών οντοτήτων.

Η θεώρηση ότι ο πόλεμος είναι η μοναδική αρχή που διέπει τις διεθνείς σχέσεις όσο δικαιολογημένη και αν υπήρξε στο παρελθόν, πολλές πρόσφατες εξε-

¹ Beitz Charles R., *Political Theory and International Relations*, Princeton University Press, Princeton, N. Jersey, 1999, σελ. 3.

² Mearsheimer John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, W W Norton & Co Inc, New York, 2001, σελ. 3.

λίξεις την κάνουν ανεδαφική στις μέρες μας. Αυτές οι εξελίξεις περιλαμβάνουν την αυξανόμενη ευαισθησία των εγχώριων κοινωνιών στα εξωτερικά οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά γεγονότα, το αυξανόμενο χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών, την ανάπτυξη κέντρων οικονομικής ισχύος, την εμφάνιση σοβαρών ελλείψεων τροφίμων και ενέργειας που προκλήθηκαν, τουλάχιστον εν μέρει, από την άσκηση ασυντόνιστων και ανεξέλεγκτων πολιτικών ανάπτυξης από τις εθνικές κυβερνήσεις και τις όλο και πιο επείγουσες απαιτήσεις των χωρών του τρίτου κόσμου για ισότιμους όρους συμμετοχής στην παγκόσμια πολιτική και οικονομία. Όλες οι παραπάνω περιπτώσεις επηρεάζουν τις σχέσεις των κρατών σήμερα εκτός του πολέμου και μόνο. Η άνοδος των “ζητημάτων ευημερίας” στα διεθνή φόρουμ και της “χαμηλής πολιτικής” στη διπλωματία, λαμβάνουν υψηλή θέση στην ατζέντα των διεθνών ρυθμίσεων και των διακρατικών αλληλεπιδράσεων. Δεν είναι ότι η “υψηλή στρατηγική” - δηλαδή η απειλή και η αποφυγή του πολέμου - έχει καταστεί ασήμαντη, αλλά μάλλον αντιπροσωπεύει μόνο ένα από τα πολλά προβλήματα για τα οποία πρέπει τώρα να αναζητηθούν λύσεις σε διεθνές επίπεδο.³

Η σύγχρονη λοιπόν θεώρηση των διεθνών σχέσεων οδηγήθηκε στον διαχωρισμό σε σχέσεις με την χρήση “σκληρής” και “μαλακής” ισχύος. Συγκεκριμένα, η σκληρή ισχύς αναφέρεται στην επιβολή της θελήσεως των κρατικών οντοτήτων είτε με την χρήση βίας είτε με την απειλή χρήσης βίας. Προϋπόθεση για την εφαρμογή της συγκεκριμένης εξωτερικής πολιτικής - χρήση της σκληρής ισχύος - στην αρένα των διεθνών σχέσεων είναι η αξιόπιστη στρατιωτική δύναμη η οποία χρησιμοποιείται στην διπλωματία ως “απειλή πολέμου”. Χαρακτηριστικά παραδείγματα της χρήσης στρατιωτικής δύναμης ως εργαλείο ισχύος είναι: η πυρηνική αποτροπή για τις χώρες που κατέχουν πυρηνικά, ο πόλεμος του Βιετνάμ, της Μέσης Ανατολής και της Ινδίας, οι στρατιωτικές απειλές της Κίνας προς την Ταιβάν, καθώς επίσης και η αμερικανική παρέμβαση στην Καραϊβική κ.α.⁴ Σε περιφερειακό επίπεδο μπορούμε να προσθέσουμε και την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας με τους γείτονες και τις χώρες ενδιαφέροντος της

³ Mearsheimer John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, W W Norton & Co Inc, New York, 2001, σελ. 4.

⁴ Keohane Robert O. & Nye Joseph S., *Power and Interdependence*, Little & Brown, Boston, 1977, σελ. 3, 4.

(π.χ. το *Casus Belli*⁵ στην περίπτωση επέκτασης των ελληνικών χωρικών υδάτων). Αντίθετα η μαλακή ισχύς αναφέρεται στην διείσδυση στα κράτη έθνη με ήπιες μορφές ισχύος όπως πολιτισμικές, οικονομικές και πολιτικές π.χ. ως μορφή οικονομικής βοήθειας, πολιτικών συμφωνιών, συνεκμετάλλευσης ενεργειακών πόρων, αποδοχής αμφισβητούμενων ιστορικών γεγονότων κ.α.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω οι παραδοσιακές αντιλήψεις για την εξουσία δεν περιγράφουν επαρκώς τις αναδυόμενες τάσεις που διαμορφώνουν το διεθνές σύστημα. Οι ρεαλιστές και νεορεαλιστικοί στοχαστές θεωρούν ως εξουσία την πρόσβαση και τον έλεγχο των πόρων, ιδίως του εργατικού δυναμικού και της στρατιωτικής δύναμης. Πιο πρόσφατα, οι έννοιες της “μαλακής” ισχύος και στη συνέχεια, της “έξυπνης” έχουν επιδιώξει να διορθώσουν την, όλο και πιο ακατάλληλη, εστίαση των ρεαλιστών στην δύναμη της στρατιωτικής ισχύος. Καμία από αυτές τις αντιλήψεις όμως δεν περιγράφει επαρκώς την δυναμική που αντιπροσωπεύει μια μικρή δύναμη στο περιθώριο της παγκόσμιας πολιτικής εξουσίας. Οι μικρές κρατικές οντότητες χρειάζονται προστασία από ισχυρότερους προστάτες και αναγκάζονται να υιοθετούν διάφορες ευνοϊκές στρατηγικές τόσο προς τους ισχυρότερους γείτονες τους, όσο και προς τους διεθνείς παράγοντες.

Τα μικρά κράτη γενικά θεωρούνται ότι είναι, στην καλύτερη περίπτωση, δευτερεύουσας σημασίας στη διεθνή πολιτική εξουσία αφού δεν διαθέτουν τα απαραίτητα μέσα και τους πόρους ώστε να επηρεάζουν τις διεθνείς γεωπολιτικές. Κυριότερο μέλημα των μικρών κρατών είναι η επιβίωση τους και η αντοχή τους στο διεθνές στερέωμα, το οποίο είναι το αποτέλεσμα της υψηλής στρατηγικής τους.⁶ Ωστόσο, υπό τις κατάλληλες συνθήκες, τα μικρά κράτη μπορούν να αντιμετωπίσουν τις αντιξοότητες και τους περιορισμούς του μεγέθους και της δημογραφίας τους. Δηλαδή, υπό προϋποθέσεις, μπορούν να ασκήσουν επιρροή τόσο σε περιφερειακό όσο και σε ευρύτερο παγκόσμιο επίπεδο. Τέτοια δύναμη μπορεί να χαρακτηριστεί το Κατάρ, το οποίο κατάφερε να δημιουργήσει μια ξεχωριστή θέση για τον εαυτό του σε μια σκηνή σημαντικά μεγαλύτερη από το ύψος και το

⁵ Αιτία Πολέμου.

⁶ Στρατηγική: “Η δυνατότητα των οργανικών συνισταμένων του διεθνούς συστήματος, δηλ. τα έθνη κράτη, να θέτουν σε οργανωμένη και συνδυαστική λειτουργία τα πολιτικοδιοικητικά, οικονομικά, κοινωνικά και στρατιωτικά μέσα που έχουν στη διάθεση τους με σκοπό την προβολή ενός επιθετικού ή αμυντικού πλαισίου ανάπτυξης προς άλλες οργανικές μονάδες του διεθνούς συστήματος με στόχο την προάσπιση αλλά και διεύρυνση των συμφερόντων τους”. Λίτσας Σπ. Ν., *Πόλεμος και Ορθολογισμός*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σελ. 226.

μέγεθος του όχι μόνο στον Περσικό Κόλπο και την Αραβική Χερσόνησο, αλλά σε ολόκληρη τη Μέση Ανατολή. Για να το καταφέρει δεν χρησιμοποιεί σκληρή ή ήπια δύναμη, ή συνδυασμό τους – έξυπνη - αλλά έναν τύπο δύναμης που μπορεί να θεωρηθεί ως “λεπτή δύναμη” (subtle power).⁷

Σχέσεις Τουρκίας, Κατάρ, Σαουδικής Αραβίας

Μέχρι την εκδήλωση της Αραβικής Άνοιξης στην Αίγυπτο το καλοκαίρι του 2013, η Τουρκία και το Κατάρ είχαν ήδη ευθυγραμμίσει τις πολιτικές τους σε πολλά κρίσιμα και αμφιλεγόμενα θέματα: για παράδειγμα, υποστήριζαν πλήρως την αντιπολίτευση στη Συρία, ανέπτυσαν εγκάρδιες σχέσεις εργασίας με το Ιράν, αναγνώριζαν και αντιμετώπιζαν τη Χαμάς ως νόμιμο εκπρόσωπο του παλαιστινιακού λαού και υποστήριζαν την Αίγυπτο οικονομικά και διπλωματικά κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Μωχάμεντ Μόρσι. Στις δεκαετίες του 1990, 2000, κανείς δεν είχε προβλέψει αυτή την στενή συνεργασία των δύο χωρών γιατί είναι δύο εκ διαμέτρου αντίθετες χώρες. Συγκεκριμένα το πολίτευμα της Τουρκίας είναι εκλεγόμενη δημοκρατία, ενώ του Κατάρ είναι μοναρχία. Η Τουρκία είναι από τις μεγαλύτερες χώρες της Μέσης Ανατολής, τόσο στην επικράτεια όσο και στον πληθυσμό, ενώ το Κατάρ είναι από τις μικρότερες. Ως προς την θρησκεία η Τουρκία θεωρείται κοσμική, ενώ το Κατάρ όχι.⁸

Παρόλο που το Κατάρ είναι μια πλούσια ενεργειακά χώρα και η Τουρκία μια ενεργειακά εξαρτημένη, δεν είχαν αναπτύξει ισχυρές οικονομικές σχέσεις πριν από τη δεκαετία του 2000. Έκτοτε οι σχέσεις τους έχουν βελτιωθεί αισθητά. Τι συνέβη στο μεσοδιάστημα; Η Τουρκία και το Κατάρ ακολούθησαν παρόμοιες εξωτερικές πολιτικές καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000 και κατά την Αραβική Άνοιξη, επαναπροσδιορίζοντας τις θέσεις τους σε σημαντικά ζητήματα και τελικά δημιουργώντας μια ειδική σχέση μετά το 2013. Προκειμένου να αποφευχθεί η κατάσταση της περιφερειακής τους απομόνωσης, καθότι και οι δύο ενδιαφέρονται για την Μέση Ανατολή, που χαρακτηρίζεται όλο και περισ-

⁷ Kamrava Mehran, *Qatar Small State, Big Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2013, σελ. 47.

⁸ Başkan Birol, *Turkey and Qatar in the Tangled Geopolitics of the Middle East*, Palgrave Macmillan, N. York-London, 2016, σελ. 3.

σότερο από τη διπολική διαφορά μεταξύ Σαουδικής Αραβίας και Ιράν, προσπάθησαν να αποτελέσουν μια εναλλακτική λύση για να εξισορροπηθούν αυτές οι δύο χώρες με την έναρξη της Αραβικής Άνοιξης. Σε περιφερειακό πλαίσιο μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, η Τουρκία και το Κατάρ έχουν γίνει ενεργοί διεθνείς παράγοντες, διευρύνοντας τις οικονομικές τους σχέσεις με τον υπόλοιπο κόσμο και συμμετέχοντας σε διαμεσολαβητικές προσπάθειες. Ωστόσο, στα χρόνια που προηγήθηκαν της Αραβικής Άνοιξης, και οι δύο χώρες ήταν προσεκτικές ώστε να μην δεσμευτούν σε καμία από τις πλευρές της αντιπαράθεσης μεταξύ του Ιράν και της Σαουδικής Αραβίας.

Η Αραβική Άνοιξη άλλαξε ξανά το περιφερειακό πλαίσιο, δεδομένου ότι έφερε στην εξουσία πολιτικά κόμματα και ηγέτες της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, οι οποίοι ανέλαβαν νέους ρόλους στην Αίγυπτο και την Τυνησία. Η Τουρκία και το Κατάρ, καθώς και οι δύο είχαν αναπτύξει εγκάρδιες σχέσεις με την Μουσουλμανική Αδελφότητα σε όλη τη δεκαετία του 2000 είδαν ως ευκαιρία να μετατρέψουν αυτό το νέο περιφερειακό πλαίσιο σαν δικό τους πλεονέκτημα. Για το σκοπό αυτό, έγιναν οι σημαντικότεροι οικονομικοί και διπλωματικοί υποστηρικτές της Αιγύπτου υπό την προεδρία του υποστηριζόμενου από την Αδελφότητα Μωχάμεντ Μόρσι.⁹

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της παρούσας εργασίας, είναι να προσεγγίσει τις διμερείς σχέσεις της Τουρκίας και του Κατάρ, σε μια απόπειρα καταγραφής των ενεργειών και συμφωνιών συνεργασίας των δύο χωρών αλλά και μια απόπειρα καταγραφής των ζητημάτων που προκαλούν ρήξη με την Σαουδική Αραβία. Να ιχνηλατήσει την υψηλή στρατηγική που έχει χαράξει η κάθε χώρα με σκοπό να διατηρήσει ή να αποκτήσει τη θέση που επιθυμεί στο μεταβαλλόμενο διεθνές σύστημα. Να αποκωδικοποιήσει την αντίληψη της εικόνας που έχουν η μία για την άλλη και πως αυτό δρα καταλυτικά σε μια πορεία συνεργασίας ή σύγκρουσης τους. Η

⁹ Başkan Birol, *Turkey and Qatar in the Tangled Geopolitics of the Middle East*, Palgrave Macmillan, N. York-London, 2016, σελ. 4.

παρούσα εργασία τέλος, επιχειρεί να χαρτογραφήσει τις στρατηγικές κινήσεις των χωρών στη διεθνή σκηνή και την προσπάθεια της καθεμιάς να οδηγήσει τις διεθνείς εξελίξεις.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για τη επίτευξη του σκοπού αυτού, η παρούσα εργασία απαρτίζεται από επτά κεφάλαια. Ειδικότερα:

Στο **πρώτο κεφάλαιο**, λαμβάνει χώρα μια εισαγωγική αναφορά των θεωρητικών εννοιών που διέπουν τις διεθνείς σχέσεις των κρατών και πως αυτές εφαρμόζονται στην πράξη για τις υπό εξέταση χώρες. Στα **επόμενα τέσσερα κεφάλαια**, επιχειρείται μια προσπάθεια ανάδειξης της σπουδαιότητας της περιοχής του Περσικού Κόλπου και στη συνέχεια καταγραφής της εξωτερικής πολιτικής των τριών χωρών και της διασύνδεσης τους. Το **έκτο κεφάλαιο** μελετά την διασύνδεση των τριών αυτών χωρών και την επίδραση τους με την Ελλάδα. Το **τελευταίο κεφάλαιο**, αποτελεί τον επίλογο, όπου παρουσιάζονται τα συμπεράσματα από την μελέτη των χωρών και των πολιτικών μεταξύ τους.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

1.1 Παραδοσιακές θεωρίες κράτους και διεθνών σχέσεων

1.1.1 Ιδεαλισμός

Αμέσως μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι ερευνητές των διεθνών σχέσεων κατανάλωσαν αρκετή ενέργεια και χρόνο στη διερεύνηση νέων μορφών διαμεσολάβησης στις συγκρούσεις και στην προώθηση νέων διεθνών θεσμών όπως η Κοινωνία των Εθνών. Ο ιδεαλισμός κάνει την εμφάνιση του και υποστηρίζει ότι οι ιδέες έχουν σημαντική επίδραση στα γεγονότα που συμβαίνουν στην διεθνή πολιτική. Οι υποστηρικτές της ιδεαλιστικής προσέγγισης ανέδειξαν ένα πρότυπο για τον κόσμο και όχι μια παρατήρηση σχετικά με την πραγματική κατάσταση της παγκόσμιας πολιτικής. Αντίθετα, οι προγενέστεροι συγγραφείς της γεωπολιτικής ασχολήθηκαν περισσότερο με την αλληλεπίδραση κρατών και εδαφών παρά με προσπάθειες βελτίωσης της κατάστασης του κόσμου.¹⁰ Κοινή παράμετρος στο έργο και στη διδασκαλία των ιδεαλιστών ήταν η πίστη στην ηθική και στο δίκαιο, η αποκήρυξη του πολέμου και της χρήσης βίας στις διακρατικές σχέσεις, η φθίνουσα πορεία του κράτους ως αποκλειστικού δρώντος στις διεθνείς σχέσεις, η προσδοκία της υπερεθνικής οργάνωσης της διεθνούς κοινωνίας και της δημιουργίας μιας παγκόσμιας κυβέρνησης.¹¹ Μάλιστα, η έμφαση στη θεμελίωση νομικών κανόνων για την επίλυση των διεθνών διενέξεων, οδήγησε στη δημιουργία το 1921, του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης, και στην υπογραφή του Συμφώνου Kellogg-Briand το 1928¹², το οποίο

¹⁰ Dodds Klaus J., *Global Geopolitics: A Critical Introduction*, Routledge, New York, 2013, σελ. 27.

¹¹ Χατζηκωνσταντίνου Κ. - Σαρηγιαννίδης Μ. – Μπαξεβάνης Χρ., *Θεωρητικές Αφετηρίες στις Διεθνείς Σχέσεις*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σελ. 76.

¹² Η Συνθήκη προέβλεπε: “τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη με σοβαρότητα διακηρύσσουν ότι καταδικάζουν την καταφυγή στον πόλεμο προς επίλυση διεθνών διαφορών, και τον αποκηρύσσουν ως όργανο εθνικής πολιτικής στις μεταξύ τους σχέσεις. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν ότι η διευθέτηση ή επίλυση όλων των διενέξεων ή συγκρούσεων οιασδήποτε φύσεως ή οιασδήποτε

αποκήρυξε τον πόλεμο ως αναπόσπαστο εργαλείο της διεθνούς πολιτικής.¹³

1.1.2 Ρεαλισμός

Ιστορικά, η πιο σημαντική θεωρητική προσέγγιση στο χώρο των διεθνών σχέσεων είναι ο ρεαλισμός (realism). Οι κυριότεροι εκπρόσωποι αυτού του ρεύματος κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου είναι οι Edward Hallett Carr, ο Nicholas J. Spykman και ο Frederick L. Schuman. Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ξεχωρίζουν ο Hans Morgenthau, ο Harold Nicholson, ο Reinhold Niebuhr, ο Arnold Wolfers, ο George F. Kennan, ο Raymond Aron, εκπρόσωπος της γαλλικής επιστήμης των διεθνών σχέσεων, ο Georg Schwarzenberger, ο Martin Wight, ο Henry A. Kissinger, ενώ τέλος κορυφαίο είναι το έργο του Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (1977). Οι προαναφερόμενοι θεωρητικοί και πολιτικοί, με τα έργα τους αλλά και την επιρροή τους στη χάραξη και άσκηση της εξωτερικής πολιτικής κρατών όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και οι Η.Π.Α., θεμελίωσαν επιστημονικά και συστηματοποίησαν το ρεαλιστικό παράδειγμα. Η πατρότητα όμως του κλασικού ρεαλισμού (παρά τις εύλογες αμφισβητήσεις που καταγράφονται στη διεθνή βιβλιογραφία), είθισται να αποδίδεται πρωτίστως στον Θουκυδίδη και στη συνέχεια στους N. Machiavelli και T. Hobbes.¹⁴

Κατά την θεωρία του ρεαλισμού το κράτος το οποίο αναγνωρίζεται ως ο βασικός παράγοντας στην διεθνή πολιτική πρέπει να επιδιώκει την ισχύ και υποχρέωση του είναι να διασφαλίζει την επιβίωση του μέσα σε ένα εχθρικό και απειλητικό περιβάλλον. Για την επίτευξη της επιβίωσης αυτής το κράτος θα πρέπει να απομακρυνθεί από την ηθική η οποία δίνει αξία στον σεβασμό των άλλων κρατών και στο καλό της ανθρωπότητας. Ο Μακιαβέλλι υποστήριξε ότι οι ηγεμόνες πρέπει να διαθέτουν την ικανότητα να κυβερνούν όχι με την παραδοσιακή χριστιανική αρετή αλλά με μια διαφορετική ηθική η οποία να περιλαμβάνει

καταγωγής και αν είναι, που ενδεχομένως αναφούν μεταξύ τους, δεν θα εξευρεθεί παρά μόνον με ειρηνικά μέσα". Καρεκλάς Ιάκωβος, *Διεθνές Δίκαιο με έμφαση στο Δίκαιο του Πολέμου*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελ. 15.

¹³ Χατζηκωνσταντίνου Κ. - Σαρηγιαννίδης Μ. - Μπαξεβάνης Χρ., *Θεωρητικές Αφετηρίες στις Διεθνείς Σχέσεις*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σελ. 75.

¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 91-94.

την πολιτική αναγκαιότητα και την σύνεση.¹⁵

Οι ρεαλιστές ορθώς υποθέτουν ότι όλα τα κράτη επιθυμούν να διαιωνίσουν την ύπαρξή τους. Οι πράξεις κάποιων κρατών, αναπόφευκτα όμως, αποβαίνουν μοιραία για την ύπαρξη κάποιων άλλων. Τα κράτη συνεπώς, με την μεγαλύτερη ισχύ έχουν περισσότερες πιθανότητες επιβίωσης από ό,τι αυτά με την λιγότερη δύναμη. Η ισχύς λοιπόν είναι ζωτικής σημασίας για τον ρεαλισμό και παραδοσιακά έχει συνδεθεί στενά με στρατιωτικούς στρατηγικούς όρους. Ωστόσο, ανεξάρτητα από το πόση δύναμη μπορεί να κατέχει ένα κράτος, το βασικό εθνικό συμφέρον όλων των κρατών πρέπει να είναι η επιβίωση. Σύμφωνα με τον ρεαλισμό, κάθε κρατική οντότητα είναι υπεύθυνη για την εξασφάλιση της ευημερίας και της επιβίωσης της. Οι ρεαλιστές δεν πιστεύουν ότι είναι συνετό για ένα κράτος να εμπιστευτεί την ασφάλεια και την επιβίωσή του σε έναν άλλο διεθνή δρών ή διεθνή θεσμό, όπως τα Ηνωμένα Έθνη. Τα κράτη, εν συντομία, δεν θα πρέπει να εξαρτώνται από άλλα κράτη ή θεσμικά όργανα για να εξασφαλίσουν τη δική τους ασφάλεια.¹⁶

Εάν ένα κράτος αισθάνεται να απειλείται, θα πρέπει να επιδιώξει να αυξήσει τις δικές του δυνατότητες ισχύος συμμετέχοντας, για παράδειγμα, σε μια στρατιωτική συμμαχία. Ωστόσο, αυτό μπορεί να αποδειχθεί ανεπαρκές για ορισμένα μικρότερα κράτη που αισθάνονται ότι απειλούνται από ένα πολύ μεγαλύτερο κράτος. Αυτό μας φέρνει αντιμέτωπους με έναν από τους κρίσιμους μηχανισμούς που οι ρεαλιστές θεωρούσαν απαραίτητο για τη διατήρηση της ελευθερίας των κρατών - της ισορροπίας της ισχύος. Εάν η επιβίωση ενός κράτους ή πολλών ασθενέστερων κρατών απειλείται από ένα ηγεμονικό κράτος ή συνασπισμό ισχυρότερων κρατών, θα πρέπει να ενώσουν τις δυνάμεις τους, να καθιερώσουν μια επίσημη συμμαχία και να επιδιώξουν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους ελέγχοντας τη δύναμη της αντίπαλης πλευράς. Ο μηχανισμός της ισορροπίας δυνάμεων επιδιώκει να εξασφαλίσει την ισορροπία εξουσίας, όπου κανένα κράτος ή συνασπισμός κρατών δεν είναι σε θέση να κυριαρχήσει σε όλους τους άλλους. Η “επιλογή των συμμάχων” όμως για τη δημιουργία ενός “συμμαχικού

¹⁵ Baylis John - Smith Steve – Owens Patricia, *Η παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, Επιμέλεια-Πρόλογος Υφαντής Κώστας, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2013, σελ. 231, 232.

¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 235.

δικτύου” εξωτερικής εξισορρόπησης της ισχύος ή της απειλής, ίσως αποτελεί την πλέον δυσκολότερη διαδικασία κατά τη χάραξη της υψηλής στρατηγικής ενός κράτους. “Η εξισορρόπηση πρέπει να συνδυάζεται τις περισσότερες φορές με μια στρατηγική προσέγγισης και συνεργασίας με άλλα κράτη που αντιμετωπίζουν τις ίδιες απειλές και ενώνονται από το κοινό συμφέρον”.¹⁷ Ο ανταγωνισμός ψυχρού πολέμου μεταξύ της Ανατολής και της Δύσης, θεσμοθετημένος μέσω των συμμαχιών του Συμφώνου της Βαρσοβίας και του Οργανισμού του Βορειοατλαντικού Συμφώνου (ΝΑΤΟ), αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του μηχανισμού ισορροπίας δυνάμεων στην πράξη.¹⁸

Μελετώντας σε βάθος την θεωρία του ρεαλισμού παρατηρούμε ότι η συγκεκριμένη θεωρία εστιάζεται στα κράτη που είναι οι μικρότερες μονάδες που εξετάζονται στην προσπάθεια μελέτης της διαμόρφωσης των διεθνών σχέσεων. Στην πραγματικότητα όμως υπάρχουν και παράγοντες που επηρεάζουν την παγκόσμια διεθνή σκηνή και είναι αυτοί που συμβάλουν στην διαδικασία λήψης απόφασης των κρατών. Η θεωρία του ρεαλισμού πέρα από τους δομικούς παράγοντες όπως η “αναρχία”¹⁹ και η “κατανομή ισχύος” στη λήψη της απόφασης για πόλεμο δεν λαμβάνει υπ’ όψη της άλλους όπως για παράδειγμα την ιδεολογία του ηγέτη του κράτους ή τους πολιτικούς του συλλογισμούς. Για παράδειγμα δεν έχει σημασία για τον ρεαλισμό αν ηγέτης της Γερμανίας ήταν ο Μπίσμαρκ, ή ο Αδόλφος Χίτλερ ή το εάν η Γερμανία ήταν δημοκρατική ή αυταρχική αλλά το πόση ισχύ διέθετε για την έναρξη των δύο παγκοσμίων πολέμων.²⁰

Όπως θεωρεί ο Morgenthau “οι πολιτικοί σκέπτονται και ενεργούν με όρους ενδιαφέροντος που ορίζονται ως εξουσία, αυτή η υπόθεση αποδεικνύεται δε, με

¹⁷ Κουσκουβέλης Ηλίας, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2004, σελ. 214.

¹⁸ Baylis John - Smith Steve – Owens Patricia, *Η παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, Επιμέλεια-Πρόλογος Υφαντής Κώστας, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2013, σελ. 245.

¹⁹ Η έννοια του άναρχου συστήματος, αναφέρεται στο ότι δεν υπάρχει κάποια ανώτερη αρχή για να επιβάλλει την τάξη, και οι μονάδες του συστήματος (κράτη), αυτοοργανώνονται, και έτσι το σύστημα εμφανίζει στοιχεία τάξης και οργάνωσης (ισορροπία της ισχύος). Χατζηκωνσταντίνου Κ. - Σαρηγιαννίδης Μ. – Μπαξεβάνης Χρ., *Θεωρητικές Αφετηρίες στις Διεθνείς Σχέσεις*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σελ. 48.

²⁰ Mearsheimer John J., *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Μετάφραση Κ. Κολιόπουλος, Εισ. Σημείωμα Αρβανιτόπουλος Κ., Επιστημονική Επιμέλεια Ήφαιστος Π., Κουσκουβέλης Η., Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2009.

τα ιστορικά γεγονότα”.²¹ Έτσι, ενώ η κατανόηση των κινήτρων θα ήταν χρήσιμη, δεν πιστεύει ότι αυτό είναι απαραίτητο για να κατανοήσουμε τα γεγονότα. Στην πραγματικότητα, ο Morgenthau λέει ότι αυτό που είναι σημαντικό να γνωρίζουμε “δεν είναι πρωτίστως τα κίνητρα του πολιτικού, αλλά η πνευματική του ικανότητα να κατανοήσει τα βασικά στοιχεία της εξωτερικής πολιτικής, καθώς και την πολιτική του ικανότητα να μεταφράσει αυτά που έχει κατανοήσει σε επιτυχή πολιτική δράση”.²² Συναφώς, σύμφωνα με την ρεαλιστική σκέψη, αυτό συνδέεται αναγκαστικά με την εξουσία. Έτσι κάνει την εμφάνιση του ο πολιτικός ρεαλισμός, ως η εξέλιξη του κλασικού ρεαλισμού και ο οποίος προσπαθεί να συνδέσει το κράτος ως οντότητα και την εφαρμοζόμενη πολιτική και τους πολιτικούς.²³

1.1.3 Νεορεαλισμός – Δομικός Ρεαλισμός

Η ρεαλιστική σκέψη γέννησε και άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις στις διεθνείς σχέσεις, κυρίως τον νεορεαλισμό (επίσης αποκαλούμενο και δομικό ρεαλισμό). Η συμβατική θεωρία δεν διαχωρίζει τον ρεαλισμό. Κατά Χόμπσον όμως υπάρχουν δύο σαφώς διαφοροποιημένες θεωρίες του ρεαλισμού και δύο ξεχωριστές θεωρίες του κράτους. Υπάρχει μια σχετικά ισχυρή συναίνεση μεταξύ ρεαλιστών και μη ρεαλιστών ως προς το τι συνιστά “νεορεαλισμό”. Κύριος εκφραστής της νεορεαλιστικής σκέψης ήταν ο Kenneth Waltz, ο οποίος προσπάθησε να πάει την ρεαλιστική θεωρία ένα βήμα παραπέρα υποστηρίζοντας ότι υπάρχουν γενικοί “νόμοι” που μπορούν να εντοπιστούν για να εξηγήσουν τα γεγονότα στο διεθνές σύστημα. Οι νεορεαλιστές έδωσαν μεγαλύτερη έμφαση στο διεθνές σύστημα παρά στο εθνικό κράτος ως την πρωταρχική μονάδα ανάλυσης. Ο νεορεαλισμός υποθέτει επίσης ότι η ισχύς στο διεθνές σύστημα ποικίλει και ότι τα κράτη επιδιώκουν να εξισορροπήσουν αυτή την κατανομή της εξουσίας. Ως εκ τούτου, η δομή του διεθνούς συστήματος και η κατανομή της εξουσίας μέσα σε αυτό καθίστανται καθοριστικοί παράγοντες στους τρόπους συμπεριφοράς των

²¹ Morgenthau Hans J., *Politics among Nations: the Struggle for Power and Peace*, 5th Edition, Revised, New York: Alfred A. Knopf, 1978, σελ. 4-15.

²² Στο ίδιο.

²³ Morgenthau Hans J., “Six Principles of Political Realism”, in *Politics among Nations: the Struggle for Power and Peace*, 5th Edition, Revised, New York: Alfred A. Knopf, 1978, βλ. Παράρτημα Α.

κρατών.²⁴ Για τον νεορεαλισμό, τα κράτη είναι στην πραγματικότητα “παθητικοί φορείς” της διεθνούς πολιτικής δομής. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με “τις έξι αρχές” του κλασικού ρεαλισμού,²⁵ οι οποίες φτάνουν στον ουσιαστικό ισχυρισμό ότι ενώ η εγχώρια επιρροή της πολιτείας ποικίλλει στις διάφορες ιστορικές εποχές, ωστόσο όλα τα κράτη έχουν πάντα (αν και σε διαφορετικούς βαθμούς) την δυνατότητα διαμόρφωσης του διακρατικού συστήματος.²⁶

Ο Kenneth Waltz εισάγει την ιδέα του νεορεαλισμού ή του δομικού ρεαλισμού με την κριτική ρεαλιστική θεωρία. Γράφει: “Ο νέος ρεαλισμός, σε αντίθεση με τον παλιό, αρχίζει με την πρόταση λύσης στο πρόβλημα των εσωτερικών παραγόντων των διεθνών πολιτικών συστημάτων από εκείνους που είναι εξωτερικοί”. Συνεχίζει την προσέγγισή του για την επίλυση αυτού του προβλήματος με την τροποποίηση του ρεαλισμού. Ο νεορεαλισμός αναπτύσσει την ιδέα ότι η δομή ενός συστήματος και οι παραλλαγές του επηρεάζουν τις αλληλοεπιδρούσες μονάδες και τα αποτελέσματα που παράγουν.

Όπως και η ρεαλιστική θεωρία, οι νεορεαλιστές εξετάζουν την εξισορρόπηση της εξουσίας, αλλά θέτουν αυτή την ιδέα ισορροπίας μέσα στη δομή του διεθνούς συστήματος στο σύνολό της και όχι στην εστίαση μόνο στο έθνος-κράτος. Οι συμμαχίες συμβάλλουν με τον ρόλο τους στην ισορροπία της ισχύος, καθώς επηρεάζουν τη δομή του διεθνούς συστήματος. Μία από τις σημαντικότερες υποθέσεις των νεορεαλιστών είναι ότι η ειρήνη είναι περισσότερο εξασφαλισμένη όσο η εξουσία είναι ισορροπημένη στο εσωτερικό του διεθνούς συστήματος σε μια κατάσταση διπολικότητας, δηλαδή ισορροπίας μεταξύ δύο πόλων. Στους ρεαλιστές, ο ψυχρός πόλεμος παρά τις εντάσεις του ήταν μια περίοδος σταθερότητας εξαιτίας της ισορροπίας δυνάμεων μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης. Αντίθετα ένα πολυπολικό σύστημα, με πολλά κέντρα εξουσίας και με κίνδυνο οι χώρες να αλλάζουν συμμαχίες είναι λιγότερο σταθερό. Έτσι, σε πολλούς νεορεαλιστές, η περίοδος μετά τον Ψυχρό Πόλεμο είναι πιο επικίνδυνη και ασταθής από τον Ψυχρό Πόλεμο, με τη συνεχή αύξηση της

²⁴ Baylis John - Smith Steve – Owens Patricia, *Η παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, Επιμέλεια-Πρόλογος Υφαντής Κώστας, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2013, σελ. 239.

²⁵ Βλέπε Παράρτημα Α: Οι έξι αρχές του κλασικού / πολιτικού ρεαλισμού.

²⁶ Hobson John M., *The State and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, σελ. 17, 19.

δύναμης των Ηνωμένων Πολιτειών, αλλά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης και πιο πρόσφατα με την άνοδο της Κίνας, και άλλων χωρών που επιδιώκουν επίσης να αποκτήσουν περισσότερη δύναμη και διεθνές κύρος. Ο ανταγωνισμός για την εξουσία και η διεκδίκηση για καλύτερη θέση των κρατών στο διεθνές περιβάλλον είναι οι παράγοντες που κάνουν ένα πολυπολικό σύστημα εγγενώς ασταθές.

Ένα μονοπολικό σύστημα με μια μεγάλη δύναμη (ηγεμονική) ενδεχομένως μπορεί να είναι σταθερό εάν η κυρίαρχη χώρα είναι αρκετά ισχυρή για να επιβάλει τους κανόνες και να κρατήσει τις μικρότερες δυνάμεις υπό έλεγχο. Ωστόσο, ο ρεαλιστής πολιτικός επιστήμονας John Mearsheimer προειδοποιεί ότι οι “μεγάλες δυνάμεις” πάντα ανταγωνίζονται μεταξύ τους για την εξουσία, καθώς κάθε ένας προσπαθεί να γίνει ο κυρίαρχος. Στο σημερινό διεθνές σύστημα, προειδοποιεί ο Mearsheimer, οι κίνδυνοι προέρχονται από τον ανταγωνισμό μεταξύ των περιφερειακών ηγεμονιών, οι οποίες θα μπορούσαν να οδηγηθούν σε σύγκρουση ή πόλεμο με τις μεγάλες δυνάμεις, ή μεταξύ τους. Μπορούμε να δούμε την συγκεκριμένη θεώρηση στην πράξη με την άνοδο της Κίνας στην Ασία και την επιθετική της συμπεριφορά στη Νότια και Ανατολική θάλασσα της. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, οι ενέργειες της Κίνας είναι αποτέλεσμα της αυξανόμενης δύναμης της στην περιοχή. Αυτή η διεκδίκηση της θέσεως έναντι των άλλων χωρών της περιοχής θα οδηγήσει σε συγκρούσεις, αν και όχι απαραίτητα σε πραγματικό πόλεμο, όπως μπορούμε να δούμε με την αύξηση των εντάσεων μεταξύ Κίνας και Ηνωμένων Πολιτειών στην Θάλασσα της Νότιας Κίνας.²⁷

1.1.4 Κονστρουκτιβισμός (Δομισμός ή στρουκτουραλισμός)

Οι κοινωνικοί κονστρουκτιβιστές παρέχουν μια άλλη προοπτική για το πώς να δημιουργήσουμε έναν κόσμο κρατών με καλοπροαίρετες προθέσεις. Υποστηρίζουν ότι ο τρόπος με τον οποίο τα κράτη συμπεριφέρονται μεταξύ τους καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα σκέφτονται και μιλάνε για τη διεθνή πολιτική. Κατά τον κονστρουκτιβισμό ο λόγος είναι η κινητήρια δύναμη που οδηγεί τη διεθνή πολιτική. Αντίθετα ο ρεαλισμός θεωρεί ότι τα κράτη πρέπει να αμφιβάλλουν για τις προθέσεις των άλλων κρατών

²⁷ Kaufman Joyce P. *Introduction to International Relations Theory and Practice*, Rowman & Littlefield Publishers, Second edition, USA, 2018, σελ. 49-51.

να ασχολούνται αποκλειστικά μόνο με τα συμφέροντα τους, όποτε είναι δυνατόν, διαφορώντας για το εάν είναι εις βάρος των υπόλοιπων κρατών. Αυτό που χρειάζεται για να δημιουργηθεί ένας πιο ειρηνικός κόσμος είναι ο λόγος που να υπογραμμίζει την εμπιστοσύνη και τη συνεργασία μεταξύ των κρατών, αντί της καχυποψίας και της εχθρότητας.

Οι κοινωνικοί κονστρουκτιβιστές υποστηρίζουν ότι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου αντιπροσωπεύει ένα σημαντικό θρίαμβο για την προοπτική τους και σηματοδοτεί ένα πιο ελπιδοφόρο μέλλον. Συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι στη δεκαετία του '80 μια ομάδα επιφανών και επιθετικών δυτικών διανοουμένων έπεισε τον σοβιετικό πρόεδρο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ να αποκηρύξει την ρεαλιστική σκέψη και να αναπτύξει ειρηνικές σχέσεις με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τους γείτονές της στην Ευρώπη. Το αποτέλεσμα ήταν το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και μια θεμελιώδης αλλαγή στους κανόνες που στηρίζουν την πολιτική της μεγάλης δύναμης. Παρόλο όμως που ο Γκορμπατσόφ έπαιξε σίγουρα καθοριστικό ρόλο για τον τερματισμό του Ψυχρού Πολέμου, υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να αμφιβάλλει κανείς ότι οι ενέργειές του μεταμόρφωσαν θεμελιωδώς τη διεθνή πολιτική. Μέσα στα μέσα της δεκαετίας του '80, ήταν σαφές ότι η Σοβιετική Ένωση είχε λίγες ελπίδες να αντιπαρατεθεί με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Συγκεκριμένα, η Σοβιετική Ένωση υπέφερε από μια οικονομική και πολιτική κρίση στο εσωτερικό της, η οποία καθιστούσε το κόστος της διατήρησης της αυτοκρατορίας απαγορευτικό και δημιούργησε ισχυρά κίνητρα για να συνεργαστεί με τη Δύση και να αποκτήσει πρόσβαση στην τεχνολογία της. Παρ' όλα αυτά η βασική φύση της διεθνούς πολιτικής φαίνεται ότι παρέμεινε αμετάβλητη και μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Στην πραγματικότητα, ο Δυτικοί ηγέτες, καθώς και οι γείτονες της Ρωσίας στην Ανατολική Ευρώπη, εξακολουθούν να φοβούνται ότι η Ρωσία θα μπορούσε να είναι ένα επεκτατικό κράτος, γεγονός που εξηγεί εν μέρει γιατί το ΝΑΤΟ επεκτάθηκε προς ανατολάς.²⁸

²⁸ Mearsheimer John J., *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Μετάφραση Κ. Κολιόπουλος, Εισ. Σημείωμα Αρβανιτόπουλος Κ., Επιστημονική Επιμέλεια Ήφαιστος Π., Κουσκουβέλης Η., Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2009, σελ. 708, 709.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΟΛΠΟΥ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Το διεθνές σύστημα αποτελείται από μια σειρά ιεραρχίες στις οποίες τα υποκείμενα κράτη κάνουν υποχωρήσεις έναντι των κυριαρχικών τους δικαιωμάτων - συνήθως σε άμυνα και ασφάλεια - στα ισχυρότερα, κυρίαρχα κράτη. Από τη φύση τους, τόσο η επικρατούσα περιφερειακή ιεραρχία όσο και η παγκόσμια ιεραρχία είναι δυναμικές και μεταβαλλόμενες. Αυτές οι μεταβολές ισχύος στο διεθνές σύστημα, είτε σε περιφερειακή είτε σε μεγαλύτερη κλίμακα, συχνά συνοδεύονται από τριβές και ενδεχομένως από συγκρούσεις.²⁹ Οι χώρες που βρίσκονται στην κορυφή αυτών των ιεραρχιών, με την ισορροπία ισχύος, το διεθνές δίκαιο, τους διάφορους διπλωματικούς μηχανισμούς και τον πόλεμο, επιβάλλουν την αποδοχή των ιεραρχιών από όλους τους δρώντες για να επιτευχθεί η διατήρηση της διεθνούς τάξης.³⁰ Εντός των ιεραρχιών, ένα έθνος μπορεί να επιτύχει ισοτιμία με ένα άλλο, εάν κατέχει ίσους ή περισσότερους πόρους από ένα πιο κυρίαρχο κράτος (πιο πάνω στην ιεραρχία).³¹

Οι διεθνείς ιεραρχίες αλλάζουν όχι μόνο μέσω πολέμων και άλλων επιβαλλόμενων αλλαγών, αλλά και μέσω ήπιων αλλαγών με την πρόσβαση παραδείγματος χάρη στους πόρους ενέργειας μεταβάλλοντας την οικονομική εξουσία γενικότερα. Σύμφωνα με αυτή την προοπτική, οι οικονομικές αλλαγές των εθνικών δυνατοτήτων είναι οι σημαντικότεροι μοχλοί μετατόπισης των παγκόσμιων ιεραρχιών. Οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τις εξουσιαστικές σχέσεις.

²⁹ Tammen Ronald L., *Power Transitions: Strategies for the 21st Century*, Seven Bridges Press, LLC, New York-London, 2000, σελ. 193.

³⁰ Bull Hedley, *The Anarchical Society*, Columbia University Press, New York, 2002, σελ. 71.

³¹ Tammen Ronald L., *Power Transitions: Strategies for the 21st Century*, Seven Bridges Press, LLC, New York-London, 2000.

Συχνότερα τα υποδεέστερα κράτη καταφεύγουν σε συμμόρφωση επιδιώκοντας έτσι να αποφύγουν τους κινδύνους απειθαρχίας και επιβολής τιμωρίας από την κυρίαρχη δύναμη. Οι σημερινές διεθνείς ιεραρχίες τείνουν να είναι πιο περιορισμένες ή εξασθενημένες σε σύγκριση με το παρελθόν λόγω των δυναμικών, εξελισσόμενων σχέσεων που τις χαρακτηρίζουν. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι ιεραρχίες παραγκωνίζονται. Στην πραγματικότητα, μέσω της παροχής κινήτρων και παροχών, τα κυρίαρχα κράτη συχνά εξασφαλίζουν ότι οι ιεραρχίες γίνονται πιο ισχυρές και νόμιμες.³²

Στο εσωτερικό του διεθνούς συστήματος παρατηρούνται συγκεκριμένα είδη ιεραρχίας. Οι πιο εμφανείς είναι οι ιεραρχίες ασφαλείας, που υποδηλώνονται με τις στρατιωτικές συμμαχίες και την συνεργασία μεταξύ των υποδεέστερων με τα κυρίαρχα κράτη και οι οικονομικές ιεραρχίες, οι καλύτεροι δείκτες των οποίων είναι τα επίπεδα της αυτονομίας της νομισματικής πολιτικής και της εμπορικής εξάρτησης.³³ Οι Ηνωμένες Πολιτείες τείνουν να ελέγχουν πολλαπλές, και πολυδιάστατες διεθνείς ιεραρχίες που βασίζονται σε πυλώνες ασφάλειας και οικονομίας. Δύο από αυτές τις επικαλυπτόμενες ιεραρχίες βρίσκονται στη Μέση Ανατολή, μία για την ευρύτερη περιοχή και μία για τον Περσικό Κόλπο.

Από τις πρώτες ημέρες της ίδρυσής του στη δεκαετία του 1950, το σύγχρονο σύστημα κρατών της Μέσης Ανατολής βρίσκεται σε κατάσταση σχεδόν συνεχούς ροής και μεταβολής. Αρκετοί παράγοντες έχουν συνδυαστεί για να οδηγήσουν σε αυτή τη δυναμική της δομής της περιφερειακής εξουσίας, ένας από τις οποίους είναι η περιορισμένη ισχύς, που έχουν οι χώρες της Μέσης Ανατολής ιστορικά, στην άσκηση επιρροής στο πλαίσιο του διεθνούς συστήματος. Σύμφωνα με τον Tareq Ismael, “ως σχετικοί νεοεισερχόμενοι σε ένα παλιό διεθνές παιχνίδι, τα κράτη της Μέσης Ανατολής αναγκάζονται να λειτουργούν με τους κανόνες και με τις παραμέτρους που δεν είναι δικές τους”.³⁴ Συνολικά, τα κράτη της Μέσης Ανατολής ήταν αδύναμα και οι φτωχοί εξισορροπηστές στην περιοχή εξαιτίας της απουσίας ισχυρής και ανθεκτικής ιεραρχίας και αναπόφευκτα,

³² Tammen Ronald L., *Power Transitions: Strategies for the 21st Century*, Seven Bridges Press, LLC, New York-London, 2000, σελ. 135.

³³ Lake David A., *Hierarchy in International Relations*, University of California, San Diego, 2006, σελ. 13–15, 30, 36, 41.

³⁴ Ismael Tareq Y., *International Relations of the Contemporary Middle East*, Syracuse University Press, New York, 1986, σελ. 124.

της εξωτερικής επιρροής από τους ισχυρούς.³⁵ Οι διεθνείς σχέσεις της Μέσης Ανατολής μεταβάλλονται διαρκώς από συχνά αλληλεπικαλυπτόμενες, τοπικές, περιφερειακές, και διεθνείς πιέσεις. Η περιφερειακή ισορροπία στην Μέση Ανατολή, περιορίζεται από τον συνδυασμό της περιφερειακής απομόνωσης, της εξωτερικής εξάρτησης και των εσωτερικών διαρθρωτικών μειονεκτημάτων.³⁶

Ιστορικά οι αλλαγές στις διεθνείς σχέσεις του αραβικού κόσμου στην περιοχή μέχρι το 1990 μπορούν να χωριστούν σε πέντε κομβικά χρονικά ορόσημα: α) το 1920, όταν κατέρρευσε η Οθωμανική Αυτοκρατορία, β) το 1945, με την ίδρυση του Αραβικού Συνδέσμου, γ) από το 1945 έως την ίδρυση του συμφώνου της Βαγδάτης το 1955, δ) από τον πόλεμο του Σουέζ το 1956 μέχρι τον Αραβοϊσραηλινό πόλεμο του 1967 και ε) από το 1967 έως τον πόλεμο του Περσικού Κόλπου του 1990.³⁷ Το πολιτικό τοπίο του αραβικού κόσμου, αλλά και εκείνο της ευρύτερης Μέσης Ανατολής, εξακολουθεί να παράγει γεγονότα και μετά το 1990 που προκαλούν μεταβολές των ισορροπιών. Γεγονότα όπως η 11^η Σεπτεμβρίου 2001 ή η εισβολή των ΗΠΑ στο Ιράκ το 2003, η Αραβική Άνοιξη, ο εμφύλιος στην Συρία κ.α. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις η Μέση Ανατολή έχει αλλάξει δραματικά στη σύγχρονη ιστορία της και μια τέτοια δυναμική αλλαγών εκτιμάται ότι δεν θα υποχωρήσει σύντομα.

Αναλύοντας την ιστορική διαδρομή των σχέσεων των χωρών του κόλπου βρίσκουμε και προσπάθειες συνεργασίας μεταξύ τους. Ειδικότερα, για μια σύντομη περίοδο στις αρχές της δεκαετίας του 1970, αναδύθηκε ένα ανεπίσημο “αραβικό τρίγωνο” μεταξύ της Αίγυπτου, της Σαουδικής Αραβίας και της Συρίας που επιδίωξε να διαμορφώσει μια αραβική συναίνεση γύρω από θέματα της διεθνούς ασφάλειας.³⁸ Σύντομα η προσπάθεια ναυάγησε λόγω της δυσπιστίας μεταξύ των εμπλεκόμενων ηγετών και των ολοένα και πιο διαφορετικών προτεραιοτήτων τους. Ο αναπόφευκτος παραγκωνισμός της συμμαχίας διαφάνηκε έντονα τη δεκαετία του '90 με τα μέλη της Αραβικής Ένωσης να μην συναντώ-

³⁵ Fawcett Louis, “Alliances, Cooperation, and Regionalism in the Middle East”, in *International Relations of the Middle East*, Oxford University Press, 2nd ed., Oxford, 2009, σελ. 191.

³⁶ Στο ίδιο, σελ. 191.

³⁷ Barnett Michael N., *Dialogue in Arab Politics*, Columbia University Press, New York, 1998.

³⁸ Hinnebusch Raymond and Anoushiravan Ehteshami, *The Foreign Policies of Middle East States*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2002, σελ. 41.

νται ούτε μία φορά μεταξύ του 1990 και του 1996.³⁹ Σημαντικό ρόλο στην διάλυση της προσπάθειας αυτής της συνεργασίας έπαιξαν οι εξελίξεις στην διεθνή σκηνή την περίοδο αυτή. Η επιρροή από το διεθνές περιβάλλον που ορισμένα περιφερειακά κράτη είχαν καταφέρει να εξαλείψουν επανήλθε όταν τελείωσε ο ψυχρός πόλεμος, μειώνοντας ακόμη περισσότερο την αυτονομία τους και διευκολύνοντας την ηγεμονία των ανεξέλεγκτων πλέον ΗΠΑ στην περιοχή.⁴⁰ Το αποτέλεσμα, ήταν η σταθερή διάβρωση της διαπραγματευτικής δύναμης των αραβικών κρατών στο διεθνές σύστημα.

Στις αρχές της δεκαετίας του 2000 η Αίγυπτος, ως ο αυτοανακηρυγμένος “πνευματικός και πολιτικός ηγέτης του αραβικού κόσμου”⁴¹ από τη δεκαετία του 1950, είχε εκφυλιστεί χάρη στην κλεπτοκρατία στην χώρα, γεγονός που οφείλονταν στην ανοχή της πολιτικής ελίτ. Η ηγεσία του αραβικού κόσμου παρ’ όλα αυτά, τις επόμενες δύο δεκαετίες δεν έδειξε οποιαδήποτε αλληλεγγύη στην τύχη της Αιγύπτου στο εσωτερικό ή στο εξωτερικό. Ο Πρόεδρος Χόσνι Μουμπάρακ, δεν μπορούσε να καλύψει τις αδυναμίες του γερασμένου καθεστώτος του. Η Αίγυπτος προσπάθησε για άλλη μια φορά να αναδειχθεί ως ηγέτης της Μέσης Ανατολής, αλλά δεν μπορούσε να κάνει τίποτα για να αντιστρέψει ή τουλάχιστον να επιβραδύνει την αυξανόμενη διείσδυση των Ηνωμένων Πολιτειών στην περιοχή και την εξάπλωση των αμερικανικών στρατευμάτων στις χώρες του αραβικού κόσμου. Από την πλευρά του, το Ιράν επιδίωξε να διαδραματίσει ηγετικό ρόλο σε ολόκληρη τη Μέση Ανατολή και τον μουσουλμανικό κόσμο με τον πρώην πρόεδρο του Μοχάμεντ Χατάμι να καταφέρνει ελάχιστα έναντι των άλλων ηγετικών πολιτικών ελίτ στην Αραβική Χερσόνησο. Ο διάδοχος του Χατάμι, Μαχμούτ Αχμαντινετζάντ, κατόρθωσε να συγκεντρώσει μια σειρά στρατηγικών συμμάχων - Χαμάς, Χεζμπολάχ, Συρία, Ιρακινούς Σίιτες - και να αντιμετωπίσει ορισμένες από τις συνδυασμένες πιέσεις που ασκήθηκαν από το Ισραήλ και τους ηγέτες των Ηνωμένων Πολιτειών, αλλά η σύμπραξη με παράγοντες αμφίβολης γεωπολιτικής υπόστασης ήταν αναμενόμενο να ναυαγήσει.

³⁹ Στο ίδιο, σελ. 49

⁴⁰ Στο ίδιο, σελ. 6.

⁴¹ Lenczowski George, *The Middle East in World Affairs*, Cornell University Press, 2nd ed., Ithaca, 1956, σελ. 417.

Έτσι, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 2000, ο ηγέτης της περιοχής παρέμεινε τόσο αόριστος όσο ποτέ.⁴²

Το 2011, κάτοικοι του Καΐρου συγκεντρώθηκαν στην πλατεία Ταχρίρ και διαδήλωσαν κατά της δικτατορίας. Ο Μπέν Αλή είχε ήδη φύγει για εξορία, στη Σαουδική Αραβία, τόσο βιαστικά που σε ένα από τα παλάτια του έμειναν μετρητά αξίας εκατομμυρίων δολαρίων. Η επανάσταση σύντομα εξαπλώθηκε στο μεγαλύτερο μέρος του Αραβικού κόσμου. Η έκρηξη μεταφέρθηκε στην Υεμένη, ακολουθούμενη από το Μπαχρέιν, τη Λιβύη και τη Συρία. Η Αραβική Άνοιξη έφτασε ως την Ανατολική Επαρχία της Σαουδικής Αραβίας και προκάλεσε την πανικοβλημένη αντίδρασή της ηγεσίας της η οποία επιχείρησε να προκαλέσει μια αντεπανάσταση με στόχο την αντιστροφή του κλίματος.⁴³

Η πτώση του συνταγματάρχη Μοαμάρ Καντάφι στη Λιβύη ήταν ίσως η πιο εμβληματική ενέργεια της αναταραχής που εξαπλώθηκε στην περιοχή. Αρχικά, ο Καντάφι απέρριψε να συνομιλήσει με τους διαδηλωτές αποκαλώντας τους “αρουραίους” και ορκίστηκε να τους εξαλείψει με απaráμιλλη μανία. Έξι μήνες αργότερα, βρέθηκε από μαχητές της Λιβύης να κρύβεται σε ένα σωλήνα αποχέτευσης κοντά στην πόλη της Σύρτης, ικετεύοντας τους κατακτητές να μην τον πυροβολήσουν. Την ημέρα που το ανάκτορο του Καντάφι στην Τρίπολη έπεσε στους αντάρτες, η σημαία που ανυψώθηκε στην κορυφή του κτηρίου ήταν εκείνη του Κατάρ. Η σημαία του Κατάρ σύντομα αντικαταστάθηκε από τη νέα σημαία της Λιβύης. Η συμβολική σημασία της υψώσεως της σημαίας του Κατάρ υποδηλώνει την αύξηση της περιφερειακή εξουσία του στην περιοχή.⁴⁴

Οι προσπάθειες συνεργασίας που επιτευχθήκαν στη Μέση Ανατολή, όπως ο Αραβικός Σύνδεσμος και το Συμβούλιο Συνεργασίας του Κόλπου (GCC), τείνουν να είναι αδύναμοι λόγω ελλείψεως αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των μελών τους, σε ολόκληρη την περιοχή. Ειδικότερα, οι ρυθμίσεις συνθήκων διμερούς ή πολυμερούς επιπέδου, όπως συνθήκες οικονομικής αλληλεξάρτησης

⁴² Aftandilian Gregory L., *Egypt's Bid for Arab Leadership*, Council of Foreign Relations Press, New York, 1993, σελ. 44.

⁴³ Kamrava Mehran, “The Arab Spring and the Saudi-Led Counterrevolution”, *Foreign Policy Research Institute*, Orbis, 1 January 2012, available at: <https://www.fpri.org/docs/media/TheArabSpring.pdf>, [accessed 3 September 2019], σελ. 96–104.

⁴⁴ Kamrava Mehran, “The Subtle Powers of a small State”, in *Qatar Small State, Big Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2013, σελ. 30.

και εμπορίου, βρίσκονται σε χαμηλά επίπεδα λειτουργικής συνεργασίας.⁴⁵ Αυτό με τη σειρά του έδωσε χώρο για τα μικρότερα αλλά εύπορα κράτη να καταστήσουν αισθητή την παρουσία τους στην περιφερειακή πολιτική.

Επιπλέον, ο κρίσιμος ρόλος που διαδραματίζει η παγκοσμιοποίηση δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Με τις δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης να αποδεικνύονται δύσκολο να σταματήσουν, ορισμένα κράτη βρέθηκαν στον πυρήνα της περιφέρειας, και να επωφεληθούν από την αλληλεπίδραση και την ένταξη στη νέα παγκόσμια πολιτική οικονομία.⁴⁶ Η παγκοσμιοποίηση έχει τους νικητές και τους ηττημένους, μερικοί, όπως το Ιράν, αποκλείονται από την εφαρμογή των αμερικανικών πολιτικών, ενώ άλλοι, όπως τα ΗΑΕ και το Κατάρ, είναι διατεθειμένοι να οδηγήσουν από την κορυφή της οικονομικής ιεραρχίας με τους δικούς τους όρους και προς όφελός τους σε συνεργασία με τις ΗΠΑ.

Τα κράτη του Συμβουλίου Συνεργασίας του Κόλπου (GCC) εμφανίζονται ως “στρατηγικός και εμπορικός άξονας” γύρω από τον οποίο γίνονται τεκτονικές διεργασίες ως προς την παγκόσμια ισορροπία δυνάμεων.⁴⁷ Αν και σε πολλές περιοχές της Μέσης Ανατολής η παγκοσμιοποίηση θεωρείται απειλή και ευκαιρία από τις δυνάμεις της Δύσης για την περαιτέρω αξιοποίηση των εθνικών πόρων,⁴⁸ από τις πετρελαιοπαραγωγές χώρες τα οικονομικά οφέλη της αγκαλιάζονται και χαιρετίζονται.⁴⁹ Στην πολιτική οικονομία του εικοστού πρώτου αιώνα, αυτές οι χώρες έχουν πολύ μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας σε σύγκριση με την υπόλοιπη περιοχή. Ένας από τους κρίσιμους παράγοντες που διαχωρίζει τις οικονομίες των χωρών του Συμβουλίου Συνεργασίας του Κόλπου (GCC) από εκείνες της υπόλοιπης Μέσης Ανατολής είναι η κατακόρυφη αύξηση της οικονομικής τους ικανότητας αποτέλεσμα των επενδύσεων κατά τη διάρκεια της έκρηξης των κοι-

⁴⁵ Fawcett Louis, “Alliances, Cooperation, and Regionalism in the Middle East”, in *International Relations of the Middle East*, Oxford University Press, 2nd ed., Oxford, 2009, σελ. 192.

⁴⁶ Hinnebusch Raymond and Anoushiravan Ehteshami, *The Foreign Policies of Middle East States*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2002, σελ. 346.

⁴⁷ Held David and Ulrichsen Kristian, *The Transformation of the Gulf*, Routledge, London, 2012, σελ. 8.

⁴⁸ Fawcett Louis, *International Relations of the Middle East*, Oxford University Press, 2nd ed., Oxford, 2009, σελ. 109.

⁴⁹ Held David and Ulrichsen Kristian, *The Transformation of the Gulf*, Routledge, London, 2012, σελ. 22.

τασμάτων πετρελαίου. Τα κράτη της Αραβικής Χερσονήσου λοιπόν, εμφανίζονται ως “νέοι περιφερειακοί δρώντες” στην πολυπολική παγκόσμια οικονομία.⁵⁰ Έτσι, σήμερα, ο Περσικός Κόλπος αναδύεται ως το νέο κέντρο βάρους της Μέσης Ανατολής εξαιτίας των ενεργειακών αποθεμάτων και των οικονομικών του πόρων. Τα μη πετρελαϊκά κράτη της περιοχής δεν έχουν ακόμη συμβιβαστεί με την πραγματικότητα της ιεραρχίας για την περιφερειακή ισορροπία “Με απλά λόγια, τα ιστορικά αραβικά κράτη δεν μπόρεσαν να δεχτούν ότι η βάση της εξουσίας στον σύγχρονο κόσμο έχει αλλάξει: όχι μόνο τα βαρέλια πετρελαίου είναι πιο σημαντικά από τα όπλα, αλλά και τα χρήματα είναι πιο σημαντικά για τον πληθυσμό”.⁵¹

Το Ιράν λόγω του μεγέθους και της γεωγραφικής του θέσης - ακτογραμμή 2.400 χιλιομέτρων κατά μήκος των βόρειων ακτών του Περσικού Κόλπου, μεγάλος αριθμός λιμένων και τεράστια αποθέματα πετρελαίου και φυσικού αερίου, το μέγεθος και οι προφανείς δυνατότητες των ενόπλων δυνάμεών του και το συγκριτικό στρατηγικό του βάθος - θεωρεί ότι είναι πράγματι η κυρίαρχη δύναμη στον Περσικό Κόλπο. Και, στο βαθμό που αφορά τη σκληρή ισχύ, μπορεί πράγματι να είναι.⁵² Όμως, όπως υποστηρίχθηκε νωρίτερα, στην σημερινή εποχή η παγκόσμια σκληρή ισχύς είναι ένα ελάχιστα επαρκές μέσο για την προώθηση των εθνικών συμφερόντων. Μαζί με την Αίγυπτο, το Ιράκ και τη Συρία, οι ταραγμένες σχέσεις του Ιράν στην παγκόσμια οικονομία και την ανικανότητά του να ανταποκριθεί στα δυναμικά ρεύματα οικονομικής αλλαγής και μετασχηματισμού, κινδυνεύει να γίνει ένας ξεπερασμένος εταίρος.

Η ανάδειξη των κρατών του του Συμβούλιου Συνεργασίας του Κόλπου (GCC) στον παγκόσμιο οικονομικό χώρο φαίνεται να αποτελεί μέρος μιας ευ-

⁵⁰ Legrenzi Matteo and Momani Bessma, *Shifting Geo-Economic Power of the Gulf*, Routledge, London and New York, 2016, σελ. 6.

⁵¹ Fawcett Louis, *International Relations of the Middle East*, Oxford University Press, 2nd ed., Oxford, 2009, σελ. 97.

⁵² Το 2011 η στρατιωτική δύναμη του Ιράν κατατάσσεται ως δωδέκατη στον κόσμο. Σε δήλωση ενώπιον της Γερουσίας των ΗΠΑ, ο διευθυντής της Υπηρεσίας Πληροφοριών και Άμυνας των ΗΠΑ υποστήριξε ότι “η στρατιωτική στρατηγική του Ιράν έχει σχεδιαστεί για να υπερασπιστεί τις εξωτερικές απειλές, ιδιαίτερα τις Ηνωμένες Πολιτείες και το Ισραήλ. Οι αρχές της στρατιωτικής της στρατηγικής περιλαμβάνουν την αποτροπή, την ασύμμετρη απειλή, τα αντίποινα και τον πόλεμο τριβής”. Πηγή: *United States Senate Committee on Armed Services*, διαθέσιμο στο: <https://www.armed-services.senate.gov/>, [πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2019].

ρύτερης αναδιάταξης της παγκόσμιας ισχύος. Στην πραγματικότητα, τα κράτη της Αραβικής Χερσονήσου φαίνονται να “εμπλέκονται στην μετατόπιση της εξισορρόπησης της παγκόσμιας ισορροπίας της γεωοικονομικής δύναμης από τη δύση προς την ανατολή”.⁵³ Καθώς η Δύση περνάει μια περίοδο βαθιάς οικονομικής δυσπραγίας και οικονομικής κρίσης από τα τέλη της δεκαετίας του 2000, οι χώρες του Συμβουλίου χρησιμοποιούν τις ενισχυμένες οικονομικές τους δυνάμεις για να αγοράσουν παγκόσμιες επωνυμίες (Harrods, Ferrari και Porsche) με το υψηλό προφίλ των δυτικών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων (Merrill Lynch, Citigroup και Barclays Bank), και να τονίσουν την θέση τους με την συμμετοχή τους σε θέματα παγκόσμιου ενδιαφέροντος (π.χ. διαμεσολάβηση, ανανεώσιμες πηγές ενέργειας).⁵⁴

Τα κράτη της Μέσης Ανατολής, ειδικά οι πετρελαιοπαραγωγές χώρες του Συμβουλίου Συνεργασίας του Κόλπου (GCC), καταφεύγουν στην κοινή προσπάθεια να διατηρήσουν και να ενισχύσουν τη νομιμότητά τους, αντιδρώντας ταυτόχρονα στις πιέσεις των υπόλοιπων χωρών του κόλπου αλλά και στις πιέσεις από εξωτερικούς παράγοντες.⁵⁵ Τα κράτη του Περσικού Κόλπου απαιτείται να μην ενεργούν επηρεασμένα από τις ανησυχίες για τη διανομή της εξουσίας στην περιοχή, αλλά από τις υπάρχουσες απειλές για τη δική τους εγχώρια σταθερότητα. Η μεγαλύτερη από αυτές τις απειλές, είναι οι διακρατικές ταυτότητες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από περιφερειακούς παράγοντες για να κινητοποιήσουν με τη στήριξη τους την δίψα για εξουσία, των χωρών αυτών, πέρα από τα εθνικά τους σύνορα. Στα χέρια φιλόδοξων ηγετών, αυτές οι ταυτότητες μπορούν να αποτελέσουν μια ισχυρή δύναμη για πολιτική κινητοποίηση και, ενδεχομένως, αστάθεια, ιδιαίτερα για τα ευάλωτα κράτη με αμφίβολη νομιμότητα. Παράδειγμα των εξωτερικών επιρροών που εκμεταλλεύθηκαν την δίψα των χωρών αυτών για εξουσία στην περιοχή αποτελεί η Αραβική Άνοιξη όπου ένας συλλογικός πανικός οδήγησε την μανία της επανάστασης ως τις ακτές της Αραβικής Χερσονήσου. Η διασταύρωση των ιδεολογικών και οικονομικών παραγό-

⁵³ Ulrichsen Kristian C., *Insecure Gulf*, Columbia University Press, New York, 2015, σελ. 68.

⁵⁴ Held David and Ulrichsen Kristian, *The Transformation of the Gulf*, Routledge, New York, 2012 σελ. 9.

⁵⁵ Hinnebusch Raymont, “Introduction: The Analytical Framework”, in *The Foreign Policies of Middle East States*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2002, σελ. 15.

ντων μας δίνουν τις εξηγήσεις των πολέμων και των συμμαχιών που βλέπουμε στον Κόλπο. Οι διαμάχες ήταν αυτές που ώθησαν το 1981 τις έξι πετρελαϊκές χώρες της Αραβικής Χερσόνησου να δημιουργήσουν έναν ρυθμιστικό οργανισμό ενάντια στο Ιράκ και το Ιράν με τη μορφή του Συμβούλιου Συνεργασίας του Κόλπου (GCC).

Όπως αναφέραμε παραπάνω από την ίδρυσή του, το GCC υπέφερε από παρατεταμένες υποψίες μεταξύ των μελών του, κυρίως του Κατάρ και αργότερα των ΗΑΕ, ότι ήταν ένα φόρουμ που προορίζονταν να νομιμοποιήσει και να θεσμοθετήσει την ηγεμονία της Σαουδικής Αραβίας ως προς τα μικρότερα κράτη.⁵⁶ Η έλλειψη αμοιβαίας εμπιστοσύνης εμφανίζονταν με την συνεχιζόμενη προτίμηση των κρατών του GCC για διμερείς συμφωνίες έναντι των πολυμερών διευθετήσεων, υπονομεύοντας έτσι την εσωτερική συναίνεση μεταξύ των κρατών μελών και την εξασθένιση του συλλογικού πλαισίου λήψης αποφάσεων.⁵⁷ Η αρχιτεκτονική ασφάλειας του GCC ουσιαστικά είχε δύο πυλώνες - τις Ηνωμένες Πολιτείες και τα έξι κράτη μέλη.⁵⁸ Συγκεκριμένα, ο Περσικός Κόλπος συχνά θεωρείται ως “καζάνι της ανασφάλειας” στον οποίο οι Ηνωμένες Πολιτείες προσπάθησαν να διαδραματίσουν το ρόλο ενός “ενεργού εξισορροπητή”,⁵⁹ παρά το γεγονός ότι οι περισσότεροι περιφερειακοί φορείς, σε συμφωνία με τα άλλα μικρότερα κράτη, είχαν επιδείξει σαφή προτίμηση στη διπλωματία πέρα από την ένοπλη δράση ως μέσον επίλυσης των διαφορών τους. Τελικά, η εξισορρόπηση που οδήγησαν οι ΗΠΑ, κατά του Ιράν, έχει διαμορφώσει την ενδοπεριφερειακή πολιτική του Περσικού Κόλπου. Μέχρι την εισβολή των ΗΠΑ στο Ιράκ το 2003, ο Περσικός Κόλπος αποτελούσε ένα περιφερειακό σύστημα με τρεις σημαντικούς δρώντες το Ιράν, το Ιράκ και τη Σαουδική Αραβία ως κύριους παράγοντες εξουσίας της περιοχής, με τις ΗΠΑ να διαδραματίζουν, όλο και πιο ενεργό ρόλο

⁵⁶ Ulrichsen Kristian Coates, *The GCC States and the Shifting Balance of Global Power*, Center for International and Regional Studies, Georgetown University School of Foreign Service in Qatar Occasional Paper No. 6, 2010, available at: https://www.files.ethz.ch/isn/124456/No_6_KristianCoatesUlrichsenOccasionalPaper.pdf, [10 September 2019], σελ. 25

⁵⁷ Στο ίδιο, σελ. 34.

⁵⁸ Kamrava Mehran, *International Politics of the Persian Gulf*, Syracuse University Press, New York, 2011, σελ.117.

⁵⁹ Yetiv Steve A., *The Absence of Grand Strategy: The United States in The Persian Gulf, 1972-2005*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2008, σελ. 2-3.

στην εξισορρόπηση των διεκδικήσεων και των προστριβών των τριών παραγόντων προς όφελος των συμφερόντων της. Η αμερικανική εισβολή, το 2003 στο Ιράκ, το απομάκρυνε από την εξίσωση και άφησε το Ιράν και τη Σαουδική Αραβία ως τις δύο κυρίαρχες περιφερειακές δυνάμεις, μαζί με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Αξιολογώντας, το σύστημα αυτό της εξισορρόπησης, που εφαρμόστηκε από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, μπορούμε να πούμε ότι, δεν ήταν επιτυχές και μάλιστα είχε οδηγήσει σε τρεις αιματηρούς πολέμους ενώ πολύ λίγα είχε κάνει για να μειώσει τις χρόνιες εντάσεις της περιοχής. Ωστόσο, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι θα μεταβληθεί ή θα διαλυθεί σχετικά σύντομα.⁶⁰

Η σταθερή αύξηση της επιρροής χωρών όπως η Σαουδική Αραβία, το Κατάρ και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα “επηρεάζουν την περιφερειακή πολιτική με τρόπους που δεν ανταποκρίνονται πάντοτε στα συμφέροντα των μεγάλων περιφερειακών παραγόντων”⁶¹, κυρίως εκείνα της Αιγύπτου, της Συρίας και του Ιράν. Οι ενδοπεριφερειακές σχέσεις περιέχουν έντονο ανταγωνισμό και μερικές φορές πολύ σοβαρή τριβή, ιδιαίτερα μεταξύ της Σαουδικής Αραβίας και του Κατάρ.⁶² Σύμφωνα με τους ρεαλιστές τα κράτη κατηγοριοποιούν σε μεγάλες, μεσαίες και μικρές δυνάμεις, αποδίδοντας το μέγεθος της ισχύς τους βασιζόμενοι στις ικανότητές τους και όχι στους θεσμούς στους οποίους ανήκουν ή τις ιδέες που αντιπροσωπεύουν οι ηγέτες τους. Σε αντίθεση με τις μεγάλες δυνάμεις, οι οποίες έχουν ευρύτερο φάσμα συμφερόντων επί του διεθνούς συστήματος, οι μικρές δυνάμεις “παραμένουν συχνά στο περιθώριο ... ή υποκύπτουν στη δύναμη των μεγαλύτερων κρατών”.⁶³ Στην κορυφή της πυραμίδας υπάρχει μια “κυρίαρχη δύναμη”, η οποία διαχειρίζεται το διεθνές (ή περιφερειακό) σύστημα “σύμφωνα με κανόνες που ωφελούν τους συμμάχους της και ικανοποιούν τις εθνικές

⁶⁰ Kostiner Joseph, “GCC Perceptions of Collective Security in the Post-Saddam Era”, in Kamrava Mehran, *International Politics of the Persian Gulf*, Syracuse University Press, New York, 2011, σελ. 108.

⁶¹ Ulrichsen Kristian Coates, *The GCC States and the Shifting Balance of Global Power*, Center for International and Regional Studies, Georgetown University School of Foreign Service in Qatar Occasional Paper No. 6, 2010, available at: https://www.files.ethz.ch/isn/124456/No_6_KristianCoatesUlrichsenOccasionalPaper.pdf, [accessed 10 September 2019], σελ. 275.

⁶² Σύμφωνα με αναφορά του 2009 που στάλθηκε από την αμερικανική πρεσβεία στο Κάιρο στην Ουάσιγκτον, ο πρώην Αιγύπτιος πρόεδρος Χόσνι Μουμπάρακ όχι μόνο είχε “σπλαχνικό μίσος” για το Ιράν αλλά και επανειλημμένα ανέφερε ως “ψεύτες” τους ηγέτες του, επίσης θεωρούσε την Σύρια και το Κατάρ “ως συκοφάντες”. Πηγή: *Wikileaks*, 9 Φεβρουαρίου 2009.

⁶³ Nau Henry R., *Perspectives on International Relations*, CQ Press, 2nd ed., Washington DC, 2006, σελ.23.

τους προσδοκίες”.⁶⁴ Σύμφωνα με αυτό το σχήμα, τα κράτη χαμηλότερα στην ιεραρχία έχουν παράπονα και επιδιώκουν σκόπιμα να αλλάξουν τους κανόνες και τα πρότυπα που διέπουν το διεθνές σύστημα, ειδικά αν βρίσκονται κοντά σε ένα πολύ ισχυρότερο και μεγαλύτερο κράτος. Σε αυτές τις περιπτώσεις, μια σχέση ανταγωνισμού και σύγκρουσης είναι πιθανό να χαρακτηρίσει τη σχέση μεταξύ των άνισων κρατών. Ο ανταγωνισμός αυτός συνοψίζει γενικά τη σχέση του Κατάρ με τη Σαουδική Αραβία. Όταν ένα έθνος δεν είναι ικανοποιημένο με το περιφερειακό ή το διεθνές status quo και επιδιώκει την ισοτιμία με μια κυρίαρχη δύναμη, η πιθανότητα σύγκρουσης είναι πιθανότερη.⁶⁵

Οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν τοποθετηθεί στην περιοχή ως ηγέτιδα δύναμη μετά από την απομάκρυνση των Βρετανών το 1971, εξασφαλίζοντας ότι η θάλασσα δίοδος θα παραμένει ανοιχτή ανεξάρτητα από το τι συμβαίνει μεταξύ των περιφερειακών κρατών. Οι Ηνωμένες Πολιτείες θεώρησαν τον Περσικό Κόλπο στρατηγικής σημασίας από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.⁶⁶ Το αμερικανικό ναυτικό, άρχισε να χρησιμοποιεί τις ναυτικές εγκαταστάσεις στο Μπαχρέιν το 1948. Μετά 11^η Σεπτεμβρίου, όμως, η αμερικανική παρουσία ως ηγεμονία πήρε την μορφή εκδίκησης και αμερικανικά στρατεύματα άρχισαν να εμφανίζονται στην περιοχή του Περσικού Κόλπου σε πρωτοφανείς αριθμούς. Επιπλέον, με περιστασιακές ασυνέπειες και αντιφάσεις, οι Ηνωμένες Πολιτείες συχνά δέχτηκαν επικρίσεις για την στάση τους στις περιφερειακές εξελίξεις και προκλήσεις που προέκυψαν.⁶⁷

Το 1979, δύο μεγάλες κρίσεις οδήγησαν σε μια θεμελιώδη επανεκτίμηση της αμερικανικής στρατηγικής στον Περσικό Κόλπο - η Ιρανική Επανάσταση και η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν - και οι δύο προσέδωσαν έναν άμεσο στρατιωτικό ρόλο για τις Ηνωμένες Πολιτείες στον Περσικό Κόλπο. Παρόλο, που οι εντάσεις μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και του Ιράν ήταν πάντα έντονες λόγω της εισβολής στην αμερικανική πρεσβεία στην Τεχεράνη και της σύλλη-

⁶⁴ Tammen Ronald L., *Power Transitions: Strategies for the 21st Century*, Seven Bridges Press, LLC, New York-London, 2000, σελ. 23.

⁶⁵ Στο ίδιο, σελ. 79.

⁶⁶ Fawcett Louis, *International Relations of the Middle East*, Oxford University Press, 2nd ed., Oxford, 2009, σελ. 282

⁶⁷ Yetiv Steve A., *The Absence of Grand Strategy: The United States in The Persian Gulf, 1972-2005*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2008, σελ. 193-194.

ψης Αμερικανών διπλωματών ως ομήρους από τους Ιρανούς επαναστάτες, οι Ηνωμένες Πολιτείες άρχισαν να ανησυχούν για μια σοβιετική επίθεση στο Ιράν προκειμένου να αποκτήσουν πρόσβαση στον Περσικό Κόλπο. Στην ομιλία του, το 1980, στο αμερικανικό Κογκρέσο, ο Πρόεδρος Κάρτερ περιέγραψε στοιχεία από αυτό που αποκαλούσε το Δόγμα Κάρτερ:

“Ας είμαστε απολύτως σαφείς: οποιαδήποτε προσπάθεια οποιασδήποτε εξωτερικής δύναμης να αποκτήσει τον έλεγχο της περιοχής του Περσικού Κόλπου θα θεωρηθεί ως επίθεση στα ζωτικά συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και μια τέτοια επίθεση θα απωθηθεί με όλα τα απαραίτητα μέσα, συμπεριλαμβανομένης της στρατιωτικής δύναμης”.⁶⁸

Η Σοβιετική Ένωση δεν έκανε ποτέ εισβολή στο Ιράν. Ούτε οι Αμερικανοί είχαν κανένα λόγο να εγκαταλείψουν τον Περσικό Κόλπο, καθώς “οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν είχαν άλλη επιλογή από το να παραμείνουν μια αφοσιωμένη εξουσία στην περιοχή”.⁶⁹ Καθώς οι εντάσεις των Ηνωμένων Πολιτειών διευρύνθηκαν τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 και της δεκαετίας του 1990, η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης απελευθέρωσε στρατιωτικά τα χέρια της Αμερικής και οι Ηνωμένες Πολιτείες επέκτειναν σταθερά την παρουσία τους στον Περσικό Κόλπο. Το 1987, οι Ηνωμένες Πολιτείες άρχισαν να χρησιμοποιούν εναλλακτικές θαλάσσιες διαδρομές για τα δεξαμενόπλοια του Κουβέιτ που διέρχονταν από τον Περσικό Κόλπο για να τα προστατεύσουν από τις επιδράσεις του πολέμου Ιράν-Ιράκ. Το 1991, οι Ηνωμένες Πολιτείες κατεύθυναν την εκστρατεία απώθησης των ιρακινών κατοχικών δυνάμεων από το Κουβέιτ. Η αμερικανική στρατιωτική παρουσία στο Περσικό Κόλπο και γύρω απ’ αυτόν γινόταν ολοένα και πιο εκτεταμένη. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, η παρουσία αυτή μεγάλωσε και είχε πολλαπλές διαστάσεις.

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και τις αρχές του 2000, τρεις εξελίξεις συνέβαλαν ώστε να τερματιστεί η αμερικανική πολιτική εξισορρόπησης στον Περσικό Κόλπο. Η άνοδος των Ηνωμένων Πολιτειών ως η μόνη παγκόσμια υπερδύναμη μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου, η άνοδος της διακρατικής

⁶⁸ Hunter Robert E., *Building Security in the Persian Gulf*, RAND Corporation, 2010, available at: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2010/RAND_MG944.pdf [accessed 28 August 2019], σελ. 16–17.

⁶⁹ Στο ίδιο, σελ. xi.

τρομοκρατίας και η ανάδυση των πολιτικών κύκλων των συντηρητικών ιδεολογιών της Ουάσιγκτον που ήταν αποφασισμένοι να αναδιαμορφώσουν την παγκόσμια πολιτική.⁷⁰ Στην πραγματικότητα, μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου, οι Αμερικανοί συντηρητικοί πολιτικοί αντικατέστησαν τον στρατηγικό τους στόχο για σταθερότητα στον Περσικό Κόλπο, με μια φιλόδοξη προσπάθεια πολιτικής εξισορρόπησης επανασχεδιασμού των διεθνών σχέσεων της περιοχής.⁷¹ Το γεγονός ότι η εκστρατεία στο Ιράκ ήταν αιματηρή και καταστροφική φαίνεται να έχει μικρή σημασία για τους συντηρητικούς ιδεολόγους της Ουάσιγκτον. Σύντομα, ήρθαν επίσης, στο επίκεντρο ιδέες αλλαγής καθεστώτος στο Ιράν. Τελικά, η εμφάνιση μιας ευγενέστερης αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής υπό τον Πρόεδρο Μπαράκ Ομπάμα, που μεταδόθηκε μέσω της μουσουλμανικής ρητορικής του νέου προέδρου, απέκλεισε σχεδόν την αμερικανική εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας στη Μέση Ανατολή και τον Περσικό Κόλπο.

Αυτή η ασταθής αγκαλιά χαιρετίζεται από τις χώρες του GCC, οι οποίες εξακολουθούν να είναι οι καλύτεροι πελάτες του στρατιωτικού εξοπλισμού των ΗΠΑ. Σύμφωνα με έκθεση του Κογκρέσου για το 2012, από το 2007 έως το 2010, τα κράτη του GCC δαπάνησαν πάνω από 26,7 δισ. δολάρια στην αγορά αμερικάνικων όπλων, περισσότερα από οποιαδήποτε άλλη περιοχή του κόσμου, και μόνο το 2011 οι Ηνωμένες Πολιτείες συμφώνησαν να πουλήσουν στη Σαουδική Αραβία μαχητικά αεροσκάφη, αξίας 29,4 δισ., μέχρι σήμερα “η μόνη μεγαλύτερη πώληση όπλων στην ιστορία των ΗΠΑ”.⁷² Όπως καταλήγει η έκθεση, παρά τις φαινομενικές επενδύσεις στους στρατιωτικούς εξοπλισμούς, “οι περισσότερες χώρες του Κόλπου δεν είναι ακόμη ικανές να διατηρήσουν την στήριξη

⁷⁰ Yetiv Steve A., *The Absence of Grand Strategy: The United States in The Persian Gulf, 1972-2005*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2008, σελ. 147.

⁷¹ Κατά μια εκδοχή, αυτό που οδήγησε την Αμερική στο Ιράκ δεν ήταν το πετρέλαιο. Ήταν μάλλον οι αντιλήψεις για απειλές εναντίον των Ηνωμένων Πολιτειών, από το Ιράκ και το Ιράν - δύο από τους πυλώνες του “Άξονα του Κακού” - ως επίκεντρα απειλής. “Αυτό δεν ήταν “πόλεμος για το πετρέλαιο” με οποιοδήποτε άμεσο τρόπο”, και “αξιοσημείωτο είναι ότι ο παράγοντας πετρελαίου εμφανίζεται σε μικρό βαθμό στην πολιτική της κυβέρνησης Μπους σχετικά με τον πόλεμο στο Ιράκ”, Πηγή: Gause Gregory F. III., “The Foreign Policy of Saudi Arabia”, in Hinnebusch Raymond and Anoushiravan Ehteshami, *The Foreign Policies of Middle East States*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2002, σελ. 193.

⁷² “The Gulf Security Architecture”, *Committee on Foreign Relations United States Senate*, Washington, 2012, available at: <https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/746031.pdf>, [accessed 10 September 2019], σελ. 2.

των Ηνωμένων Πολιτειών σε περιόδους κρίσης”.⁷³ Παρ’ όλα αυτά, οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι πιθανό να παραμείνουν στο εγγύς μέλλον στο επίκεντρο του πλαισίου ασφαλείας του Κόλπου, με την συναίνεση των κρατών του GCC.

Παραδόξως, αν και η Ουάσιγκτον ενδιαφέρεται ως ηγεμονικός παίκτης στην πολιτική ισορροπία των χωρών του Κόλπου -ή ίσως εξαιτίας αυτού- δεν φαίνεται να σταθεροποιεί την κατάσταση της ισορροπίας ισχύος στον Κόλπο. Ο Περσικός Κόλπος είναι πιο ασταθής σήμερα από οποιαδήποτε άλλη στιγμή στο παρελθόν και ισορροπεί στο χείλος μιας καταστροφικής έκρηξης, καθώς κάθε ένας από τους δρώντες δηλαδή το Ιράν, την Σαουδική Αραβία και τις Ηνωμένες Πολιτείες που ισορροπούν σε μια εύθραυστη κατάσταση ανταγωνισμού. Ένας από τους πρωταρχικούς αποδέκτες αυτού του ανταγωνισμού, είναι το Κατάρ. Υπό το φως της μονομερούς εξωτερικής πολιτικής κατά τη διάρκεια της διοίκησης του George W. Bush, αυξήθηκαν οι εντάσεις μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της στενής συμμάχου της την Σαουδική Αραβία και τέθηκαν ερωτηματικά σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε να συνεχιστεί η συμμαχία τους και να προωθηθεί την αμερικανική αρχιτεκτονική ασφάλειας. Αυτό έδωσε χώρο για το Κατάρ ώστε να μεγιστοποιήσει την εξειδικευμένη θέση του ως ένας σημαντικός παίκτης και ένας αξιόπιστος σύμμαχος στην καρδιά του Περσικού Κόλπου.

Μια άλλη σημαντική διάσταση της διεθνούς πολιτικής του Περσικού Κόλπου είναι ο αυξανόμενος εμπορικός και επενδυτικός δεσμός της με τις χώρες της Ασίας στον Ειρηνικό. Οι ισχυροί εμπορικοί δεσμοί μεταξύ των δύο περιοχών -που αφορούν ιδιαίτερα το GCC με την Κίνα, την Ιαπωνία και τη Νότια Κορέα- έχουν μετατρέψει την σχέση τους σε μια συνεκτική και μακροπρόθεσμη αμοιβαία δέσμευση μεταξύ των δύο πλευρών κατά μήκος πολλών αξονών που αφορούν το εμπόριο και τις επενδύσεις. Η Κίνα και η Ιαπωνία έχουν τη δεύτερη και την τρίτη υψηλότερη εξάρτηση στον κόσμο για κατανάλωση πετρελαίου, πίσω από τις Ηνωμένες Πολιτείες και η Νότια Κορέα είναι επίσης μεταξύ των δέκα πρώτων καταναλωτών ενέργειας στον κόσμο. Οι ασιατικές χώρες του Ειρηνικού προσπαθούν επίσης να επεκτείνουν τους εμπορικούς και επενδυτικούς τους δεσμούς με τον Περσικό Κόλπο σε πολλά άλλα πρόσθετα μέτωπα. Η Ιαπωνία παραμένει ο σημαντικότερος εξαγωγός χώρα για τον Περσικό Κόλπο. Το

⁷³ Στο ίδιο, σελ. 4.

εμπόριο μη υδρογονανθράκων της Κίνας με τον Περσικό Κόλπο αυξάνεται επίσης ταχύτατα.⁷⁴

Οι εμπορικοί δεσμοί μεταξύ των δύο πλευρών εξελίσσονται, με την ιαπωνική υπερπόντια αναπτυξιακή βοήθεια προς τον Περσικό Κόλπο να αυξάνεται σημαντικά στη δεκαετία του '70.⁷⁵ Στη δεκαετία του '80, η Σαουδική Αραβία, η τότε κυρίαρχη διπλωματική εξουσία στην Αραβική Χερσόνησο, καθιερώνει εμπορικούς και διπλωματικούς δεσμούς με την Κίνα. Μεταξύ του 1981 και του 2004, οι εισαγωγές των χωρών του GCC από τις Ηνωμένες Πολιτείες μειώθηκαν κατά 15 τοις εκατό, ενώ οι εισαγωγές από την Κίνα και τον υπόλοιπο μη δυτικό κόσμο αυξήθηκαν κατά το ίδιο ποσοστό.⁷⁶ Σε όλο τον Περσικό Κόλπο, αυξάνεται η οικονομική αλληλεξάρτηση μεταξύ των δύο περιοχών. Η πιστωτική κρίση του 2008 δημιούργησε κάποιες ρωγμές στην οικονομική σχέση του Περσικού Κόλπου με, αλλά δεν επηρέασε σημαντικά την ανοδική πορεία του εμπορίου και των επενδύσεων μεταξύ των δύο περιοχών.⁷⁷ Μέχρι το 2010, οι εισαγωγές από τις Ασιατικές χώρες του Ειρηνικού προς τις χώρες του GCC ανήλθαν σε περίπου 63 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου έχει τη μορφή μεταποιημένων αγαθών και υπηρεσιών.⁷⁸

Σήμερα, ο ανατολικός προσανατολισμός για τις χώρες του GCC έχει ως αποτέλεσμα την επέκταση των εμπορικών και οικονομικών δεσμών μεταξύ των δύο περιοχών σε διάφορα επίπεδα, εκτός από την άμυνα και την ασφάλεια, η οποία παραμένει αμερικανική υπόθεση. Η Ινδία έχει υπογράψει συμφωνίες αμυντικής συνεργασίας με το Κατάρ και το Ομάν, αλλά οι συμφωνίες είναι επιφανειακές στην καλύτερη περίπτωση και καλύπτουν τομείς όπως η ασφάλεια στη θάλασσα, η ανταλλαγή δεδομένων και η κοινή αντίληψη αντιμετώπισης ασύμ-

⁷⁴ Davidson Christopher, *The Persian Gulf and Pacific Asia*, C. Hurst & Co Ltd, London, 2010, σελ. 40-41

⁷⁵ Στο ίδιο, σελ. 9.

⁷⁶ Abboud Samer N., "Oil and Financialization in the Gulf Cooperation Council", in Legrenzi Matteo and Momani Bessma, *Shifting Geo-Economic Power of the Gulf*, Routledge, London and New York, 2016, σελ. 97.

⁷⁷ Davidson Christopher, *The Persian Gulf and Pacific Asia*, C. Hurst & Co Ltd, London, 2010, σελ. 64-65.

⁷⁸ Janardhan N., *Boom amid Gloom: The Spirit of Possibility in the 21st Century Gulf*, Ithaca Press, UK, 2011, σελ. 159.

μετρων απειλών. Σχεδόν όλες οι πωλήσεις πετρελαίου του Κατάρ κατευθύνονται στην Κίνα, και η Κίνα επιβεβαίωσε τη δέσμευσή της για μακροπρόθεσμο ενεργειακό εμπόριο με το Κατάρ.⁷⁹ Παρά τις προσπάθειες διαφοροποίησης, οι εισαγωγές φυσικού αερίου της Κίνας πιθανόν να αυξηθούν στο μέλλον, κυρίως από τον περσικό Κόλπο. Η Ιαπωνία και η Νότια Κορέα εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις εισαγωγές αερίου και πετρελαίου από τον Περσικό Κόλπο, με την Ιαπωνία να εισάγει το 96% του φυσικού αερίου της από την περιοχή και τη Νότια Κορέα το 93%. Εξίσου σημαντικός είναι και ο ρόλος της μεταναστευτικής εργασίας, με το 70% περίπου του εργατικού δυναμικού του GCC να προέρχεται από την Ασία και να στέλνει ετησίως περίπου 40 δισεκατομμύρια δολάρια εμβασμάτων.⁸⁰

⁷⁹ Davidson Christopher, *The Persian Gulf and Pacific Asia*, C. Hurst & Co Ltd, London, 2010, σελ. 30.

⁸⁰ Janardhan N., *Boom amid Gloom: The Spirit of Possibility in the 21st Century Gulf*, Ithaca Press, UK, 2011, σελ. 160.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΚΑΤΑΡ

3.1 Γεωγραφικά και ιστορικά στοιχεία

Η χερσόνησος του Κατάρ, εκτείνεται 160 χλμ. από βορρά προς νότο, 80 χλμ. από τα ανατολικά προς τα δυτικά. Συνορεύει με την Σαουδική Αραβία, όπου η χερσόνησος συνδέεται με την ηπειρωτική χώρα. Η νησιωτική χώρα του Μπαχρέιν βρίσκεται περίπου 25 μίλια (40 χιλιόμετρα) βορειοδυτικά του Κατάρ.⁸¹ Το μεγαλύτερο μέρος του Κατάρ είναι έρημος, που αναδύεται από την ανατολή σε ένα κεντρικό ασβεστολιθικό οροπέδιο. Το Κατάρ έχει περισσότερα από 350 μίλια (560 χλμ.) ακτογραμμής. Τα σύνορα με τη Σαουδική Αραβία είναι περίπου 60 μίλια. Μια εδαφική διαμάχη με το Μπαχρέιν επιλύθηκε το 2001, όταν το Διεθνές Δικαστήριο απέδωσε τα νησιά Ἡawār (λίγο έξω από την ακτή του Κατάρ) στο Μπαχρέιν και έδωσε στο Κατάρ κυριαρχία επί του νησιού Janān και της κατεστραμμένης οχυρωμένης πόλης Al-Zubārah. Το ίδιο έτος, το Κατάρ υπέγραψε επίσης τελική συμφωνία οριοθέτησης των συνόρων με τη Σαουδική Αραβία. Οι πολίτες του Κατάρ είναι ένας μειονοτικός πληθυσμός στη χώρα τους: αντιπροσωπεύουν μόνο το ένα έβδομο του συνολικού πληθυσμού. Η οικονομία του Κατάρ εξαρτάται από τον μεγάλο αριθμό των ξένων εργαζομένων, οι περισσότεροι από τους οποίους προέρχονται από άλλες αραβικές χώρες και από το Πακιστάν, την Ινδία και το Ιράν.

Το Κατάρ, κυβερνάται από την οικογένεια του κληρονομικού εμίρη Ἄl Thānī. Μέλη της κυρίαρχης οικογένειας κατέχουν σχεδόν όλες τις μεγάλες υπουργικές θέσεις, οι οποίες διορίζονται από τον εμίρη. Η οικογένεια, ωστόσο, είναι μεγάλη και κατακερματισμένη. Καθώς τα έσοδα από τους ενεργειακούς πόρους αυξάνονταν μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο διχασμός μέσα στην κυρίαρχη οικογένεια μεγάλωσε και επακόλουθα αναδείχθηκαν πολλά κέντρα εξουσίας (παλάτια). Η εξουσία του εμίρη, επίσης, περιορίζεται από την ανάγκη διατήρησης των σημαντικών μελών της οικογένειας στην κυβέρνηση. Ο εμίρης, παρ'

⁸¹ Βλέπε Παράρτημα Β Χάρτης Κατάρ.

όλα αυτά, καταφέρνει να διατηρεί την ισορροπία μεταξύ των μελών της οικογενείας που συμμετέχουν στην κυβέρνηση. Κατ' αυτόν τον τρόπο η ομοιογένεια της εξουσίας, συμβάλλει στην εσωτερική πολιτική σταθερότητα του Κατάρ. Το 1999, ο εμίρης, αύξησε την συμμετοχή του λαού στην διακυβέρνηση των τοπικών κοινωνιών, επιτρέποντας τις πρώτες δημοτικές εκλογές. Το σύνταγμα της χώρας εγκρίθηκε με δημοψήφισμα το 2003 και τέθηκε σε ισχύ το 2005, μεταξύ των διατάξεών του ήταν η δημιουργία μιας νέας Εθνοσυνέλευσης, τα δύο τρίτα των μελών της οποίας εκλέγεται από τον λαό ενώ το υπόλοιπο ένα τρίτο διορίζεται. Το Ισλάμ είναι η επίσημη θρησκεία και οι κάτοικοι του Κατάρ είναι σε μεγάλο βαθμό σουνίτες μουσουλμάνοι. Υπάρχει επίσης μια μικρή μειονότητα σιιτών. Το Κατάρ ακολουθεί την ίδια ερμηνεία του Ισλάμ όπως και η Σαουδική Αραβία, αν και όχι τόσο αυστηρά. Οι γυναίκες, για παράδειγμα, έχουν μεγαλύτερη ελευθερία στο Κατάρ απ' ό,τι στη Σαουδική Αραβία.

Λίγα είναι γνωστά για την ιστορία του Κατάρ πριν από τον 18ο αιώνα, όταν ο πληθυσμός της περιοχής αποτελούταν κυρίως από νομάδες Βεδουίνων και υπήρχαν μόνο λίγα μικρά ψαροχώρια. Η σύγχρονη ιστορία του Κατάρ ξεκινάει το 1766 με τη μετανάστευση στη χερσόνησο οικογενειών από το Κουβέιτ. Το 1783 ο Άλ Χαλίφα οδήγησε στην κατάκτηση του κοντινού Μπαχρέιν, όπου παρέμεινε η κυρίαρχη οικογένεια καθ' όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα. Το Κατάρ τράβηξε την προσοχή των Βρετανών το 1867, όταν μια διαμάχη μεταξύ του Μπαχρέιν, και του Κατάρ κλιμακώθηκε σε μια μεγάλη αντιπαράθεση, κατά την οποία η Ντόχα ουσιαστικά καταστράφηκε. Μέχρι τότε, η Βρετανία θεωρούσε το Κατάρ ως εξαρτώμενη χώρα από το Μπαχρέιν. Από το 1871 έως το 1913 δυνάμεις της Σαουδικής Αραβίας, κατέλαβαν το Κατάρ. Το 1916 η Βρετανία υπέγραψε συνθήκη με τον ηγέτη του Κατάρ, αποκτώντας η Βρετανία τον έλεγχο της εξωτερικής του πολιτικής. Το 1935, το Κατάρ υπέγραψε συμφωνία παραχώρησης των δικαιωμάτων των κοιτασμάτων του σε εταιρεία πετρελαίου του Ιράκ. Το 1939 ανακαλύφθηκε κοίτασμα πετρελαίου και άρχισε η εκμετάλλευση του το 1949. Τα έσοδα από την πετρελαϊκή εταιρεία, αυξήθηκαν δραματικά. Η κατανομή αυτών των εσόδων προκάλεσε σοβαρές συνέπειες στην χώρα.⁸²

Η χώρα ανεξαρτοποιήθηκε το 1971. Η βασική δεξαμενή του φυσικού αερίου,

⁸² "Qatar", *Britannica Online Encyclopedia*, διαθέσιμο σε: <https://www.britannica.com/place/Qatar>, [Πρόσβαση: 15 Σεπτεμβρίου 2019].

North Field, ανακαλύφθηκε την ίδια χρονιά (1971) και στη συνέχεια χρειάστηκαν 20 χρόνια για να αναπτυχθεί, με την πρώτη εξαγωγή LNG⁸³ στην Ιαπωνία το 1997. Ως παραγωγός πετρελαίου, το Κατάρ υπήρξε μικρός παίκτης. Αντιθέτως, το φυσικό αέριο επέφερε πρωτοφανή έσοδα από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 και έπειτα. Η διαχείριση αυτής της ανάπτυξης αποτέλεσε μείζονα πρόκληση για το Κατάρ το οποίο έπρεπε να πάρει στρατηγικές αποφάσεις για την ανάπτυξη υποδομών, τη δημιουργία εγκαταστάσεων παραγωγής φυσικού αερίου, τη ναυτιλιακή του επέκταση για την μεταφορά του φυσικού αερίου και τέλος την διασύνδεση του με τις αγορές. Εν ολίγοις η οικονομική, κοινωνική και πολιτική εξέλιξη του Κατάρ ήταν ραγδαία από τη δεκαετία του 2000, όταν άρχισαν να εισέρχονται σημαντικά έσοδα από την εξαγωγή LNG.⁸⁴

3.2 Εξωτερική πολιτική

Επακόλουθα, το Κατάρ, μετά την ανακάλυψη των κοιτασμάτων φυσικού αερίου, έχει αναδειχθεί ως μείζων παράγοντας στον Περσικό Κόλπο και την Μέση Ανατολή. Για να επιτευχθεί αυτό αρκετοί παράγοντες έχουν συνδυαστεί για να αναδείξουν την χώρα ως έναν σημαντικό περιφερειακό και διεθνή παίκτη. Οι παράγοντες αυτοί περιλαμβάνουν μια εξαιρετικά προσεκτική διατήρηση της πολιτικής αντιστάθμισης κινδύνου, μια ισορροπημένη επιθετική παγκόσμια εκστρατεία ανάδειξης του ονόματος της χώρας και τέλος, τη συνετή χρήση του συγκριτικού πλεονεκτήματος της χώρας σε σχέση με τους γείτονες του.⁸⁵

Η σχέση του Κατάρ με τις ΗΠΑ συμβάλει σημαντικά στην προσπάθεια εφαρμογής πολιτικής αντιστάθμισης του κινδύνου αλλά, παρ' όλα αυτά, παρουσιάζει σοβαρές διακυμάνσεις. Αν και είναι στενός σύμμαχος της και έδρα της μεγαλύτερης στρατιωτικής βάσης των ΗΠΑ στον Κόλπο, το Κατάρ έχει επανειλημμένα γίνει στόχος κριτικής των ΗΠΑ για την στάση του απέναντι στην διέ-

⁸³ Liquefied natural gas, μετάφραση: Υγροποιημένο Φυσικό Αέριο, (Μέθοδος μετατροπής του Φυσικού Αερίου για την μεταφορά και την αποθήκευση του).

⁸⁴ "Qatar", *Britannica Online Encyclopedia*, διαθέσιμο σε: <https://www.britannica.com/place/Qatar>, [Πρόσβαση: 15 Σεπτεμβρίου 2019].

⁸⁵ Peterson John, "Qatar and the World: Branding for a Micro-State", *The Middle East Journal*, 2006, available at: http://jepeterson.net/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/Peterson_-_Qatar_and_the_World.pdf, [accessed 11 October 2019], σελ. 732–748.

νεξη Σαουδικής Αραβίας και Ιράν. Από μια διαρροή του υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ τον Δεκέμβριο του 2009, το Κατάρ θεωρείται ως “το χειρότερο στην περιοχή” όσον αφορά τις προσπάθειες κατά της τρομοκρατίας. Το 2014 μάλιστα τιμωρήθηκε για την “ανεκτική” στάση του απέναντι στη χρηματοδότηση τρομοκρατικών οργανώσεων. Σε απάντηση, το Κατάρ αύξησε τις δαπάνες για εξωστρέφεια και άσκηση πιέσεων στο Κογκρέσο, προσλαμβάνοντας μεγάλες εταιρείες δημοσίων σχέσεων για να βελτιώσει τη δημόσια εικόνα του στη Δύση. Ωστόσο, η άσκηση πίεσης είναι μια μόνο διάσταση της ευρύτερης στρατηγικής διαχείρισης εικόνας του Κατάρ.⁸⁶

Η αραβική χερσόνησος φιλοξενεί πάνω από 10.000 στρατιώτες των ΗΠΑ και περίπου 72 μαχητικά αεροσκάφη F-15 στη στρατιωτική βάση του Al Udeid. Τον Μάρτιο, η Επιτροπή Εξωτερικών Υποθέσεων της Βουλής των Αντιπροσώπων των ΗΠΑ εξέταζε ήδη τέσσερις εναλλακτικές λύσεις που θα μπορούσαν να γίνουν στρατιωτικές έδρες όταν η σύμβαση για την Al Udeid με το Κατάρ θα λήξει το 2023. Λόγω όμως των φόβων υποστήριξης τρομοκρατικών οργανώσεων η Ουάσιγκτον προφανώς αποφάσισε ότι έπρεπε να επανεξεταστεί η μετεγκατάσταση των στρατευμάτων από το Al Udeid.⁸⁷

Ένας άλλος τρόπος βελτίωσης της εικόνας του, πραγματοποιείται μέσα από πρωτοβουλίες όπως το διεθνές κέντρο διεθνούς διαλόγου μεταξύ των Θρησκειών της Ντόχα (DICID)⁸⁸ και το Αμερικανό-ισλαμικό παγκόσμιο φόρουμ που χρηματοδοτείται από το κράτος. Με αυτό τον τρόπο το Κατάρ είναι σε θέση να φιλοξενήσει σημαντικές συνομιλίες σχετικά με την άνοδο του εξτρεμισμού και του ρόλου της θρησκείας στις διεθνείς σχέσεις. Επιπλέον, έχει επιδείξει μια σειρά διπλωματικών προσπαθειών που αποσκοπούν στην προώθηση της συνύ-

⁸⁶ Fahy John, “International Relations and Faith-based Diplomacy: The Case of Qatar”, *The Review of Faith & International Affairs*, 2018, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15570274.2018.1509279>, [accessed 25 October 2019].

⁸⁷ Tuygan Burak, “The OIC and the crisis in Turkish-Saudi relations”, *Ahval*, 5 June 2019, available at: <https://ahvalnews.com/saudi-turkey/oic-and-crisis-turkish-saudi-relations>, [accessed 2 November 2019].

⁸⁸ Το Doha International Centre on Interfaith Dialogue (DICID) ιδρύθηκε τον Μάιο του 2007. Πρόεδρος του ιδρύματος είναι ο καθηγητής Ibrahim Saleh K. Al-Naimi, ο οποίος έχει πραγματοποιήσει σπουδές στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο κύριος ρόλος του κέντρου είναι “να διαδοθεί η κουλτούρα και η φιλοσοφία του διαλόγου για την ειρηνική συνύπαρξη της ανθρωπότητας και την αποδοχή του άλλου”. Χρηματοδοτεί προγράμματα και διαλέξεις για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σχετικά με τη διαθρησκειακή εκπαίδευση.

παρξης, της ανεκτικότητας και του σεβασμού της διαφορετικότητας, σε όλα τις θρησκευτικά, πολιτιστικά και εθνικά επίπεδα. Η διπλωματία που βασίζεται στη θρησκεία είναι ενσωματωμένη στην ευρύτερη εξωτερική πολιτική του Κατάρ, εξυπηρετώντας τους αμοιβαία συνεκτικούς στόχους της καλλιέργειας φιλοδυτικού προφίλ αφενός και ενός στρατηγικά ανεκτίμητου εκπροσώπου του μετριοπαθούς Ισλάμ, από την άλλη.⁸⁹ Στο πλαίσιο της παγκόσμιας εκστρατείας ανάδειξης του ονόματος της χώρας, η εικόνα του Κατάρ χρησιμοποιεί επίσης την επιρροή του Al Jazeera στην αραβική κοινή γνώμη σε ολόκληρο τον κόσμο. Παρότι όμως το Al Jazeera έχει φέρει στο Κατάρ παγκόσμια αναγνώριση και θαυμασμό ανάμεσα στους Άραβες και πολλούς άλλους, δεν έχει κατορθώσει να οδηγήσει, τουλάχιστον προς το παρόν, στην ευρύτερη διάδοση και την ελκυστικότητα των αξιών του Κατάρ. Οι παραπάνω τρόποι προβολής του ονόματος του Κατάρ αποτελούν ένα είδος επιβολής μαλακής ισχύος.⁹⁰

Επιπλέον, τον Ιούνιο του 2019, το Κατάρ υπέγραψε συμβόλαιο ύψους 12 εκατομμυρίων δολαρίων με την Blueprint Advisors “μια επιχείρηση που έχει στενούς δεσμούς με τον δικηγόρο του Προέδρου Trump, Rudy Giuliani”. Σύμφωνα με τη συμφωνία, σε μια προσπάθεια άσκησης πίεσης, οι Blueprint Advisors “θα βοηθήσουν τον γενικό εισαγγελέα του Κατάρ Ali Al-Marrri να κρατήσει ενήμερους τους αμερικανούς φορείς λήψης αποφάσεων σχετικά με την αντιτρομοκρατική και την ειρηνευτική πολιτική της χώρας του”.⁹¹

Ένα επιπλέον σημαντικό χαρακτηριστικό της εξωτερικής πολιτικής του Κατάρ είναι η εκμετάλλευση της πλεονεκτικής θέσης του σε σχέση με τους γείτονες του, στην προσπάθεια του να αναδειχθεί, ως μεσολαβητής και διαπραγματευτής σε διάφορες συγκρούσεις στη Μέση Ανατολή και αλλού, όπως για παράδειγμα στο Αφγανιστάν, την Αιθιοπία, το Ιράκ, το Ισραήλ και τα κατεχόμενα εδάφη, το Λίβανο, το Σουδάν και την Υεμένη. Σε καθεμία από αυτές τις περιπτώσεις,

⁸⁹ Kayaoglu Turan, “Explaining Interfaith Dialogue in the Muslim World”, *Politics and Religion*, vol 8, June 2015, available at: <https://www.cambridge.org/core/journals/politics-and-religion/article/explaining-interfaith-dialogue-in-the-muslim-world/EF78ADE43CB7707A54B628F4F48CFD70>, [accessed 2 November 2019].

⁹⁰ Kamrava Mehran, “The Subtle Powers of a small State”, in *Qatar Small State, Big Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2013, σελ. 259.

⁹¹ Tuygan Burak, “The OIC and the crisis in Turkish-Saudi relations”, *Ahval*, 5 June 2019, available at: <https://ahvalnews.com/saudi-turkey/oic-and-crisis-turkish-saudi-relations>, [accessed 2 November 2019].

το Κατάρ έχει κερδίσει την εμπιστοσύνη των αντιμαχόμενων μερών και έτσι κατάφερε να κάνουν πολιτικούς συμβιβασμούς και να επαναπροσεγγίσουν μεταξύ τους για την επίλυση των διαφορών τους, ή για την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας. Οι αποφάσεις που αφορούν την εμπλοκή του Κατάρ σε τέτοιες συγκρούσεις είναι πολύ επικεντρωμένες στους στόχους τους, ενώ οι βασικοί φορείς λήψης αποφάσεων είναι ο Εμίρης, ο Πρωθυπουργός και Υπουργός Εξωτερικών. Ο περιορισμός των εμπλεκόμενων για την λήψη πολλών αποφάσεων σε αυτόν τον μικρό κύκλο οδήγησε σε γρήγορες αποφάσεις για άμεσες ενέργειες, επιτρέποντας στο Κατάρ να αντιδράσει ταχύτατα στις αναδυόμενες συγκρούσεις με την διαμεσολάβηση του.⁹²

Ακριβώς όπως προσπαθεί να αναδειχθεί σε περιφερειακό κόμβο διαλόγου, διπλωματίας και διαμεσολάβησης στη Μέση Ανατολή, το Κατάρ έχει επίσης επενδύσει στην διπλωματία για την ανάδειξη του και στην παγκόσμια σκηνή. Τα μικρά κράτη μπορούν να γίνουν ισχυροί παράγοντες στη διεθνή σκηνή και παρόλο που ίσως χρειάζονται στρατιωτικές συμμαχίες με άλλους, μπορούν να χρησιμοποιήσουν στρατηγικές εξωτερικής πολιτικής, όπως η αντιστάθμιση, για να ενισχύσουν σημαντικά την αντίστασή τους απέναντι σε δυνητικούς αντιπάλους. Παρά το γεγονός ότι περιορίζονται από μια σειρά διαρθρωτικών αδυναμιών και τρωτών σημείων, τα μικρά κράτη μπορούν να χρησιμοποιήσουν την “ατομική τους δράση” όχι μόνο για να υπερνικήσουν τις ευπάθειες και να επιδείξουν αντοχή, αλλά και για να γίνουν ουσιαστικά περιφερειακοί και διεθνώς σημαντικοί παράγοντες. Αυτό που χρησιμοποιεί το Κατάρ είναι μια λεπτή μορφή ισχύος, ένα συσσωρευμένο είδος δύναμης που προκύπτει από ένα συνδυασμό οικονομικής ευημερίας, διπλωματικού ακτιβισμού, αυτοπεποίθησης και συνεκτικής ηγεσίας, αυτοπροβολή και αίσθησης αναγκαιότητας της ειρήνης και της σταθερότητας.⁹³

⁹² Khatib Lina, “Qatar’s foreign policy: the limits of pragmatism”, *International Affairs*, 11 March 2013, available at: <https://academic.oup.com/ia/article/89/2/417/2535108>, [accessed 15 September 2019], σελ. 418.

⁹³ Kamrava Mehran, “The Subtle Powers of a small State”, in *Qatar Small State, Big Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2013.

3.3 Σχέσεις με την Τουρκία

Οι σχέσεις συνεργασίας των δύο χωρών επιβεβαιώνονται από συγκεκριμένα γεγονότα ιδιάζουσας σημασίας για τις διεθνείς σχέσεις. Για παράδειγμα η Τουρκία βρίσκεται κοντά στη δημιουργία δεύτερης στρατιωτικής βάσης στο Κατάρ, σύμφωνα με την τουρκική εφημερίδα *Hurriyet Daily News*.⁹⁴ Η Τουρκία ίδρυσε την πρώτη της στρατιωτική βάση στο Κατάρ το 2017, στο πλαίσιο διμερούς συμφωνίας ασφαλείας που υπεγράφη στα τέλη του 2015. Η νέα εγκατάσταση θα βρίσκεται κοντά στη στρατιωτική βάση Tariq bin Ziyad στη νότια Ντόχα, όπου βρίσκεται και η υπάρχουσα βάση της Τουρκίας που διαθέτει 3.000 στρατιώτες. Την αύξηση της στρατιωτικής δύναμης της Τουρκίας όμως στην περιοχή δεν την βλέπουν με καλό μάτι οι υπόλοιπες χώρες του κόλπου. Η Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα πίεσαν το Κατάρ να τερματίσει τη στρατιωτική συνεργασία του με την Τουρκία. Οι δύο χώρες και οι σύμμαχοι τους έθεσαν τη Ντόχα υπό αποκλεισμό στα μέσα του 2017. Η Τουρκία ανταποκρίθηκε στην πίεση αναπτύσσοντας περισσότερα στρατεύματα στη χώρα, οδηγώντας σε ψύχρανση των σχέσεων μεταξύ Άγκυρας και Ριάντ. Η τουρκική παρουσία στον Περσικό Κόλπο χαρακτηρίζεται από την ίδια ως “αντιστάθμισμα” τόσο στο Ιράν όσο και στη Σαουδική Αραβία. Η βάση είναι δεσπόζουσας σημασίας για την Τουρκία, αν λάβουμε υπόψη τους ενεργειακούς πολέμους στην περιοχή και την θέση που κατέχει από ενεργειακής άποψης το Κατάρ στην περιοχή.⁹⁵

Η διαμάχη το 2017 μεταξύ του Κατάρ, Σαουδικής Αραβίας, Αίγυπτου, ΗΑΕ και Μπαχρέιν είναι ίσως η σοβαρότερη διαμάχη μεταξύ τους επί σειρά ετών. Οι πραγματικές αιτίες της κρίσης ήταν οι ουσιαστικές διαφορές μεταξύ του Κατάρ και των άλλων, σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης του Ιράν, το Ισλάμ, και θέματα περιφερειακής ηγεσίας. Η διαφωνία ήταν σημαντικά πιο σοβαρή από τις προηγούμενες συγκρούσεις καθώς αποκλείστηκαν χερσαίες και θαλάσσιες συγκοινωνίες προς το Κατάρ από τη Σαουδική Αραβία και από μερικούς

⁹⁴ Firat Hande, “New military base in Qatar to inaugurate in autumn”, *Hurriyet Daily News*, 14 August 2019, available at: <http://www.hurriyetdailynews.com/new-military-base-in-qatar-to-inaugurate-in-autumn-145760>, [accessed 25 August 2019].

⁹⁵ “Η Τουρκία φέρεται να κατασκευάζει δεύτερη βάση στο Κατάρ”, *Σπούτνικ*, 14 Αυγούστου 2019, διαθέσιμο σε: <https://sputniknews.gr/amyna/201908144255879-tourkia-stratiwtikh-vash-katar/>, [πρόσβαση 25 Αυγούστου 2019].

συμμάχους της στο Συμβούλιο Συνεργασίας του Κόλπου (GCC)⁹⁶, ακυρώθηκαν πτήσεις, αποσύρθηκαν διπλωμάτες, εκδιώχθηκαν υπήκοοι του Κατάρ, χαρακτηρίστηκαν 59 πολίτες του Κατάρ ως τρομοκράτες, απαγορεύθηκε η προβολή του τηλεοπτικού δικτύου al-Jazeera και τέλος χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των ΗΑΕ που απαγόρευσε στους υπηκόους του την έκφραση συμπάθειας προς το Κατάρ.⁹⁷

Η διαμάχη μεταξύ των αραβικών κρατών αποτελεί βασική αιτία ανησυχίας των ΗΠΑ, διότι αντικατοπτρίζει μια βαθιά ρωγμή μεταξύ των συμμάχων της και τορπιλίζει την προσπάθεια διατήρησης της περιφερειακής σταθερότητας για την καταπολέμηση του Ισλαμικού Κράτους και του Ιράν. Από την άλλη η αναζωπύρωση της κρίσης στο Συμβούλιο Συνεργασίας του Κόλπου (GCC) αύξησε τις περιφερειακές φιλοδοξίες της Άγκυρας, παρά το ότι ήταν αμφιλεγόμενη και επιφυλακτική η στάση της σχετικά με τον Αμερικανό - καθοδηγούμενο Αραβο - Ισραηλινό συνασπισμό κατά του Ιράν. Η τουρκική προτίμηση να σταθεί μεταξύ των Αράβων και των Ιρανών όμως δεν απέδωσε και την οδήγησε να χάσει περαιτέρω έδαφος. Η διπλωματική μεσολάβηση της Τουρκίας υπήρξε μια άλλη μάταιη προσπάθεια επίλυσης της συνεχιζόμενης κρίσης. Συνολικά, η στροφή και η ενδεχόμενη απομόνωση του Κατάρ από την αραβική γεωπολιτική θεώρηση υπονόμωσε όχι μόνο την τουρκική πρόσβαση στην περιοχή του Κόλπου, αλλά εξαφάνισε επιπλέον και την δυνατότητα της Τουρκίας να υποστηρίξει φιλικά προσκείμενες ομάδες και κινήματα στην Συρία, την Αίγυπτο και τη Λιβύη.⁹⁸

Οι στενές σχέσεις συνεργασίας των δύο χωρών αποδεικνύεται και από το γεγονός επίσης ότι, πριν από την παράδοση των ρωσικών συστημάτων αεράμυνας S-400 στην Τουρκία, οι Τούρκοι αξιωματούχοι φέρεται να εξέταζαν την

⁹⁶ Συμβούλιο Συνεργασίας του Κόλπου (GCC), πολιτική και οικονομική συμμαχία έξι χωρών της Μέσης Ανατολής - Σαουδική Αραβία, Κουβέιτ, Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, Κατάρ, Μπαχρέιν και Ομάν. Ιδρύθηκε το Μάιο του 1981 στο Ριάντ της Σαουδικής Αραβίας με σκοπό την συνεργασία των μελών του με βάση τους κοινούς στόχους τους και τις παρόμοιες πολιτικές και πολιτιστικές τους ταυτότητες που έχουν τις ρίζες τους στους αραβικούς και ισλαμικούς πολιτισμούς.

⁹⁷ Gordon Philip, Yadlin Amos, and Heistein Ari, "The Qatar Crisis: Causes, Implications, Risks, and the Need for Compromise", *The Institute for National Security Studies* (INSS), Special Publication, 13 June 2017, available at: <https://www.inss.org.il/publication/qatar-crisis-causes-implications-risks-need-compromise/>, [accessed 28 August 2019].

⁹⁸ Aras Bülent, Akpınar Pınar, "Turkish Foreign Policy and the Qatar Crisis", *Istanbul Policy Center*, August 2017, available at: https://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2017/08/Aras_Akpınar_QatarCrisis.pdf, [accessed 2 September 2019], σελ. 13.

περίπτωση ανάπτυξης αυτών των συστημάτων στο Κατάρ για να αποφύγουν την κλιμάκωση των εντάσεων μεταξύ Τουρκίας και ΗΠΑ.⁹⁹

Από πλευράς οικονομικής συνεργασίας, στις 15 Αυγούστου 2018 ο εμίρης του Κατάρ συναντήθηκε με τον Ταγίπ Ερντογάν και συμφωνήσαν το Κατάρ να βοηθήσει άμεσα και έμπρακτα την τουρκική οικονομία με ένα πακέτο οικονομικών σχεδιασμών, επενδύσεων και παρακαταθηκών 15 δισ. δολαρίων υπέρ της Τουρκίας, σε μια προσπάθεια να στηριχθεί η τουρκική λίρα, που πλήττονταν από μια εντεινόμενη νομισματική κρίση.¹⁰⁰

Η γεωπολιτική σημασία του γεγονότος είναι ιδιαίτερη, καθώς την συγκεκριμένη χρονική περίοδο υπήρχε διπλωματικός πυρετός από πλευράς Ελλάδος για την απελευθέρωση των δύο Ελλήνων στρατιωτικών που συνελήφθησαν από την Τουρκία.¹⁰¹ Την ίδια ημέρα συγκεκριμένα οι δύο στρατιωτικοί απελευθερώνονταν. Το συγκεκριμένο γεγονός μάλιστα επιβεβαίωσε και ο πρώην υπουργός Πάνος Καμμένος ο οποίος υποστήριξε, κατά την τελετή παράδοσης παραλαβής των καθκόντων του, ότι ο εμίρης του Κατάρ απελευθέρωσε τους δύο Έλληνες στρατιωτικούς που είχαν συλλάβει οι Τούρκοι.¹⁰² Οι διπλωματικές ενέργειες της Ελλάδος φαίνεται να πέτυχαν τον στόχο τους αν τις συνδέσουμε και με τις οικονομικές πιέσεις των ΗΠΑ προς την Τουρκία την συγκεκριμένη περίοδο οι οποίες οδήγησαν την Τουρκική λίρα να απωλέσει σχεδόν το 40% της αξίας του έναντι του αμερικανικού δολαρίου.

⁹⁹ Στο ίδιο, σελ. 13.

¹⁰⁰ “Το Κατάρ σώζει την Τουρκία - Δίνει 15 δισ. δολάρια”, *iefimerida.gr*, 20 Αυγούστου 2018, διαθέσιμο σε: <https://www.iefimerida.gr/news/438451/katar-sozei-tin-toyrkia-dinei-15-dis-dolaria>, [πρόσβαση 4 Σεπτεμβρίου 2019].

¹⁰¹ Την Πέμπτη 1 Μαρτίου 2018, στρατιωτική περίπολος αποτελούμενη από δύο Στελέχη του Ελληνικού Στρατού Ξηράς, στο πλαίσιο συνήθους περιπολίας στην οριογραμμή δασικής περιοχής Καστανιών Έβρου, λόγω δυσμενών καιρικών συνθηκών διήλθαν των συνόρων και συνελήφθησαν από τουρκική περίπολο, σε τουρκικό έδαφος. Πηγή: “Σύλληψη Ελλήνων στρατιωτικών στον Έβρο: Για πρωτόγνωρο περιστατικό μιλούν στο ΓΕΣ”, *iefimerida.gr*, 2 Μαρτίου 2018, διαθέσιμο σε: <https://www.iefimerida.gr/news/399915/syllipsi-ellinon-stratiotikon-ston-evro-gia-protognoro-peristatiko-miloun-sto-ges>, [πρόσβαση 4 Σεπτεμβρίου 2019].

¹⁰² “Ο εμίρης του Κατάρ απελευθέρωσε τους δύο Έλληνες αιχμαλώτους από την Τουρκία”, *Pronews*, 15 Ιανουαρίου 2019, διαθέσιμο σε: https://www.pronews.gr/amyna-asfaleia/ypeth-a/743057_o-orkammenos-apokalypse-ton-rola-poy-epaixestin-apeleytherosi-ton-2, [πρόσβαση 5 Σεπτεμβρίου 2019].

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΣΑΟΥΔΙΚΗ ΑΡΑΒΙΑ

4.1 Ιστορικά, γεωγραφικά και κοινωνικά στοιχεία

Η χώρα καταλαμβάνει περίπου τα τέσσερα πέμπτα της Αραβικής Χερσονήσου. Συνορεύει με την Ιορδανία, το Ιράκ και το Κουβέιτ στα βόρεια, βρέχεται από τον Περσικό Κόλπο και συνορεύει με το Κατάρ, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και το Ομάν προς τα ανατολικά, με ένα τμήμα του Ομάν προς τα νοτιοανατολικά, με τη Υεμένη προς τα νότια και νοτιοδυτικά και την Ερυθρά Θάλασσα και τον Κόλπο της Άκαμπα προς τα δυτικά. Ανατολικά, κατά μήκος του Περσικού Κόλπου, βρίσκονται τα άφθονα πετρελαιικά πεδία της που από τη δεκαετία του 1960 έχουν καταστήσει τη Σαουδική Αραβία συνώνυμη με τον πετρελαιικό πλούτο.¹⁰³ Οι πολύχρονες συνοριακές διαμάχες με την Υεμένη και το Κατάρ επιλύθηκαν το 2000 και το 2001 αντίστοιχα ενώ τα σύνορα με τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα παραμένουν απροσδιόριστα. Μια περιοχή 2700 τετραγωνικών χιλιομέτρων κατά μήκος της ακτής του Κόλπου ήταν ουδέτερη ζώνη μέχρι το 1969 μεταξύ του Κουβέιτ και της Σαουδικής Αραβίας, όταν συμφωνήθηκε η κάθε μία από τις δύο χώρες να διαχειρίζεται το ήμισυ της επικράτειας και να μοιράζονται εξίσου την παραγωγή πετρελαίου σε ολόκληρη την περιοχή. Η αντιπαράθεση για τη ουδέτερη ζώνη Σαουδικής Αραβίας-Ιράκ ρυθμίστηκε νόμιμα το 1981 με διχοτόμηση, ωστόσο οι συγκρούσεις μεταξύ των δύο χωρών συνεχίστηκαν και εμπόδισαν την τελική οριοθέτηση του εδάφους.

Η θρησκεία, ο κατακερματισμός του πληθυσμού σε φυλές / φατρίες και ο άφθονος πλούτος είναι τα τρία στοιχεία που τροφοδότησαν την ιστορία της χώρας. Στις αρχές του 20ου αιώνα, η Σαουδική Αραβία, με την άνοδο και την εδραίωση της στην εξουσία, της οικογένειας Sa'ūd (Āl Sa'ūd) η οποία έδωσε και το όνομα της στην χώρα άρχισε να λαμβάνει τα χαρακτηριστικά ενός σύγχρονου κράτους. Η Σαουδική Αραβία, έχει υιοθετήσει μια αυστηρή μορφή του Ισλάμ (Wahhabism) που έγινε επίσημη θρησκεία του κράτους. Αυτός ο βαθύς

¹⁰³ Βλέπε Παράρτημα Β Χάρτης Σαουδικής Αραβίας.

θηρσκευτικός συντηρητισμός συνοδεύεται από μια συνεχόμενη φυλετική διαμάχη όπου οι ανταγωνιστικές οικογενειακές ομάδες ερίζουν για τους ενεργειακούς πόρους και την εξουσία.

Μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα, η πλειοψηφία του λαού της Σαουδικής Αραβίας ακολουθούσε έναν παραδοσιακό τρόπο ζωής που άλλαξε ελάχιστα με το πέρασμα των αιώνων. Έκτοτε, ο ρυθμός ζωής στη Σαουδική Αραβία επιταχύνθηκε. Η συνεχής ροή προσκυνητών στη Μέκκα και τη Μεδίνα, ιερών πόλεων του Ισλάμ, συνέβαλε στην ανάπτυξη των εξωτερικών επαφών με τις άλλες Ισλαμικές χώρες. Επιπλέον, ο αυξανόμενος πετρελαιικός πλούτος της Σαουδικής Αραβίας συνέβαλε στην ταχεία ανάπτυξη των υποδομών της και έχει επιφέρει αμετάκλητες εσωτερικές αλλαγές, εκπαιδευτικές, κοινωνικές καθώς και οικονομικές. Επιπλέον, οι σύγχρονες μέθοδοι παραγωγής συνετέλεσαν στην εισαγωγή εκατομμυρίων ξένων εργαζομένων και την απασχόληση εκατοντάδων χιλιάδων Σαουδαράβων σε μη παραδοσιακές θέσεις εργασίας. Επιπλέον, δεκάδες χιλιάδες Σαουδάραβες σπουδαστές έχουν σπουδάσει στο εξωτερικό, οι περισσότεροι στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η τηλεόραση, το ραδιόφωνο και το διαδίκτυο έχουν γίνει κοινά μέσα επικοινωνίας και εκπαίδευσης.

Όσον αφορά τις σχέσεις της χώρας με την δύση, ο Πόλεμος του Περσικού Κόλπου (1990) αποτέλεσε σημαντικό σημείο καμπής. Συγκεκριμένα, η εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ ώθησε τις ΗΠΑ να εισέλθουν ως προστάτης του Σαουδαραβικού Βασιλείου, το οποίο, σύμφωνα με τον Πρόεδρο George H. W. Bush, ήταν ο επόμενος στόχος του Σαντάμ. Ο Μπους, υποστήριξε ότι με το 20% του παγκόσμιου πετρελαίου - 11% στο Ιράκ και 9% στο Κουβέιτ - ο Σαντάμ θα μπορούσε να χειριστεί τις παγκόσμιες τιμές και να κρατήσει τις Ηνωμένες Πολιτείες και τους συμμάχους της στο έλεός του. Οι υψηλότερες τιμές των καυσίμων θα πυροδοτούσαν τον πληθωρισμό, επιδεινώνοντας την ήδη ζοφερή κατάσταση της αμερικανικής οικονομίας. Κατόπιν εντολής της Ουάσιγκτον, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ επέβαλε οικονομικές κυρώσεις στο Ιράκ αποσύροντας έτσι 4,8 εκατομμύρια βαρέλια πετρελαίου από την αγορά. Η τιμή διπλασιάστηκε στα \$ 22 το βαρέλι.¹⁰⁴ Όσον αφορά την αντίληψη του λαού για την δύση, η δυσαρέσκεια διογκώθηκε και επηρέασε αρνητικά και τους στενούς δεσμούς της χώρας,

¹⁰⁴ Hiro Dilip, *Cold War in the Islamic World: Saudi Arabia, Iran and the Struggle for Supremacy*, Oxford University Press, New York, 2018, σελ. 127, 128.

στοχοποιώντας κυρίως τα στρατεύματα των Η.Π.Α. που στάθμευαν στη Σαουδική Αραβία μέχρι το 2005.¹⁰⁵

Ο βασιλιάς Σάλμαν ήρθε στην εξουσία το 2015 αντιμετωπίζοντας μια σειρά σοβαρών προκλήσεων όπως ζητήματα διαδοχής, πετρελαϊκή κρίση, αραβικές εξεγέρσεις, περιφερειακές διαμάχες με το Ιράν και άλλες γειτονικές χώρες του Κόλπου. Τελικά κατάφερε να αποκαταστήσει τις σχέσεις με τις ΗΠΑ υπό τον Πρόεδρο Ντόναλντ Τράμπ.¹⁰⁶ Η Σαουδική Αραβία απέκτησε σημασία πρώτη φορά για την αμερικανική εξωτερική πολιτική ως χώρα στρατηγικής σημασίας το 1943, εν μέσω του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτό προέκυψε γιατί η πτώση του ποσοστού ετήσιων εγχώριων αποθεμάτων πετρελαίου από γεωτρήσεις κάτω από το ποσοστό της ετήσιας εγχώριας παραγωγής εν μέσω πολεμικών επιχειρήσεων προκάλεσε σοβαρές ανησυχίες στην Ουάσιγκτον για την επάρκεια των αμερικανικών αποθεμάτων. Στην παραπάνω συγκυρία υπήρχαν τεράστια αναξιопοίητα αποθέματα στη Σαουδική Αραβία που κατείχαν δύο αμερικανικές εταιρείες. Η λογική συνέπεια ήταν η δημιουργία μιας σταθερής, μακροπρόθεσμης σύνδεσης μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σαουδικής Αραβίας.¹⁰⁷ Η περιφερειακή και διεθνής θέση της ως βασικού συμμάχου των ΗΠΑ αναλύεται συχνά από την άποψη της δίψας της Αμερικής για το πετρέλαιο της Σαουδικής Αραβίας.¹⁰⁸

Η ανάπτυξη της παραγωγής πετρελαίου, η αύξηση των εξαγωγών πετρελαίου και η έναρξη της επεξεργασίας πετρελαίου μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο είχε μια βαθιά και πολύπλευρη επιρροή στην οικονομία, την κοινωνία και την πολιτική της Σαουδικής Αραβίας και οδήγησε σε σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές. Η κεντρική εξουσία, φεουδαρχική-φυλετική, η οποία εγκαθιδρύθηκε στη δεκαετία του 1920 και του 1930, όχι μόνο αντιστοιχούσε στο

¹⁰⁵ "Saudi Arabia", *Britannica Online Encyclopedia*, available at: <https://www.britannica.com/place/SaudiArabia>, [accessed 18 September 2019].

¹⁰⁶ Kouskouvelis Ilias, Zarras Konstantinos, "Cairo and Riyadh, Vying for Leadership", *Middle East Quarterly*, Spring 2019, available at: <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/pdfs/57912.pdf>, [accessed 4 November 2019].

¹⁰⁷ Anderson Irvine H., *Aramco the United States and Saudi Arabia: A Study of the Dynamics of Foreign Oil Policy 1933-1950*, Princeton University Press, N. Jersey, 1981, σελ. 3.

¹⁰⁸ Al-Rasheed Madawi, *Salman's Legacy: The Dilemmas of a New Era in Saudi Arabia*, Oxford University Press, New York, 2018, σελ. 218.

αναπτυξιακό επίπεδο της αραβικής κοινωνίας εκείνη τη στιγμή, αλλά ήταν στην πραγματικότητα ένα βήμα μπροστά σε σχέση με τον προηγούμενο φεουδαρχικό φυλετικό κατακερματισμό και τις διασχίστηκες τάσεις. Μέχρι τη δεκαετία του 1970, όμως, η κοινωνία της Σαουδικής Αραβίας και οι νέες μορφές της πολιτικής της οργάνωσης παρέμειναν πίσω από τη σύγχρονη εποχή. Ο σύγχρονος καπιταλισμός έφτασε στη Σαουδική Αραβία, φέρνοντας επιχειρήσεις υψηλής τεχνολογίας, σύγχρονες επικοινωνίες, μέσα μαζικής επικοινωνίας, οικονομία της αγοράς, στρατιωτική τεχνολογία και νέες μορφές οργάνωσης. Αυτό οδήγησε στην εμφάνιση νέων κοινωνικών ομάδων και στην εισαγωγή νέων ιδεών. Μια γιγαντιαία σύγχρονη επιχείρηση με προηγμένη τεχνολογία και σύγχρονες μεθόδους εργασίας εισήχθη από την πιο ανεπτυγμένη χώρα του κόσμου σε ένα βασίλειο με μεσαιωνική οικονομία και σε μεγάλο βαθμό φεουδαρχικές κοινωνικές σχέσεις. Μέσα σε μόλις τέσσερις δεκαετίες η οικονομία μεταμορφώθηκε, δημιουργήθηκε ένα κοσμικό εκπαιδευτικό σύστημα από πρωτοβάθμιο έως πανεπιστημιακό επίπεδο και δημιουργήθηκε η βάση ενός σύγχρονου συστήματος υγείας.¹⁰⁹

Η ιδέα ενός εθνικού εδαφικού κράτους, μιας “πατρίδας”, είναι νέα στην αραβική κοινωνία. Η ίδια η έννοια μιας πατρίδας έρχεται σε αντίθεση με το πνεύμα του Ισλάμ, το οποίο τονίζει την καθολική αλληλεγγύη των πιστών εναντίον των μη μουσουλμάνων. Η εθνική συνείδηση και τα εθνικά συναισθήματα για την Σαουδική Αραβία αναπτύχθηκαν σε μια στενή ομάδα που εργάζεται στον σύγχρονο τομέα της οικονομίας στην πολιτική και στις Ένοπλες Δυνάμεις. Το Ισλάμ είναι μια άλλη κυρίαρχη παράμετρος στη Σαουδαραβική κοινωνία. Επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την κοινωνικοοικονομική δομή, το νομικό σύστημα και όλες τις πτυχές της καθημερινής ζωής. Ο αντίκτυπος του Ισλάμ στη Σαουδαραβική κοινωνία ίσως εμφανίζεται πιο έντονα από ό, τι σε άλλα μέρη του ισλαμικού κόσμου, επειδή η Σαουδική Αραβία είναι η γενέτειρα του Ισλάμ και παρέμεινε απομονωμένη από τις αντίπαλες ιδεολογικές και πολιτιστικές τάσεις. Η Σαουδική Αραβία δεν βρισκόταν ποτέ υπό την επήρεια ενός κυρίαρχου ξένου πολιτισμού όπως αυτός της Γαλλίας στη Βόρεια Αφρική και τον Λίβανο, τη Γαλλία και τη Βρετανία στην Αίγυπτο ή ακόμη και τη Βρετανία στις χώρες του Κόλπου και

¹⁰⁹ Vassiliev Alexei, *The History of Saudi Arabia*, Saqi Books, London, 1997, σελ. 276-293.

τη Νότια Υεμένη. Δεν ήταν μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και του 1970 η ευρεία διείσδυση των δυτικών καταναλωτικών αξιών, μαζί με την επίδραση πολλών χιλιάδων Σαουδαραβών που σπουδάζουν στις ΗΠΑ, προκάλεσαν την αύξηση της αμερικανικής επιρροής.¹¹⁰

Η Σαουδική Αραβία έχει διατηρήσει, αν και σε νέα μορφή, πολλές αξίες του αραβικού και ισλαμικού πολιτισμού και του παραδοσιακού συστήματος εξουσίας και κυβέρνησης, ενώ ταυτόχρονα υιοθετεί τη δυτική τεχνολογία, την οικονομία της αγοράς και τη σύγχρονη κρατική εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη και άλλες υπηρεσίες του δημόσιου τομέα. Η σύγχρονη επιστημονική και τεχνολογική γνώση είναι προσβάσιμη όχι μόνο σε μερικά άτομα, αλλά σε ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού, που εξακολουθούν να διατηρούν τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις και το παραδοσιακό πολιτιστικό και ηθικό τους υπόβαθρο. Το κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό μοντέλο της Σαουδικής Αραβίας (και των άλλων πετρελαϊκών κρατών του Κόλπου) είναι μοναδικό. Όσον αφορά τον ρόλο της Σαουδικής Αραβίας στους τομείς του πετρελαίου, του χρηματοπιστωτικού τομέα και του Ισλάμ, οι σοβαρές αλλαγές ή οι κοινωνικές αναταραχές στη χώρα μπορεί να έχουν σημαντικές διεθνείς συνέπειες.¹¹¹

4.2 Οι σχέσεις της Σαουδικής Αραβίας με τις χώρες του κόλπου

Με την εκδήλωση της αιγυπτιακής επανάστασης (Αραβική Άνοιξη) τον Ιανουάριο του 2011, η Σαουδική Αραβία φοβήθηκε την άνοδο μιας νέας δημοκρατικής και περιφερειακά φιλόδοξης Αιγύπτου που θα απειλούσε το Ριάντ, όπως έκανε κατά την εποχή του Νάσερ. Μετά την πτώση του Τυνήσιου προέδρου Μπεν Αλί και του Μουμπάρακ στην Αίγυπτο, το Ριάντ απειλούταν από το φαινόμενο του ντόμινο στην περιοχή. Καθώς το Βασίλειο αντιμετώπιζε ήδη ένα προβληματικό περιβάλλον (στην Υεμένη, το Λίβανο, το Ιράκ κ.λπ.), οι αραβικές εξεγέρσεις θα πρόσθεταν νέα προβλήματα. Η αντίδραση της Σαουδικής Αραβίας ήταν σύμφωνη με τη δική της αντίληψη για τον εθνικό της ρόλο, δηλαδή τη διατήρηση της σταθερότητας και του status quo στην περιοχή της. Στο πλαίσιο αυτό, η

¹¹⁰ Vassiliev Alexei, *The History of Saudi Arabia*, Saqi Books, London, 1997, σελ. 276-293.

¹¹¹ Στο ίδιο, σελ. 276-293.

Σαουδική Αραβία τάχτηκε στο πλευρό του Αιγυπτίου ηγέτη Μουμπάρακ. Η συγκεκριμένη στάση της Σαουδικής Αραβίας προς την επανάσταση της Αιγύπτου, οφειλόταν στο γεγονός ότι φοβόταν για την επιβίωση του δικού της καθεστώτος και της εσωτερικής της σταθερότητας αφενός και τη διατήρηση της θέσης της στην περιοχή από την άλλη πλευρά.

Με βάση τις ομοιότητες πολιτικών, κοινωνικοοικονομικών και δημογραφικών συνθηκών με τις χώρες που γνώρισαν εξεγέρσεις η Σαουδική Αραβία ήταν η επόμενη χώρα ώριμη για επανάσταση. Από την άλλη πλευρά όμως, υπό το πρίσμα του υψηλού βιοτικού επιπέδου των Σαουδαράβων πολιτών και της θετικής κυβερνητικής απόδοσης κατά την τελευταία δεκαετία, το Βασίλειο ήταν θεωρακισμένο από μαζικές διαμαρτυρίες.¹¹²

Στο νέο ψυχρό πόλεμο της Μέσης Ανατολής, που ξεκινούσε μετά την Αραβική Άνοιξη οι μη κρατικοί φορείς γίνονται πιο σημαντικοί στην εγχώρια πολιτική μιας χώρας. Η εντυπωσιακή άνοδος του ISIS στο Ιράκ τον Ιούνιο του 2014, τουλάχιστον προσωρινά, επικεφαλής μιας ευρύτερης σουνιτικής εξέγερσης κατά της κυβέρνησης Μαλίκι¹¹³, υπογραμμίζει την κεντρική θέση των μη κρατικών φορέων. Συχνά οι σύμμαχοι και τα περιφερειακά κράτη παίζουν το νέο παιχνίδι ψυχρού πολέμου του κόλπου, αλλά το καθένα έχει και τα δικά του ιδιαίτερα συμφέροντα. Η υποστήριξη αυτών των μη κρατικών δρώντων παίζει σημαντικό ρόλο για την περιφερειακή εξουσία των αδύναμων χωρών του αραβικού κόσμου. Η στρατιωτική δύναμη ενός κράτους δεν είναι ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο σε αυτό το παιχνίδι. Οι δύο ισχυρότερες στρατιωτικές δυνάμεις στην περιοχή, το Ισραήλ και η Τουρκία δεν μπόρεσαν να έχουν πολύ αποτελεσματικό ρόλο στον ψυχρό πόλεμο, όπως αντίθετα έκανε το Κατάρ, ένας περιφερειακός αδύναμος

¹¹² Elashmawy Sherif, “The Foreign Policies of Saudi Arabia and Qatar Towards the Arab Uprisings The Cases of Egypt, Libya and Bahrain”, *5th ECPR Graduate Student Conference*, University of Innsbruck, July 2014, available at: <https://ecpr.eu/filestore/paperproposal/2c667447-0f7e-4dd3-a0a2-def571a67394.pdf>, [accessed 5 November 2019].

¹¹³ Ο Nouri Kamil Mohammed Hasan al-Maliki, γεννημένος στις 20 Ιουνίου 1950 είναι ιρακινός πολιτικός και πρωθυπουργός του Ιράκ από το 2006 έως το 2014. Είναι Γενικός Γραμματέας του Ισλαμικού Κόμματος Dawa και Αντιπρόεδρος του Ιράκ. Ξεκίνησε την πολιτική του σταδιοδρομία ως δι-αφωτιστής σιιτών κάτω από το καθεστώς του Σαντάμ Χουσεΐν στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και εμφανίστηκε στο προσκήνιο αφού διέφυγε την θανατική ποινή με εξορία για 24 χρόνια. Κατά τη διάρκεια της εξορίας, έγινε ανώτερος ηγέτης του ισλαμικού κόμματος Dawa, συντόνισε τις δραστηριότητες των ανταρτών κατά του Σαντάμ και ανέπτυξε σχέσεις με ιρανοούς και συριακούς αξιωματούχους για να ανατρέψει τον Σαντάμ. Ο Αλ Μαλίκι συνεργάστηκε στενά με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τις δυνάμεις συνασπισμού στο Ιράκ μετά την αναχώρησή τους μέχρι το τέλος του 2011.

παίκτης από άποψη συμβατικής στρατιωτικής δύναμης. Η αποτελεσματική προ-στασία των περιφερειακών δρώντων απαιτεί βεβαίως χρήματα και όπλα, αλλά απαιτεί επίσης διεθνείς ιδεολογικές και πολιτικές διασυνδέσεις που καθιστούν τους πιθανούς δρώντες ανοικτούς σε συνεργασίες. Αυτές οι διασυνδέσεις είναι πλέον πιο σημαντικές από τις συμβατικές στρατιωτικές δυνάμεις που επηρεάζουν την πορεία της περιφερειακής πολιτικής.¹¹⁴

Στις 5 Ιουνίου 2017, όπως είδαμε και παραπάνω, ξέσπασε διαμάχη μεταξύ των χωρών του Κόλπου, όπου η Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα ενώθηκαν με το Μπαχρέιν και την Αίγυπτο για να διακόψουν τις διπλωματικές σχέσεις με τη Ντόχα και να επιβάλουν έναν ολοκληρωτικό αποκλεισμό από γη, αέρα και θάλασσα στο Κατάρ. Οι πραγματικές αιτίες της κρίσης ήταν οι ουσιαστικές διαφορές μεταξύ του Κατάρ και των άλλων, σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης του Ιράν, το Ισλάμ, και θέματα περιφερειακής ηγεσίας. Ο αποκλεισμός του Κατάρ είχε άμεσο, αν και μόνο προσωρινό, αντίκτυπο στην διακίνηση των αγαθών, όπως τα τρόφιμα και τα φάρμακα. Σε μια εκδήλωση αλληλεγγύης, η Τουρκία έστειλε φορτηγά πλοία και εκατοντάδες αεροσκάφη φορτωμένα με τρόφιμα για να σπάσουν τον αποκλεισμό δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο περαιτέρω ρήξη με την Σαουδική Αραβία.

Η κρίση - για δεύτερη φορά μέσα σε τρία χρόνια - υπογράμμισε την απουσία του GCC έναντι των δικαιωμάτων των χωρών του Κόλπου. Σε κάθε στάδιο της κρίσης του Κατάρ, το GCC ως θεσμικό όργανο απουσίαζε από τη συζήτηση και τη διαμόρφωση πολιτικής. Συγκεκριμένα, στην καταδίκη των αρχικών γενοκτονιών από τη Σαουδική Αραβία, το Μπαχρέιν και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (ΗΑΕ) κατά του Κατάρ δεν λειτούργησε καθώς επίσης ούτε ως μηχανισμός στην διαπραγμάτευση για τον τερματισμό της κρίσης. Ενώ στην Διάσκεψη Κορυφής του GCC που έλαβε χώρα στο Κουβέιτ τον Δεκέμβριο του 2017, ενάντια στις προσδοκίες πολλών, η διήμερη εκδήλωση επισκιάστηκε από την ανακοίνωση συνεργασίας μεταξύ της Σαουδικής Αραβίας και των ΗΑΕ, καθώς η πολιτική του GCC επικεντρώθηκε σε έναν κεντρικό και περιφερειακό παρεμβατικό άξονα μεταξύ Ριάντ και Αμπού Ντάμπι.

¹¹⁴ Gause Gregory F., “Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War”, *Brookings*, 22 July 2014, available at: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/English-PDF-1.pdf>, [accessed 8 October 2019].

Οι εξελίξεις από το 2011 έχουν αποδυναμώσει σοβαρά, την έννοια του συλλογικού συμφέροντος που υποκίνησε την απόφαση ίδρυσης του GCC το 1981 σε μια βάση συνεργασίας. Η περιφερειακή αναστάτωση της Αραβικής Άνοιξης και ο ρόλος των ισλαμιστικών ομάδων στις πολιτικές μεταβάσεις των χωρών της Μέσης Ανατολής υπογράμμισαν τη δραματική απόκλιση των αντιλήψεων για τις απειλές που επηρεάζουν τις πολιτικές αντιδράσεις στη Ντόχα και τον νέο άξονα Αμπού Ντάμπι-Ριάντ-Μανάμα. Πράγματι, η Σαουδική Αραβία, το Μπαχρέιν και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα βλέπουν το Κατάρ ως εχθρικό προς την περιφερειακή ασφάλεια. Για το Κατάρ, ο αποκλεισμός σήμαινε ότι οι Σαουδάραβες είναι πραγματική απειλή για την εθνική τους κυριαρχία και την φυσική τους ασφάλεια. Ταυτόχρονα, αξιωματούχοι και πολίτες στο Κουβέιτ και στο Ομάν παρακολουθούσαν με επιφυλακτικότητα και την αίσθηση ότι και αυτοί θα μπορούσαν να είναι ευάλωτοι στις πιέσεις της Σαουδικής Αραβίας ή των Εμιράτων στην χάραξη της περιφερειακής πολιτικής των ισχυρών του Κόλπου, ειδικά εάν και όταν επιδιώξουν μια ενδεχόμενη μετάβαση σε νέα ηγεσία.¹¹⁵

Όσον αφορά τις σχέσεις της Σαουδικής Αραβίας με την Υεμένη από πολλές απόψεις, δεν βρίσκονται στο καλύτερο δυνατό σημείο. Με τα μεγαλύτερα αποθέματα πετρελαίου στον κόσμο, η Σαουδική Αραβία έχει κατορθώσει να επενδύσει τεράστια ποσά στην ανάπτυξη της υποδομής της. Αντίθετα, η Υεμένη εξαρτάται από το πετρέλαιο, είναι από τις πιο φτωχές χώρες του κόσμου και η παροχή εκπαίδευσης, υγειονομικής περίθαλψης και άλλων υποδομών είναι ανεπαρκής. Περίπου το 40% του πληθυσμού της Υεμένης θεωρείται υποσιτιζόμενο, σε σύγκριση με μόλις 4% στη Σαουδική Αραβία. Η Σαουδική Αραβία είναι συντριπτικά αστική, ενώ η Υεμένη είναι αγροτική.

Η ύπαρξη κοινών συνόρων μεταξύ η Σαουδικής Αραβίας και Υεμένης δημιουργούσαν συχνά συνοριακές προστριβές. Η οικονομία της Υεμένης εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τον πλούσιο γείτονά της. Πολλοί εργάτες της Υεμένης εργάστηκαν στη Σαουδική Αραβία και τα εμβάσματα των εργαζομένων αποτελούσαν ένα ιδιαίτερα σημαντικό τμήμα της οικονομίας της Υεμένης. Η Σαουδική Αραβία από την άλλη συνέβαλε ενεργά στις προσπάθειες για την αποτροπή της ενοποίησης της Υεμένης - η οποία ωστόσο επιτεύχθηκε το 1990.

¹¹⁵ Zeina, Harb Imad K., *The GCC Crisis at One Year: Stalemate Becomes New Reality*, Arab Center Washington DC Inc., 2018.

Λίγο αργότερα, η αδιαλλαξία της Υεμένης κατά τον Πόλεμο του Περσικού Κόλπου οδήγησε τη Σαουδική Αραβία να προκαλέσει οικονομική κρίση στην Υεμένη, με μακροχρόνιες επιπτώσεις, διακόπτοντας τις εμπορικές συναλλαγές μαζί της. Μια συμφωνία το 2000 που τελικά οριοθέτησε τα σύνορα μεταξύ των δύο χωρών βοήθησε κάπως να αναθερμανθούν οι σχέσεις. Πιο πρόσφατα, όμως, μια εξέγερση στη βόρεια Υεμένη, η οποία έχει διαρρεύσει στη Σαουδική επικράτεια, έχει προκαλέσει σοβαρά προβλήματα στις σχέσεις των δύο χωρών.

Στο τέλος της πρώτης δεκαετίας του 21ου αιώνα, η σοβαρότητα των προκλήσεων που αντιμετωπίζει η κοινωνία της Υεμένης - συμπεριλαμβανομένης της επικείμενης εξάντλησης των πετρελαϊκών και υδάτινων πόρων και των βίαιων προκλήσεων προς το καθεστώς - σημαίνει ότι οι θα υπάρξουν εξελίξεις στην Υεμένη όπως η πιθανή η αναγνώριση της ως αποτυχημένου κράτους, προοπτική που θα επηρέαζε όχι μόνο τη σχέση της Υεμένης με τη Σαουδική Αραβία αλλά και την περιφερειακή σταθερότητα στο σύνολό της.¹¹⁶

4.3 Ο ενδο - σουνιτικός ψυχρός πόλεμος, η Σαουδική Αραβία, η μουσουλμανική αδελφότητα και οι σαλαφιστές τζιχαντιστές

Οι άξονες σύγκρουσης στους ψυχρούς πολέμους δεν είναι ποτέ απλά διμερείς. Υπάρχουν πάντα εφαπτόμενες διαφορές μεταξύ εκείνων που θεωρούνται “φυσικοί” σύμμαχοι. Η Κίνα για παράδειγμα έφυγε από το σοβιετικό στρατόπεδο κατά τη διάρκεια του ιστορικού Ψυχρού Πολέμου πέρα από γεωπολιτικές και ιδεολογικές ομοιότητες. Επιπρόσθετα, το Συριακό Μπάαθ, για παράδειγμα, βοήθησε να διαλυθεί η Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία το 1961. Το ίδιο ισχύει και για το σύγχρονο νέο ψυχρό πόλεμο στη Μέση Ανατολή. Κάποιος μπορεί να υποθέσει ότι οι σουνίτες ισλαμιστές από διαφορετικές πλευρές θα έπρεπε να έχουν κοινή αφετηρία στις περιφερειακές αναταραχές των τελευταίων ετών, αλλά συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο. Οι Σαουδάραβες, η Μουσουλμανική Αδελφότητα και οι περιφερειακοί σύμμαχοί της, όπως η κυβέρνηση του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) στην Τουρκία, οι Σαλαφιστές της Αλ Κάιντα, οι θυγατρικές της και οι ιδεολογικοί ομολόγοι της όπως το Ισλαμικό Κράτος και άλλες σουνι-

¹¹⁶ Etheredge Laura S., *Middle East Region in Transition: Saudi Arabia and Yemen*, Britannica Educational Publishing, New York, 2011, σελ. 142, 143.

τικές ομάδες είναι αναμειγμένοι σε μια σύγκρουση σχετικά με το ποιος πρέπει να είναι ο σωστός πολιτικός ρόλος του Ισλάμ στον Σουνιτικό κόσμο.

Με το πρίσμα της θρησκευτικής συγγένειας, η Μουσουλμανική Αδελφότητα και η Σαουδική Αραβία θα έπρεπε να ήταν στενοί σύμμαχοι ενάντια στο Σιιτικό Ιράν. Στην πραγματικότητα, όμως, οι Σαουδάραβες ήταν οι μεγαλύτεροι χρηματοδότες του στρατιωτικού πραξικοπήματος που έριξε τον πρόεδρο της Αδελφότητας της Αιγύπτου. Επιπρόσθετα, ενώ η Σαουδική Αραβία υποστήριζε την εξέγερση της Συρίας, δεν υπάρχουν στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι τους βοήθησε. Οι δύο μεγάλες σουνιτικές δυνάμεις στον ψυχρό πόλεμο στη Μέση Ανατολή, η Σαουδική Αραβία και η Τουρκία δεν είναι καν σύμμαχοι. Ενώ η Σαουδική Αραβία υποστήριζε όλο και περισσότερο τις ομάδες Σαλαφιστών στη Συρία, καθώς ο εμφύλιος πόλεμος προχωρούσε, προσπάθησε επιπλέον να διαφοροποιήσει τις ομάδες Σαλαφιστών σε καλές και αυτές που ευθυγραμμίζονται με την Αλ Κάιντα, η οποία θεωρεί το καθεστώς της Σαουδικής Αραβίας ως έναν από τους μεγαλύτερους εχθρούς - στην καλύτερη περίπτωση.¹¹⁷ Παράλληλα με την αύξηση της υποστήριξής της στη συριακή εξέγερση, στις αρχές του 2014 το Ριάντ δήλωσε ότι είναι παράνομο να συμμετάσχουν οι πολίτες της στις μάχες εκεί ή σε άλλες ξένες χώρες, καθιστώντας παράνομο τον αριθμό των Σαουδαράβων που εντάχθηκαν στις συνδεδεμένες ομάδες με την Al-Qaeda στη Συρία. Τον Μάρτιο του 2014, η Σαουδική Αραβία χαρακτήρισε επισήμως τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, την Αλ Κάιντα, τις θυγατρικές της και τον ISIS, τρομοκρατικές οργανώσεις.¹¹⁸

Οι αραβικές αναταραχές του 2011 βασικά αφορούσαν τη βάση του νομικού κανόνα στον αραβικό κόσμο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως η Συρία και το Μπαχρέιν, αυτό το πρωτότυπο ζήτημα μετατράπηκε από στρατηγικές των καθε-

¹¹⁷ “Ο διοικητής μιας ισλαμιστικής μονάδας ανταρτών ... ανέφερε στο Reuters ότι Σαουδάραβες είχαν έρθει σε επαφή με διάφορες ομάδες Σαλαφιστών τις τελευταίες εβδομάδες, προσφέροντας υποστήριξη σε αντάλλαγμα για ένα κοινό μέτωπο για να επεκτείνουν την παρουσία τους γύρω από την πρωτεύουσα οι σύμμαχοι της Αλ Κάιντα”. Πηγή: Oweis Khaled Yacoub, “Saudi Arabia boosts Salafist rivals to al Qaeda in Syria”, μτφ “Η Σαουδική Αραβία Ενισχύει τους Σαλαφιστές”, *Reuters*, 1 October 2013, available at: <http://news.trust.org/item/20131001143727-5erqr/?source=shtw>, [accessed 17 October 2019].

¹¹⁸ McDowell Angus and Bayoumy Yara, “Saudi Arabia to jail citizens who fight abroad”, *Reuters*, 3 February 2014, available at: <http://www.reuters.com/article/2014/02/03/us-saudi-law-idUSBREA1213O20140203>, [accessed 18 October 2019].

στώτων σε θρησκευτική σύγκρουση. Σε άλλα μέρη του αραβικού κόσμου, όμως, όπου ο κοινωνικός ιστός δεν ήταν τόσο φανατισμένος από ανταγωνιστικές ταυτότητες το κράτος δεν κατέρρευσε τελείως, αλλά το βασικό συνταγματικό ερώτημα παρέμεινε στο επίκεντρο των πολιτικών ανταγωνισμών. Η Αίγυπτος στην Αραβική Άνοιξη είναι το τέλειο παράδειγμα. Τα αποτελέσματα των κοινοβουλευτικών εκλογών του 2011, όπου το Κόμμα Ελευθερίας και Δικαιοσύνης της Μουσουλμανικής Αδελφότητας και το κόμμα του Σαλαφιστή Nour έλαβαν σχεδόν το 70% των εδρών.¹¹⁹

Αυτός ο συνδυασμός δημοκρατίας και ισλαμιστικής πολιτικής ήταν ανησυχητικός για την ηγεσία της Σαουδική Αραβίας. Η αναταραχή στην Αίγυπτο όχι μόνο είχε αποσπάσει από την συμμαχία τον πρωταρχικό σύμμαχο της Σαουδικής Αραβίας, αλλά έφερε στην εξουσία ένα καθεστώς που θα μπορούσε να αμφισβητήσει αξιόπιστα τον ρόλο της Σαουδικής Αραβίας ως αρχηγού του σουνιτικού μουσουλμανικού κόσμου και να παρουσιάσει μια εναλλακτική μορφή σουνιτικής ισλαμικής πολιτικής στο Σαουδικό Μοναρχικό μοντέλο. Τα αισθήματα κατά της Αδελφότητας δεν περιορίζονται στη Σαουδική κυβέρνηση. Τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (ΗΑΕ) ήταν ιδιαίτερα σκληρά για την Αδελφότητα, φυλακίζοντας τα μέλη και τους συμπατριώτες τους και κλείνοντας τα σχετικά θεσμικά όργανα.¹²⁰ Το Κατάρ, ως άλλο σουνιτικό κράτος του Περσικού Κόλπου υποστήριζε την κυβέρνηση της Αδελφότητας στην Αίγυπτο και γενικότερα την υπόθεση της Αδελφότητας.¹²¹ Ίσως για τους Σαουδάραβες μακροπρόθεσμα, η ταχύτητα με την οποία ο ηγέτης της Αιγύπτου εισήλθε σε εκλογική συρρίκνωση έδειξε ότι ιδεολογικά, οι αντιδημοκρατικοί σχεδιασμοί της Σαουδικής Αραβίας υποβλήθηκαν σε δοκιμασία.

¹¹⁹ Kirkpatrick David D., “Saudis Put Terrorist Label on Muslim Brotherhood”, *The New York Times*, 7 March 2014, available at: <http://www.nytimes.com/2014/03/08/world/middleeast/saudis-put-terrorist-label-on-muslim-brotherhood.html>, [accessed 18 October 2019].

¹²⁰ Al-Rashid Abdullah, “The Brothers and the Emirates”, *The Majalla*, 14 February 2013, available at: <http://www.majalla.com/eng/2013/02/article55238281>, [accessed 20 October 2019].

¹²¹ Shadid Anthony, “Qatar Wields an Outsize Influence in Arab Politics”, *The New York Times*, 14 November 2011, available at: <http://www.nytimes.com/2011/11/15/world/middleeast/qatar-presses-decisive-shift-in-arab-politics.html>, [accessed 20 October 2019] και “Qatar’s Brotherhood Ties Alienate Fellow Gulf States”, Sultan Sooud Al-Qassemi, *Al-Monitor*, 23 January 2013, available at: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/01/qatar-muslimbrotherhood.html>, [accessed 20 October 2019].

Στην εξωτερική πολιτική, οι Σαουδάραβες θα έπρεπε να έχουν βρει κάποια κοινή βάση με τον Μορσί. Όμως, Κατά τη διάρκεια της προεδρίας του ο Μορσί επισκέφθηκε την Τεχεράνη, μια κίνηση που δημιουργούσε υποψίες στο Ριάντ, το οποίο χρησιμοποίησε την ευκαιρία να επικρίνει την ιρανική πολιτική στη Συρία. Στη ουσία, επιθυμούσε έναν Ιερό πόλεμο κατά της κυβέρνησης Assad.¹²² Ωστόσο, οι Σαουδάραβες δεν είχαν ποτέ εμπιστοσύνη στην εξουσία της Αιγύπτου και υποστήριξαν με ενθουσιασμό το στρατιωτικό πραξικόπημα του στρατηγού Αμπντ αλ-Φατάχ αλ Σίσι τον Ιούλιο του 2013. Το Ριάντ μαζί με τους συμμάχους του τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και το Κουβέιτ, έχει χορηγήσει δισεκατομμύρια δολάρια σε βοήθεια προς την κυβέρνηση που εγκαταστάθηκε μετά το πραξικόπημα και την υπερασπίστηκε έντονα εναντίον της κριτικής από τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρώπη.¹²³

Η αδυναμία της Τουρκίας και της Σαουδικής Αραβίας να σχηματίσουν έναν ισχυρό άξονα σε αντίθεση με τον Assad στη Συρία και την επιρροή του Ιράν στην περιοχή γενικότερα μπορεί επίσης να αποδοθεί, εν μέρει, σε μια ενδοσυνιτική ισλαμική διαμάχη για την πολιτική τάξη. Το ΑΚΡ, το οποίο έχει κυβερνήσει την Τουρκία από το 2002, αντιπροσωπεύει μια μετριοπαθή, ισλαμική πολιτική που είναι πολύ κοντά σε αυτό που κάποια στοιχεία των θυγατρικών της Αραβικής Μουσουλμανικής Αδελφότητας επιδιώκουν να γίνουν. Η συμπαράσταση της κυβέρνησης του ΑΚΡ με τέτοια στοιχεία αποτελούσε εμπόδιο στο συντονισμό μεταξύ της Τουρκίας και της Σαουδικής Αραβίας σχετικά με τη Συρία ειδικά και των γεγονότων στην περιφέρεια της Αραβικής χερσονήσου γενικότερα. Οι διαφορές στην Αδελφότητα γίνονται εμφανείς ακόμη και στο διπλωματικό μέτωπο των χωρών εξουσίας του Κόλπου. Τον Μάρτιο του 2014, η κίνηση της Σαουδικής Αραβίας, των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων και του Μπαχρέιν να επιβάλουν εμπάργκο στο Κατάρ πέρα από τις παραμέτρους ισχύος για τον έλεγχο στην περιοχή εμπεριέχει και στοιχεία θρησκευτικής διπλωματίας. Για να μειωθεί λοιπόν η υποστήριξη του Κατάρ προς την Αδελφότητα διοργανώθηκε συντονισμένη απόσυρση των πρεσβευτών των παραπάνω χωρών από τη Ντόχα. Ακόμη και στο

¹²² “Egypt’s Morsi severs ties with Syria, warns of ‘counter-revolution violence’”, *Ahram Online*, 15 June 2013, available at: <http://english.ahram.org.eg/News/74082.aspx>, [accessed 22 October 2019].

¹²³ Khan Mohsin and Le Baron Richard, “What Will the Gulf’s \$12 Billion Buy Egypt?”, *Atlantic Council*, 11 July 2013, available at: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/egyptsource/what-will-the-gulfs-12-billion-buy-in-egypt>, [accessed 25 October 2019].

στρατόπεδο των Σαλαφιστών όμως, υπήρχαν σοβαρές διαιρέσεις. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι “δημοκρατικοί σαλαφιστές” στην Αίγυπτο και σε άλλα αραβικά κράτη θα μπορούσαν τελικά να δημιουργήσουν μια σοβαρή ιδεολογική αντίπαλη ομάδα ενάντια στη Σαουδική μοναρχία. Η κυβέρνηση της Σαουδικής Αραβίας βλέπει την Αλ Κάιντα και τις περιφερειακές θυγατρικές της ως θανάσιμη απειλή για την εσωτερική της κυριαρχία. Οι Σαουδάραβες αγωνίστηκαν σε μια αντιπολιτευτική εκστρατεία κατά της τοπικής θυγατρικής της Αλ Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο (AQAP), στα μέσα της δεκαετίας του 2000. Κατόρθωσαν να οδηγήσουν ό,τι έμεινε από το AQAP στην Υεμένη, όπου παραμένει το υπόλοιπο κομμάτι της οργάνωσης που απέμεινε στη χαοτική εγχώρια σκηνή της Υεμένης και αποτελεί εστία πρόκλησης προβλημάτων για τους Σαουδάραβες. Στην Συρία πάλι, ενώ μεμονωμένοι Σαουδάραβες εντάχθηκαν σε ομάδες που συνδέονται με την Αλ Κάιντα, δεν υπάρχουν στοιχεία ότι η Σαουδική κυβέρνηση υποστήριξε τον Jabhat al-Nusra ή το Ισλαμικό Κράτος, παρά τον κοινό εχθρό τους το καθεστώς Assad.

Ενώ η σοβαρότητα της σύγκρουσης στη Συρία και το Ιράκ έχει προκαλέσει την προσοχή των θρησκευτικών οργανώσεων μετά την Αραβική Άνοιξη με σκοπό την εξουσία σε θρησκευτικό επίπεδο, οι διαφορές που προέκυψαν μεταξύ των διαφορετικών θρησκευτικών ομάδων μέσα στον ίδιο τον σουνίτικο κόσμο είναι εξίσου σημαντικές για το μέλλον της περιοχής. Η Τυνησία δίνει τη δυνατότητα στους δημοκρατικούς ισλαμιστές της Αδελφότητας και στις πιο κοσμικές πολιτικές δυνάμεις να συμφωνήσουν στους κανόνες ενός δημοκρατικού παιχνιδιού, αλλά η αιγυπτιακή εμπειρία δείχνει προς άλλη κατεύθυνση. Η χαοτική κατάσταση στη Λιβύη επίσης απαιτεί την παρακολούθηση από αυτή την άποψη. Επιπλέον, η άνοδος τόσο των ισλαμιστικών πολιτικών όσο και των σαλαφιστικών ομάδων κυριάρχησε στην πολιτική σκηνή της Λιβύης στην αμέσως μετά Καντάφι περίοδο, αλλά η εμφάνιση του στρατηγού Χαλίφα Χάφταρ, ο οποίος δεσμεύθηκε να απαλλαγεί από τις ισλαμιστικές πολιτοφυλακές της Λιβύης, δημιουργεί καινούργια δεδομένα στις θρησκευτικές διαμάχες. Ο Χάφταρ επαινεσε τον Πρόεδρο Σίσι της Αιγύπτου, καταδικάζει το ρόλο του Κατάρ στη Λιβύη και διέταξε τους Τούρκους να εγκαταλείψουν τη χώρα.¹²⁴ Παρόλο που δεν υπάρ-

¹²⁴ Fitzgerald Mary, “General Haftar’s Anti-Islamist Campaign Divides Libyans”, *BBC*, 7 June 2014, available at: <http://www.bbc.com/news/worldafrica-27715992>, [accessed 18 October 2019] και Kohen

χουν συγκεκριμένες ενδείξεις για το είδος της ξένης υποστήριξης που λαμβάνει, σίγουρα συνδέεται με την Σαουδική Αραβία και την Αίγυπτο. Η Λιβύη φαίνεται να έχει γίνει μέρος της ενδο-σουνιτικής ισλαμικής διαμάχης για να καθοριστεί τι σημαίνει Ισλάμ για την πολιτική στη Μέση Ανατολή.¹²⁵

Sami, “Renegade General Khalifa Haftar Launches Offensive in East Libya,” *Reuters*, 15 June 2014, available at: <http://www.voanews.com/content/reu-renagate-general-launches-offensive-in-east-libya/1937395.html>, [accessed 18 October 2019] και “Why is Turkey becoming a target in Libya?,” *Al-Monitor*, 26 June 2014, available at: <http://www.almonitor.com/pulse/security/2014/06/turkey-target-libya-expulsion-hifter.html>, [accessed 18 October 2019].

¹²⁵ Gause Gregory F., “Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War”, *Brookings*, 22 July 2014, available at: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/English-PDF-1.pdf>, [accessed 8 October 2019].

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΤΟΥΡΚΙΑ

5.1 Ιστορικά στοιχεία

Η σύγχρονη Τουρκία ιδρύθηκε το 1923 από τα υπολείμματα της ηττημένης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τον Μουσταφά Κεμάλ, ο οποίος αργότερα τιμάται με τον τίτλο Ατατούρκ ή “Πατέρας των Τούρκων”. Υπό την ηγεσία του, η χώρα υιοθέτησε ριζικές κοινωνικές, νομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Μετά από μια περίοδο μονοκομματικής κυριαρχίας, ένα πείραμα με πολυκομματική πολιτική οδήγησε στην νικηφόρα νίκη του Δημοκρατικού Κόμματος της αντιπολίτευσης το 1950 και στην ειρηνική μετάβαση της εξουσίας. Από τότε, τα τουρκικά πολιτικά κόμματα έχουν πολλαπλασιαστεί, αλλά η δημοκρατία έχει πληγεί από περιόδους αστάθειας και στρατιωτικών πραξικοπημάτων (1960, 1971, 1980), που σε κάθε περίπτωση τελικά οδήγησαν στην επιστροφή της δημοκρατίας. Το 1997, ο στρατός βοήθησε και πάλι το “μεταμοντέρνο πραξικόπημα” όπως ονομάστηκε της τότε ισλαμικής κυβέρνησης. Τέλος, μια ανεπιτυχής προσπάθεια πραξικοπήματος έγινε τον Ιούλιο του 2016 από μια ομάδα τουρκικών ενόπλων δυνάμεων.

Το 1974, η Τουρκία εισέβαλε στρατιωτικά στην Κύπρο για να αποτρέψει την προσάρτηση του νησιού στην ελληνική επικράτεια και έκτοτε ενήργησε ως δύναμη κατοχής δημιουργώντας το Τούρκικο ψευδοκράτος, το οποίο αναγνωρίζει μόνο η Τουρκία. Μια ξεχωριστή εξέγερση ξεκίνησε στο εσωτερικό της Τουρκίας το 1984 από το Κουρδικό Εργατικό Κόμμα (PKK), και στοίχησε σε περισσότερες από 40.000 ζωές μέχρι σήμερα. Το 2013, η τουρκική κυβέρνηση και το PKK διεξήγαγαν διαπραγματεύσεις με στόχο τον τερματισμό της βίας, ωστόσο οι έντονες συγκρούσεις συνεχίστηκαν μέχρι το 2015. Η Τουρκία προσχώρησε στον ΟΗΕ το 1945 και το 1952 έγινε μέλος του ΝΑΤΟ. Το 1963, η Τουρκία έγινε συνδεδεμένο μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και ξεκίνησε τις ενταξιακές συνομιλίες με την ΕΕ το 2005. Την τελευταία δεκαετία οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις, σε συνδυασμό με ορισμένες πολιτικές μεταρρυθμίσεις, συνέβαλαν στην ανάπτυξη,

αν και η οικονομία της επιβραδύνθηκε τα τελευταία χρόνια.¹²⁶

Από το 2015 και μέχρι το 2016, η Τουρκία υπήρξε μάρτυρας τρομοκρατικής βίας, με την εκδήλωση σοβαρών επιθέσεων στην Άγκυρα, την Κωνσταντινούπολη και σε ολόκληρη την Κουρδική νοτιοανατολική περιοχή της Τουρκίας. Στις 15 Ιουλίου 2016, στοιχεία των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων επιχείρησαν ένα πραξικόπημα που τελικά απέτυχε. Περισσότεροι από 240 άνθρωποι σκοτώθηκαν και πάνω από 2.000 τραυματίστηκαν όταν Τούρκοι πολίτες βγήκαν μαζικά στους δρόμους για να αντιμετωπίσουν τις δυνάμεις του πραξικοπήματος. Η κυβέρνηση κατηγόρησε τους οπαδούς του διακρατικού θρησκευτικού και κοινωνικού κινήματος του Fethullah Gulen (Hizmet) για υποτιθέμενη υποκίνηση του αποτυχημένου πραξικοπήματος και χαρακτήρισε τους οπαδούς του κινήματος τρομοκράτες. Από την απόπειρα πραξικοπήματος, οι αρχές της τουρκικής κυβέρνησης συνέλαβαν, απέλυσαν ή απέρριψαν περισσότερους από 130.000 υπαλλήλους ασφαλείας, δημοσιογράφους, δικαστές, ακαδημαϊκούς και δημόσιους υπαλλήλους λόγω της υποτιθέμενης σύνδεσής τους με το κίνημα του Gulen. Μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα, η τουρκική κυβέρνηση κήρυξε την χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης μέχρι τον Ιούλιο του 2018.

5.2 Η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας

Η Τουρκία έχει ιδρύσει διάφορες υπερπόντιες στρατιωτικές βάσεις τόσο στη Μέση Ανατολή όσο και στην Αφρική τα τελευταία χρόνια. Αυτό επιτρέπει στην Άγκυρα να αναπτύξει σημαντικά στρατιωτικά, χερσαία και ναυτικά στρατηγεία σε σημαντικές περιοχές πολύ πέρα από τα σύνορά της και να προκαλέσει τους περιφερειακούς ανταγωνιστές της κυρίως τη Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα. Έχει στρατεύματα στο γειτονικό Ιράκ και τη Συρία, καθώς και στον Περσικό Κόλπο, την Ερυθρά Θάλασσα και το Κέρας της Αφρικής. Στις περισσότερες από τις χώρες στις οποίες βρίσκονται οι δυνάμεις της, η Άγκυρα το έχει πράξει βάσει συμφωνιών με τις κυβερνήσεις υποδοχής. Επιπλέον, επίσημες προκεχωρημένες βάσεις έχει στο Κατάρ, τη Σομαλία, τη Βόρεια Κύπρο και το Σουδάν, μαζί με άτυπες δραστηριότητες στην Τρίπολη της Λιβύης, όπου η

¹²⁶ Cagaptay Soner, *The New Sultan: Erdogan and the Crisis of Modern Turkey*, I.B.Tauris & Co. Ltd, London-New York, 2017, σελ. 132-141.

Τουρκία υποστηρίζει και εφοδιάζει την Κυβέρνηση Εθνικής Συμφωνίας (GNA) ενώ ο Εθνικός Στρατός της Λιβύης (LNA) υποστηρίζεται από τα ΗΑΕ και την Σαουδική Αραβία.

Η Τουρκία διαθέτει στρατιωτική βάση στο Κατάρ εδώ και αρκετά χρόνια, απ' όπου προωθεί τα στρατεύματά της στο Κόλπο. Όταν οι Σαουδάραβες, το καλοκαίρι του 2017, εφάρμοζαν αποκλεισμό κατά του Κατάρ η Τουρκία ενίσχυσε την παρουσία των στρατευμάτων της εκεί σε μια σαφή απόδειξη στήριξης του συμμάχου της. Στη Σομαλία, η Τουρκία δημιούργησε μια μεγάλη στρατιωτική βάση στην πρωτεύουσα Μογκαντίσου για να εκπαιδεύσει Σομαλούς στρατιώτες. Κοστίζει περίπου 50 εκατομμύρια δολάρια και μπορεί να εκπαιδεύει περίπου 1.500 Σομαλούς στρατιώτες. Η Κύπρος αποτελεί επίσης ένα καυτό σημείο, όπου η Τουρκία έχει στρατιωτικές δυνάμεις. Διατηρεί περίπου 30.000 στρατεύματα στο κατεχόμενο κομμάτι της Κύπρου και σχεδιάζει επίσης την οικοδόμηση μιας ναυτικής βάσης εκεί, η οποία πιθανότατα θα προκαλέσει σοβαρές αντιδράσεις από το μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς κοινότητας, καθώς θα υπονόμει θανάσιμα οποιαδήποτε ήδη απομακρυσμένη προοπτική της λύσης του Κυπριακού.

Το βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η Τουρκία στη διατήρηση των υπερπόντιων βάσεων της είναι η “προσβασιμότητα”, καθώς η Ερυθρά Θάλασσα και ο Κόλπος θα μπορούσαν εύκολα να κλείσουν από την Αίγυπτο, τη Σαουδική Αραβία και τα ΗΑΕ. Η αντίληψη του Ερντογάν για την απειλή είναι ένας σημαντικός παράγοντας για τη δημιουργία των βάσεων στο Κατάρ και στη Σομαλία. Αλλά, πέρα από τον Ερντογάν, οι τουρκικές στρατιωτικές βάσεις στο Ιράκ και στη Συρία είναι αποτέλεσμα μιας βαθύτερης, μακροπρόθεσμης τουρκικής εξωτερικής πολιτικής εναντίον του κουρδικού εθνικισμού. Μπορεί να εκπλήσσει το γεγονός ότι καθώς η μαλακή ισχύς της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή βρίσκεται σε ραγδαία κάμψη, ο τουρκικός στρατιωτικός ακτιβισμός είναι στο αποκορύφωμά της, αφήνοντας ένα αποτύπωμα άνευ προηγουμένου.¹²⁷

Τον Απρίλιο του 2009, στρατιωτικές ομάδες από την Τουρκία και τη γειτονική της Συρία του Προέδρου Bashar al-Assad διασχίσαν τα σύνορα και επισκέφθηκαν φυλάκια κατά τη διάρκεια κοινών στρατιωτικών ασκήσεων. Αυτή ήταν

¹²⁷ Iddon Paul, “The significance of Turkey’s overseas military bases”, *Ahval*, 13 July 2019, available at: <https://ahvalnews.com/turkish-military/significance-turkeys-overseas-military-bases>, [accessed 25 September 2019].

η πρώτη φορά που στρατός του NATO ασκούνταν με τους στρατιωτικούς της Συρίας. Τον Σεπτέμβριο του 2010, οι αεροπορικές δυνάμεις της Τουρκίας και της Κίνας πραγματοποίησαν κοινές ασκήσεις στον τουρκικό εναέριο χώρο και αυτή ήταν η πρώτη φορά που μια αεροπορική δύναμη του NATO συμμετείχε σε στρατιωτικές ασκήσεις με την Κίνα. Το 2011, μια έρευνα του Transatlantic Trends αποκάλυψε ότι η Τουρκία ήταν το μέλος του NATO με τη χαμηλότερη υποστήριξη της συμμαχίας: μόλις 37% (από 53% το 2004). Το 2012, η Τουρκία προσχώρησε στον Οργανισμό Συνεργασίας της Σαγκάης (SCO, τα μέλη της οποίας είναι η Ρωσία, η Κίνα, το Καζακστάν, το Κιργιζιστάν, το Τατζικιστάν και το Ουζμπεκιστάν).

Τον Σεπτέμβριο του 2013, η Τουρκία ανακοίνωσε ότι είχε επιλέξει μια κινεζική εταιρεία (CPMIEC) για την κατασκευή του πρώτου συστήματος μεγάλου βεληνεκούς αεροπορικής και αντιπυραυλικής άμυνας με το πρόγραμμα T-LORAMIDS αξίας 3,5 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Η σύμβαση αυτή διαλύθηκε αργότερα, αλλά ο Ερντογάν στράφηκε στη συνέχεια στον Ρώσο πρόεδρο Βλαντιμίρ Πούτιν για αντικατάσταση με το σύστημα αεροπορικής και αντιπυραυλικής άμυνας μεγάλης εμβέλειας S-400. Παρά την αυξανόμενη πίεση από τις ΗΠΑ, τη Δύση και το NATO, ο Ερντογάν από τότε αρνήθηκε να εγκαταλείψει τη ρωσική υποστήριξη των εξοπλισμών και αντίθετα υπερασπίστηκε την “κυρίως αρχή απόφαση της Τουρκίας”.

Η επιλογή της Τουρκίας υπέρ της Ρωσίας θα έχει σίγουρα επιπτώσεις σε πολλά μήκη κύματος. Οι Η.Π.Α. μπορούν να αντικαταστήσουν πλήρως την απομάκρυνση της Τουρκίας από την ομάδα του Joint Strike Fighter που κατασκευάζει το F-35. Αυτή θα είναι μια απόφαση που θα επιφέρει σοβαρές οικονομικές συνέπειες εκτός από στρατιωτικές και πολιτικές. Η Τουρκία, θα στραφεί περαιτέρω στη Ρωσία για εξοπλισμό μαχητικών επόμενης γενιάς, την οποία ο Πούτιν θα ήταν πολύ χαρούμενος να προσφέρει - και να δημιουργήσει περαιτέρω ρωγμές στο μπλοκ του NATO, μια κίνηση που ο Ερντογάν πιθανώς πιστεύει ότι η αμερικανική κυβέρνηση (και το NATO) δεν μπορούν να αντέξουν οικονομικά. Η μάχη του Ερντογάν, ωστόσο, έχει ένα πιο σημαντικό μήνυμα προς το NATO από την προμήθεια στρατιωτικών όπλων. Είναι η γεωστρατηγική απομάκρυνση της Τουρκίας από την δύση. Η στρατιωτική της σχέση με τη Ρωσία μπορεί να είναι στα σπάργανα ακόμη, υπονομεύει όμως το στρατιωτικό αποτρεπτικό έργο

του ΝΑΤΟ κατά της Ρωσίας. Ωστόσο, η Ρωσία δεν θα επιδίωκε τίποτα καλύτερο από το να δει τη διάλυση μιας στρατιωτικής συμμαχίας, η οποία διασφαλίζει ότι όταν συμβεί μια “ένοπλη επίθεση εναντίον ενός” μέλους του ΝΑΤΟ “θεωρείται επίθεση εναντίον όλων”.¹²⁸

Ο ισχυρός αυτός στρατός όμως, στερείται πλέον κατεύθυνσης. Μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου, αποπέμφθηκαν περισσότεροι από 8.500 αξιωματικοί και στρατιώτες, συμπεριλαμβανομένων 157 από τους 358 στρατηγούς και ναυάρχους στις τάξεις του Τουρκικού στρατού. Οι ανώτεροι διοικητές που αποστρατεύτηκαν ήταν το 44% της συνολικής δομής διοίκησης. Ο πρωθυπουργός Μπιναλί Γιλντιρίμ δήλωσε ότι τα ναυπηγεία και τα εργοστάσια όπλων θα μεταβιβασθούν σε πολιτική αρχή, τα στρατιωτικά γυμνάσια και οι πολεμικές ακαδημίες έχουν κλείσει, τα στρατιωτικά νοσοκομεία θα μεταφερθούν στο υπουργείο Υγείας, η χωροφυλακή και η ακτοφυλακή, βασική δύναμη στις αντιτρομοκρατικές επιχειρήσεις θα συνδεθούν με το υπουργείο Εσωτερικών. Αυτές οι αλλαγές δημιουργούν έναν βαθύ σοκ στον στρατό, προκαλώντας πολιτικές διαφορές και πόλωση. Ο Τουρκικός στρατός δεν πάσχει μόνο από το τραύμα των διώξεων, αλλά και από ταπείνωση. Ωστόσο, ο συμβατικός πόλεμος δεν αποτελεί τη μόνη απειλή για την ασφάλεια της Τουρκίας. Η αποδυνάμωση του τουρκικού στρατού έγινε σε μια εποχή που πολεμούσε εναντίον των κουρδών ανταρτών εντός και εκτός της Τουρκίας.

Η απόπειρα πραξικοπήματος, άφησε τη χώρα χωρίς κατεύθυνση στην εξωτερική πολιτική. Ο Πρόεδρος Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν επιτίθεται στον σύμμαχο του ΝΑΤΟ, τις Ηνωμένες Πολιτείες, σχεδόν καθημερινά. Θεωρεί ότι πίσω από το αποτυχημένο πραξικόπημα από μια ομάδα αξιωματικών που ισχυρίζονται ότι συνδέονται με τον Fethullah Gulen, έναν Μουσουλμάνο κληρικό, κρύβονται οι ΗΠΑ. Περαιτέρω κλιμάκωση των σχέσεων των δύο χωρών παρατηρήθηκε όταν ο Λευκός Οίκος αρνήθηκε την απαίτηση του Ερντογάν για την απέλαση του Fethullah Gulen. Έτσι, το αποτυχημένο πραξικόπημα έγινε μια τουρκο-αμερικανική διαμάχη με στρατιωτική διάσταση.

Όσο περισσότερο όμως η Άγκυρα αισθάνεται απομακρυσμένη από την Ουάσινγκτον, τόσο περισσότερο θα θελήσει να αισθανθεί πιο κοντά στη Μόσχα. Οι

¹²⁸ Bekdil Burak, “Turkey: Putin’s Ally in NATO?”, *Middle East Forum*, 19 March 2019, available at: <https://dev.meforum.org/58015/turkey-putin-ally-nato>, [accessed 20 August 2019].

σχέσεις της Τουρκίας με τη Ρωσία είχαν παγώσει, όταν η Τουρκία, αναφέροντας μια σύντομη παραβίαση του εναέριου χώρου της κατά μήκος των συνόρων της Τουρκίας με τη Συρία, κατέρριψε ένα ρωσικό στρατιωτικό αεροσκάφος. Ο πρόεδρος της Ρωσίας Βλαντιμίρ Πούτιν διέταξε την επιβολή οικονομικών κυρώσεων, επέβαλε απαγόρευση ταξιδιού στους Ρώσους τουρίστες που επισκέπτονταν την Τουρκία και ανέστειλε όλες τις διμερείς σχέσεις. Σχέσεις όμως που αποκαταστάθηκαν μετά την συμφωνία εξοπλισμών της Τουρκίας από την Ρωσία.

Εν τω μεταξύ, μετά την απόπειρα πραξικοπήματος, οι ταραγμένες σχέσεις της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση έγιναν ακόμη πιο προβληματικές. Ο επικεφαλής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Jean-Claude Juncker δήλωσε ότι η συμφωνία της ΕΕ με την Τουρκία για την αναστολή της ροής των μεταναστών προς την Ευρώπη μπορεί να καταρρεύσει με την δημιουργία ανεξέλεγκτων καταστάσεων στο προσφυγικό τόσο για την Ευρώπη όσο και στην Τουρκία. Η ανθρωπιστική κρίση από το κύμα της μαζικής μετανάστευσης χτυπάει την πόρτα της Ευρώπης και θα κληθούν όλοι οι ηγέτες της να αναλάβουν τις ευθύνες τους.¹²⁹

5.3 Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στην Μέση Ανατολή

Η Τουρκία καθορίζει τις επιλογές ασφαλείας της μέσα σε τρία διαφορετικά αλληλεπιδραστικά στρατηγικά περιβάλλοντα: α) το παγκόσμιο σύστημα, που υποδηλώνει κυρίως τη θέση της όσον αφορά τη Σοβιετική Ένωση και τις Ηνωμένες Πολιτείες, β) τις διμερείς σχέσεις της με την Ελλάδα και την Κύπρο ως προς το καθεστώς κυριαρχίας στο Αιγαίο και γ) τη θέση της στο υποσύστημα της Μέσης Ανατολής.

5.3.1 Ιστορική αναδρομή των σχέσεων Τουρκίας και Μέσης Ανατολής

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η ελευθερία επιλογής της Τουρκίας, καθορίστηκε αυστηρά από τη σοβιετική απειλή και από τον διπολικό και ετερογενή χαρακτήρα του διεθνούς συστήματος και την κυριαρχία της παγκόσμιας

¹²⁹ Bekdil Burak, “Turkey: Headless Military, Confused Foreign Policy”, *Middle East Forum*, 8 August 2016, available at: <https://www.meforum.org/6181/coup-weary-turkey>, [accessed 2 September 2019].

πολιτικής από την ύπαρξη των δύο διαμετρικά αντίθετων κοινωνικοπολιτικών συστημάτων. Πρώτα απ' όλα, η Τουρκία θεωρήθηκε ιδεολογικά μέρος του δυτικού κόσμου. Δεύτερον, ενώπιον της σοβιετικής προσπάθειας να αποκτήσει τον έλεγχο των Στενών και ορισμένων ανατολικών επαρχιών της, η Τουρκία καθιέρωσε πολύ στενούς δεσμούς με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τελικά έγινε μέλος του ΝΑΤΟ. Στα χρόνια αυτά υπήρχε υψηλός βαθμός σύμπτωσης μεταξύ αμερικανικών και τουρκικών συμφερόντων ασφαλείας. Ο στόχος ήταν σαφώς η αποτροπή της σοβιετικής απειλής και η συγκράτηση της σοβιετικής επέκτασης. Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας κατέδειξε μια αξιοσημείωτη απλότητα. Η πολιτική ασφαλείας της έδειξε μια συνέχεια του σκοπού και ο αμυντικός σχεδιασμός ήταν ένα εύκολο έργο.

Η Τουρκία, βασισμένη στις κεμαλικές αρχές, έπρεπε να εξαλείψει τα θεοκρατικά υπολείμματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και να αναπτύξει μια κοσμική πολιτική δομή. Έτσι, παρά τη θρησκευτική και ιστορική συγγένειά της με τα έθνη της Μέσης Ανατολής, η σύγχρονη Τουρκία προτίμησε να μην δείξει μεγάλο ενδιαφέρον στην περιοχή και ιδιαίτερα στον αραβικό κόσμο. Μόνο η ανάγκη επίτευξης ικανοποιητικής διευθέτησης της συνοριακής διαμάχης με το Ιράκ για την πλούσια σε πετρέλαιο περιοχή της Μοσούλης στα μέσα της δεκαετίας του 1920 καθώς και με τη Συρία για την κατοχή του Hatay, γνωστή και ως Alexandreta στα τέλη της δεκαετίας του 1930, υποχρέωσε την Τουρκία να εμπλακεί προσωρινά στις υποθέσεις της περιοχής.

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, με επιλογές αυστηρά περιορισμένες, η Τουρκία προσέγγισε τον αραβικό κόσμο σύμφωνα πάντα προς τη μονοδιάστατη προοπτική της διαμάχης Ανατολής-Δύσης. Οι σχέσεις της Τουρκίας με τους Δυτικοευρωπαίους συμμάχους της ήταν πολύ πιο στενές από τις επαφές της με τις χώρες της Μέσης Ανατολής και η έλλειψη ενδιαφέροντος της Άγκυρας στη Μέση Ανατολή ερμηνεύτηκε από τα αραβικά έθνη ως μια εχθρική στάση. Η υιοθέτηση των δυτικών θεσμών από την Τουρκία θεωρήθηκε από πολλούς Άραβες ως αποξένωση από το Ισλάμ. Επιπλέον, οι διαφορές στην ιστορική εξέλιξη, την εξωτερική πολιτική, την γεωγραφική θέση των Αραβικών εθνών και τα στρατηγικά προβλήματα οδήγησαν σε αποκλίνουσες πορείες τις σχέσεις τους. Μακρύτερα από την Σοβιετική Ένωση, οι Άραβες δεν αισθάνονταν τη σοβιετική απειλή όπως η Τουρκία. Αντίθετα με την Τουρκία οι περισσότεροι Άραβες έδει-

ξαν μεγάλη προθυμία να εδραιώσουν στενές σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση, προκειμένου να εξισορροπηθεί η αμερικανική επιρροή.¹³⁰

Στη δεκαετία του 1970, όμως, η Τουρκία άρχισε να αυξάνει την οικονομική της συνεργασία με το Ιράκ, τη Λιβύη, τη Σαουδική Αραβία και τις χώρες του Κόλπου. Αναγνώρισε τον Οργανισμό Απελευθέρωσης της Παλαιστίνης το 1976. Η τουρκο-αραβική προσέγγιση είχε επίσης σημαντικές πολιτικο-στρατιωτικές επιπτώσεις. Κατά τον Αραβο-Ισραηλινό πόλεμο του 1973, οι υπερπτήσεις της Μόσχας στον τουρκικό εναέριο χώρο έγιναν ανεκτές. Από την άλλη, κατά τη διάρκεια της ίδιας σύγκρουσης στη Μέση Ανατολή, η Τουρκία αρνήθηκε να επιτρέψει στις αμερικανικές αεροπορικές μεταφορές στο Ισραήλ, σε προφανή αντίθεση με τις τουρκική εξωτερική πολιτική της δεκαετίας του 1950 όταν η Τουρκία επέτρεψε στις Ηνωμένες Πολιτείες να χρησιμοποιήσουν τις βάσεις στο έδαφος της κατά την εκτέλεση των εκφορτώσεων στο Λίβανο, κατά τον εμφύλιο πόλεμο το 1958.

5.3.2 Οι σχέσεις της Τουρκίας με τον Αραβικό κόσμο σήμερα

Οι τελευταίες δύο δεκαετίες όμως έχουν αλλάξει δραματικά το πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργεί η τουρκική πολιτική. Ειδικότερα, οι αλλαγές στο τουρκικό εγχώριο πολιτικό περιβάλλον, ώθησε πρόσφατα την Τουρκία να εφαρμόσει μια πιο ισορροπημένη αλλά και πιο σύνθετη εξωτερική πολιτική στη Μέση Ανατολή. Η Τουρκία επιθυμεί να αποκτήσει ρόλο στην διαχείριση των ζωτικών συμφερόντων στην περιοχή. Μια διακοπή, ή μια απειλή διακοπής, για παράδειγμα, στη ροή πετρελαίου από τη Μέση Ανατολή, ειδικά εάν συνδεόταν με την αύξηση της ρωσικής πολιτικό-στρατιωτικής επιρροής στην περιοχή, θα είχε αναμφισβήτητα καταστροφικές συνέπειες για την Τουρκία. Τα αποτελέσματά της θα επηρέαζαν την οικονομία και την άμυνα της.¹³¹

Οι πρόσφατες εξελίξεις - συμπεριλαμβανομένου του εμφυλίου πολέμου στη Συρία, καθώς και των ηγεμονικών σχεδίων της Ρωσίας και του Ιράν - έχουν επηρεάσει δυσμενώς τις περιφερειακές φιλοδοξίες της Άγκυρας. Ειδικότερα, η στή-

¹³⁰ Karaosmanoğlu Ali L., "Turkey's Security and the Middle East", *Foreign Affairs*, Vol. 62, No. 1 Fall, 1983, available at: <https://www.jstor.org/stable/20041740>, [accessed 4 November 2019], σελ. 157 - 175.

¹³¹ Στο ίδιο, σελ. 158 - 167.

ριξη της Τουρκίας στους αντάρτες στη συριακή σύγκρουση έθεσε την Άγκυρα απέναντι από τους Ιρανούς οι οποίοι υποστηρίζουν τον Άσαντ. Πρώτη φορά που η Τουρκία και το Ιράν βρίσκονται σε μια τόσο αντίθετη θέση μετά το 1639, όταν οι Οθωμανοί και οι Πέρσες κατέληξαν σε πόλεμο για την περιφερειακή επιρροή.

Πέρα από τους άμεσους γείτονές της, οι σχέσεις με την Αίγυπτο, τη Σαουδική Αραβία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και άλλα αραβικά καθεστώτα υπέστησαν ζημιά όταν η Άγκυρα επέλεξε να υποστηρίξει τα πολιτικά κόμματα του ISIS κατά τις Αραβικές εξεγέρσεις, εναντίον των μοναρχιών του Κόλπου, πολλές από τις οποίες έτρεφαν μια βαθιά αποστροφή προς το ISIS. Ως αποτέλεσμα, η Τουρκία έμεινε με λίγους συμμάχους στη Μέση Ανατολή, όπως το Κατάρ, οι μη κρατικοί Κούρδοι του Ιράκ και σε κάποιο βαθμό, η Σαουδική Αραβία. (Οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Σαουδικής Αραβίας βελτιώθηκαν κάπως μετά το θάνατο του βασιλιά Αμπντουλάχ τον Σεπτέμβριο του 2015).

Υπό τον κίνδυνο της περιφερειακής απομόνωσης, τον Ιούνιο του 2016 η Τουρκία συμφώνησε να εξομαλύνει τις σχέσεις της με το Ισραήλ. Είναι αλήθεια ότι η Τουρκία και το Ισραήλ συνεχίζουν τις διμερείς σχέσεις τους καθώς το Ισραήλ θεωρεί την Τουρκία την καλύτερη επιλογή ως ενδιαμέσση οδό για πιθανές πωλήσεις φυσικού αερίου στην Ευρώπη, ενώ και η Άγκυρα θέλει να αγοράσει φυσικό αέριο από το Ισραήλ για να μειώσει την ενεργειακή εξάρτησή της από τη Ρωσία. Ωστόσο, οι διμερείς δεσμοί είναι απίθανο να επιστρέψουν στην δεκαετία του '90. Ειδικότερα, οι στενοί δεσμοί της Τουρκίας με τη Χαμάς αποτελούν πονοκέφαλο για το Ισραήλ.

Οι δεσμοί με τη Ρωσία επίσης δεν θα επιστρέψουν σε αυτό που ήταν κατά τη δεκαετία του 1990. Από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου μέχρι το 2015 ήταν μια περίοδος θερμών πολιτικών σχέσεων. Ωστόσο, το περιστατικό της κατάρριψης του F-16 το 2015 αντιπροσώπευε το τέλος αυτής της εποχής των στενών πολιτικών δεσμών. Η Μόσχα φοβάται ότι η επιτυχία του σουνιτικού πολιτικού Ισλάμ στην Τουρκία θα μπορούσε να οδηγήσει σε ριζοσπαστικοποίηση, των Μουσουλμάνων της Ρωσίας. Με άλλα λόγια, η πολιτική επιτυχία του Ερντογάν είναι ο εφιάλτης του Πούτιν. Ωστόσο, η Τουρκία επιθυμεί την συνεργασία με την Ρωσία καθώς χρειάζεται την τεχνογνωσία της για την κατασκευή του πυρηνικού εργοστασίου στο Ακούγιου αλλά και την στρατιωτική συνεργασία για τους εξοπλισμούς των S – 400.

Όσον αφορά την Συρία και την συνεχιζόμενη κρίση στην περιοχή, η Τουρκία κατάφερε να δημιουργήσει την ζώνη ασφαλείας που επιθυμούσε στα σύνορα της με την Συρία χωρίς να υπάρξει ουσιαστική αντίδραση από την Ρωσία και τις ΗΠΑ. Το αποτέλεσμα είναι ότι απέτρεψε την δημιουργία κουρδικών θύλακων στα σύνορα της που αποτελούν σοβαρό κίνδυνο ασφαλείας για την ίδια. Σύμφωνα με τον Ερντογάν η Τουρκία είναι ο μοναδικός παίκτης που μπορεί να διεκδικήσει την “αμερικανική διαδοχή” στη Συρία, επειδή ως μέλος του ΝΑΤΟ, είναι ικανή για την καταπολέμηση των τρομοκρατών του ISIS στα νότια σύνορα της, εργάζεται ταυτόχρονα τόσο με τις ΗΠΑ όσο και με τη Ρωσία και έχει μια “σφαιρική στρατηγική” για την περιοχή.¹³² Όσον αφορά το καθεστώς Assad, το οποίο είναι ήδη συνδεδεμένο με τουλάχιστον μία τρομοκρατική επίθεση στην Τουρκία, δηλαδή το βομβαρδισμό του Reyhanlı το 2013, που σκότωσε 51 ανθρώπους, εκτιμάται ότι θα χρησιμοποιήσει κάθε δυνατό μέσο για να υπονομεύσει τον Ερντογάν. Τα επόμενα χρόνια οι σχέσεις των δύο χωρών είναι δεδομένο ότι θα παραμείνουν εχθρικές, καθώς το κύρος του καθεστώτος έχει υποστεί σοβαρό πλήγμα από την απώλεια της εδαφικής κυριαρχίας από την Τουρκία.

Οι σχέσεις της Τουρκίας με το Ιράν, επίσης, δεν βρίσκονται σε καλό σημείο. Αν και έγιναν προσπάθειες γεφύρωσης του χάσματος και από τις δύο πλευρές μετά το 2016 σε εμπορικό επίπεδο. Ακόμη και με την άνοδο των εμπορικών δεσμών όμως, ο ανταγωνισμός για κυριαρχία στη Συρία έχει υπονομεύσει τις σχέσεις των δύο χωρών. Η Τουρκία έχει ήδη χιλιάδες στρατεύματα στη Συρία και το Ιράν παραμένει ανήσυχο με τα εδαφικά κέρδη της Τουρκίας στη Συρία εις βάρος του καθεστώτος Assad.

Αλλά και οι σχέσεις της Τουρκίας με το Ιράκ δεν είναι καλές. Η αντιπολίτευση της Άγκυρας στον πρώην πρωθυπουργό Νούρι Αλ Μαλίκι και η προσέγγισή της με τους Ιρακινούς Κούρδους, ήταν ένα βήμα που η Βαγδάτη το θεωρεί προσβολή της κυριαρχίας της, και έπληξε σοβαρά τις σχέσεις τους από το 2010. Ο Μαλίκι εμπόδισε την Τουρκία να χρησιμοποιήσει το Ιράκ ως εμπορική διαδρομή σε μια προσπάθεια να την αποκόψει από την ευρύτερη περιοχή, γεγονός που ανάγκασε την Τουρκία να αναπτύξει μια διαδρομή διαμέσου θαλάσσης προς τη Μέση Ανατολή χρησιμοποιώντας το ισραηλινό λιμάνι Χάιφα, και να αναζητήσει

¹³² “Turkey’s international relations”, *Chr. Michelsen Institute*, May 2019, available at: <https://www.cmi.no/publications/6853-turkeys-international-relations>, [accessed 10 November 2019].

καλύτερους δεσμούς με το Ισραήλ συνολικά. Οι σχέσεις Τουρκίας-Ιράκ δεν βελτιώθηκαν ούτε με τον διάδοχο του Μαλίκι, Χάιντερ αλ-Αμπάντι. Το 2014 και το 2015, η Τουρκία ανέπτυξε στρατεύματα βαθιά μέσα στο Ιράκ, δημιουργώντας μια προκεχωρημένη βάση, τη Μπασίκα, κοντά στην Μοσούλη. Η Άγκυρα δήλωσε ότι αυτή η βάση ήταν απαραίτητη για την κατάρτιση των Σουνιτών Αράβων και των Κούρδων για την καταπολέμηση του ISIS. Για τον Αμπάντι, αυτό ήταν ακόμη ένα σημάδι της Τουρκικής παρέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις του Ιράκ. Μαζί με το Ιράν, η Βαγδάτη αμφισβητεί την τουρκική στρατιωτική παρουσία στο βόρειο Ιράκ, καθώς και τους πληρεξουσίους της Άγκυρας, συμπεριλαμβανομένης της πολιτοφυλακής των ιρακινών Τουρκμένων (οι οποίοι είναι εθνοτικά συνδεδεμένοι με τους Τούρκους), των δυνάμεων του Peshmerga και του φιλικού προς την Άγκυρα Δημοκρατικού Κόμματος του Κουρδιστάν KDP.¹³³

Επιπλέον, η απόφαση του Αμερικανού προέδρου Ντόναλντ Τράμπ να αναγνωρίσει την Ιερουσαλήμ ως ισραηλινή πρωτεύουσα θεωρήθηκε μεγάλη αποτυχία για τα δικαιώματα των Παλαιστινίων κυρίως μουσουλμάνων και θεωρείται ότι ευνοεί την ισραηλινή πλευρά. Η Τουρκία υπήρξε ένας από τους ισχυρότερους υποστηρικτές του παλαιστινιακού κινήματος και οι συχνές παρεμβάσεις του τούρκου προέδρου για το θέμα του προσέδωσαν δημοτικότητα στα αραβικά κράτη. Ενώ όμως, η Τουρκία κατέστησε την Παλαιστίνη ως πρώτη προτεραιότητα, καλώντας έκτακτη συνάντηση των Αραβικών χωρών μετά την ανακοίνωση του Τράμπ για την Ιερουσαλήμ, αυτό είναι απίθανο να ευδοκιμήσει υπό την προεδρία της διοίκησης του Σαλμάν στην Σαουδική Αραβία, η οποία είναι φιλικά προσκείμενη στην κυβέρνηση Τράμπ.

Η Σαουδική Αραβία και η Τουρκία είναι δύο από τα τρία μεγάλα σουνιτικά μουσουλμανικά κράτη της Μέσης Ανατολής, με τρίτη την Αίγυπτο. Ενώ το Κάιρο και το Ριάντ είναι στενοί σύμμαχοι σε πολλά θέματα, η αντιφατική εξωτερική πολιτική της Άγκυρας και η υποστήριξη της Μουσουλμανικής Αδελφότητας την έφεραν σε μια σειρά διαφωνιών και με τους δύο. Επιπρόσθετα, στην Λιβύη, ο Εθνικός Στρατός της Λιβύης που έχει υποστηρίξει η Σαουδική Αραβία και η Αιγύπτος ήρθε σε σύγκρουση με την υποστηριζόμενη από την Τουρκία Κυβέρνηση αναγνωρισμένη από τον ΟΗΕ, προκαλώντας και σ' αυτήν την περίπτω-

¹³³ Cagaptay Soner, *The New Sultan: Erdogan and the Crisis of Modern Turkey*, I.B.Tauris & Co. Ltd, London-New York, 2017, σελ. 197-201.

ση αντιπάθειες. Με υποστήριξη από την Αίγυπτο, τη Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, ο Εθνικός Στρατός κατάφερε να περιορίσει τα εδάφη που ελέγχει η κυβέρνηση της Εθνικής Συμφωνίας. Η Τουρκία και το Κατάρ έχουν παράσχει όπλα και πυρομαχικά για να αποτρέψουν την κατάρρευση των συμμάχων τους στην Λιβύη. Οι επιτυχίες όμως, του Εθνικού Στρατού κατά της φιλοτουρκικής κυβέρνησης Trablus, που θεωρείται βασικό φρούριο μουσουλμανικής αδελφότητας, έχουν αποδυναμώσει την αδελφότητα στην περιοχή.

Οι σχέσεις Σαουδικής Αραβίας και Τουρκίας επιδεινώθηκαν ακόμη περισσότερο μετά από την δολοφονία του Σαουδάραβα δημοσιογράφου Jamal Khashoggi στο Σαουδαραβικό προξενείο της Κωνσταντινούπολης. Εξαιτίας της κριτικής που ασκούσε ο δημοσιογράφος στον πρίγκιπα εκτιμάται ότι σκοτώθηκε από ομάδα που πιθανόν έστειλε η κυβέρνηση της Σαουδικής Αραβίας. Ο Ερντογάν προσπάθησε να εκμεταλλευτεί την ευκαιρία και να ενισχύσει τη διεθνή του εικόνα μετά από τις μακροχρόνιες επικρίσεις του τύπου για τις αυταρχικές πρακτικές της κυβέρνησής του. Ακόμη και η αποδέσμευση όμως, των ηχογραφήσεων που περιείχε τις στιγμές που δολοφονήθηκε ο Khashoggi δεν ήταν αρκετή για να πετύχει τη διεθνή υποστήριξη που χρειαζόνταν ο Ερντογάν και να προκαλέσει πλήγμα στον Salman. Η στήριξη του Trump θεωρείται ότι έχει θωρακίσει τον πρίγκηπα και το θέμα του Khashoggi αποσιωπήθηκε, και δεν υπήρξαν συνέπειες για την Σαουδική Αραβία.

Στο Σουδάν επίσης, όπου ανατράπηκε ο δικτάτορας Ομάρ αλ-Μπασίρ, σύμμαχος του Ερντογάν, μετά από 30 χρόνια εξουσίας, το Ριάντ και η Άγκυρα ανταγωνίζονται για να αποκτήσουν επιρροή στον Abdel Fattah el Burhan, τον αρχηγό της στρατιωτικής χούντας που έχει αναλάβει τον έλεγχο στην χώρα. Έκτος από τις προστριβές όμως, της Τουρκίας με την Σαουδική Αραβία υπάρχουν και τομείς συνεργασίας, συμπεριλαμβανομένου του πολέμου της Σαουδικής Αραβίας στην Υεμένη, για την οποία η Τουρκία έχει παράσχει υλικοτεχνική υποστήριξη.¹³⁴

¹³⁴ Tuygan Burak, "The OIC and the crisis in Turkish-Saudi relations", *Ahval*, 5 June 2019, available at: <https://ahvalnews.com/saudi-turkey/oic-and-crisis-turkish-saudi-relations>, [accessed 2 November 2019].

5.3.3 Η σχέση με τις ΗΠΑ και η οικονομική κρίση της Τουρκίας

Η διπλωματική κρίση μεταξύ των ΗΠΑ και της Τουρκίας που φαίνεται να εξελίσσεται τον τελευταίο καιρό έρχεται σε μια εποχή που η τουρκική οικονομία φαίνεται τρωτή, ανίκανη να αντέξει τον συνδυασμό οικονομικού και πολιτικού πολέμου με μια υπερδύναμη. Μια σειρά από γεγονότα προκάλεσαν την κρίση των δύο χωρών και πιο συγκεκριμένα:

Την άρνηση της Τουρκίας να απελευθερώσει τον Andrew Brunson, έναν Αμερικανό ευαγγελικό πάστορα που ζει στην Τουρκία και αντιμετωπίζει ψεύτικες κατηγορίες τρομοκρατίας και κατασκοπείας προκάλεσε τις κυρώσεις των ΗΠΑ για δύο υπουργούς της τουρκικής κυβέρνησης. Επιπλέον, η απόφαση της Τουρκίας να αγοράσει και να αναπτύξει στο έδαφός της, τα ρωσικής κατασκευής, αντιαεροπορικά συστήματα S-400, προκάλεσε την απόφαση του Κογκρέσου των ΗΠΑ να εμποδίσει την παράδοση συστημάτων όπλων στην Τουρκία, συμπεριλαμβανομένων και των μαχητικών F-35 στα οποία η Τουρκία είναι συμπαραγωγός. Αναμένονται ακόμη, πιθανές κυρώσεις των ΗΠΑ σε μια τουρκική κρατική τράπεζα. Τέλος, η απόφαση του Προέδρου Donald Trump να διπλασιάσει τους δασμούς για τον τουρκικό χάλυβα και το αλουμίνιο, προκάλεσε τουρκικές αντιδράσεις εναντίον αμερικανικών προϊόντων και εθνικό μποϊκοτάζ στις ηλεκτρονικές συσκευές των ΗΠΑ.

Όσον αφορά την οικονομία της χώρας, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών της Τουρκίας ανήλθε σε 57,4 δισ. Δολάρια τον Ιούνιο, αντιπροσωπεύοντας ένα ρεκόρ ύψους περίπου 6% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ) της χώρας. Το ετήσιο επιτόκιο των δεκαετών κρατικών ομολόγων κυμαίνεται γύρω στο 21%. Στις 21 Αυγούστου 2017, το δολάριο ΗΠΑ έκλεισε στις 3,49 λίρες στις αγορές συναλλάγματος. Ακριβώς ένα χρόνο αργότερα, το δολάριο διαπραγματεύεται σε 6,06 λίρες. Η αξία της τουρκικής λίρας υποχώρησε σχεδόν κατά το ένα τρίτο έναντι του δολαρίου τις τρεις μόνο εβδομάδες του Αυγούστου του 2018. Στις 17 Αυγούστου του 2018, δύο διεθνείς οργανισμοί αξιολόγησης, Moody's και S & P, υποβάθμισαν την οικονομία της Τουρκίας σε σκουπίδια, όπως η Αργεντινή. Η απουσία ορθόδοξης αντιμετώπισης και νομισματικής πολιτικής στην πτώση της λίρας και η ρητορική των τουρκικών αρχών έχουν αυξήσει τη δυσκολία αποκατάστασης της οικονομικής σταθερότητας και

βιωσιμότητας της Τουρκικής οικονομίας.¹³⁵

Ο Ερντογάν κατηγόρησε τις ΗΠΑ ότι διεξήγαγαν “οικονομικό πόλεμο” εναντίον του έθνους του. Προειδοποίησε ότι η Τουρκία θα “αρχίσει να αναζητά νέους φίλους και συμμάχους” εάν η Ουάσιγκτον δεν παραιτηθεί από την “λανθασμένη αντίληψη ότι η σχέση των δύο χωρών μπορεί να είναι ασύμμετρη”. Η Ρωσία πρώτη ανέλαβε την στήριξη της Τουρκίας με δηλώσεις αντιπoinών έναντι των δασμών που επέβαλε ο Πρόεδρος των ΗΠΑ στη Ρωσία και την Τουρκία. Η Κίνα προσέφερε ηθική στήριξη στην Τουρκία με δηλώσεις συμπαράστασης. Τέλος, οι σύμμαχοι του Ερντογάν στον Κόλπου, το Κατάρ, έσπευσαν σε μια εκδήλωση αλληλεγγύης στην Άγκυρα τον δανεισμό της χώρας. Μετά από συνάντηση με τον Ερντογάν στην Άγκυρα, ο Σείχης του Κατάρ, Ταμίμ Μπιν Χαμάντ Αλ Τάνι, δεσμεύτηκε ότι θα επενδύσει 15 δισεκατομμύρια δολάρια σε άμεσες επενδύσεις για να βοηθήσει την Τουρκία να ξεπεράσει την κρίση. Σε παρόμοιες προσπάθειες για την παροχή οικονομικής βοήθειας στην Τουρκία, οι κεντρικές τράπεζες του Κατάρ και της Τουρκίας υπέγραψαν συμφωνία ανταλλαγής νομισμάτων, μια συμφωνία που αποσκοπεί στην ενίσχυση της διμερούς συνεργασίας μεταξύ των δύο τραπεζών.

Ωστόσο, οι αγορές δεν εντυπωσιάστηκαν. Αυτές οι κινήσεις ήταν πολύ μικρά δείγματα ώστε να μπορέσει να σταθεροποιηθεί το νόμισμα και η οικονομία της Τουρκίας. Η λίρα συνεχίζει να κατρακυλάει και μετά την ανακοίνωση της βοήθειας του Κατάρ. Οι υποσχέσεις επενδύσεων από συμμάχους όπως το Κατάρ παρέχουν δολάρια αλλά όχι αξιοπιστία. Οι χώρες που προσέτρεξαν στην στήριξη της Τουρκίας προσβλέπουν σε άλλα συμφέροντα στενά εθνικά και όχι στην προσπάθεια αλληλοβοήθειας. Η Ρωσία για παράδειγμα, θα ήθελε όσο το δυνατόν μεγαλύτερες ρωγμές στο μπλοκ του ΝΑΤΟ. Το Κατάρ, ένας ιδεολογικός εταίρος για την Τουρκία, επιθυμεί την συμμαχία της Τουρκίας στην αντιπαράθεση με τον “κοινό εχθρό”, την Σαουδική Αραβία.¹³⁶

¹³⁵ Bekdil Burak, “Trump’s Fake Allies in the Gulf”, *Middle East Forum*, 24 August 2018, available at: <https://www.meforum.org/7502/trump-fake-allies-in-the-gulf>, [accessed 30 August 2019].

¹³⁶ Στο ίδιο.

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΤΡΙΠΤΥΧΟ

ΤΟΥΡΚΙΑ – ΚΑΤΑΡ – ΣΑΟΥΔΙΚΗ ΑΡΑΒΙΑ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Οι κατηγορίες για συγκάλυψη μετά τη δολοφονία του Σαουδάραβα δημοσιογράφου Τζαμάλ Κασόγκι στο προξενείο του Ριάντ στην Κωνσταντινούπολη, στις 2 Οκτωβρίου 2018, δημιούργησαν σοβαρές ρωγμές και αναταράξεις στις σχέσεις των Τουρκίας Σαουδικής Αραβίας. Η σταθερή διαρροή πληροφοριών από τις τουρκικές αρχές ενίσχυσε την άποψη ότι ο Ερντογάν προσπαθεί προσεκτικά να πιέσει τη Σαουδική Αραβία. Αλλά δεν θα διακινδύνευε και την καταστροφή των διμερών σχέσεων. Ο ανταγωνισμός μεταξύ του πρίγκιπα και του προέδρου ήταν αμοιβαίος. Σε σχόλιά του στον αιγυπτιακό Τύπο, ο πρίγκιπας αποκάλυψε την Τουρκία, το Ιράν και το πολιτικό Ισλάμ “άξονα του κακού”. Οι οικονομικές προτεραιότητες μπορεί να αποτρέπουν την κάθε πλευρά από το να διαρραγεί μια κατά τα άλλα παραγωγική συνεργασία, όμως αυτό δεν σημαίνει πως δεν προσπαθούν να εκμεταλλευτούν τις στιγμές αδυναμίας ο ένας του άλλου. Υπήρχε ήδη ένα χάσμα μεταξύ Τουρκίας και Σαουδικής Αραβίας και αυτό το χάσμα διευρύνθηκε. Η Σαουδική Αραβία αποκατέστησε σχέσεις με τους Κούρδους της Συρίας, την θεωρούμενη από την Τουρκία τρομοκρατική ομάδα, τον Μάιο του 2018 και μάλιστα υποσχέθηκε να συνεισφέρει 100 εκατομμύρια δολάρια στις ΗΠΑ για χρήση, στην ελεγχόμενη από τους Κούρδους, Βορειοανατολική Συρία τρεις μήνες αργότερα.

Πριν από την Αραβική Άνοιξη όμως, τα πράγματα ήταν τελείως διαφορετικά, οι σχέσεις Τουρκίας-Σαουδικής Αραβίας ήταν σε ιστορικά υψηλά επίπεδα, ένα λαμπρό μέλλον στις διμερείς σχέσεις φαινόταν να διαγράφεται. Τον Μάρτιο του 2010, ο τότε πρωθυπουργός της Τουρκίας, Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, έλαβε από τα χέρια του τότε βασιλιά της Σαουδικής Αραβίας, Αμπντουλάχ Μπιν Αμπντουλάζιζ, παράσημο για την “συνετή ηγεσία του στον ισλαμικό κόσμο” και “για την ανυποχώρητη θέση σε διάφορα ισλαμικά και παγκόσμια ζητήματα”. Το δελτίο τύπου δήλωσε επίσης ότι ο Ερντογάν κέρδισε “το σεβασμό ολόκληρου

του ισλαμικού έθνους, του κόσμου και προσέφερε μια εξαιρετική υπηρεσία στο Ισλάμ με την υπεράσπιση των δίκαιων αιτημάτων του ισλαμικού έθνους, ιδιαίτερα των δικαιωμάτων του παλαιστινιακού λαού”.¹³⁷

Ένα πεδίο αντιπαράθεσης, που ενδιαφέρει και απασχολεί άμεσα και την χώρα μας που εμπλέκονται η Τουρκία, το Κατάρ και η Σαουδική Αραβία είναι και η Λιβύη. Συγκεκριμένα, η Τουρκία έλαβε ανοιχτά θέση υπέρ της κυβέρνησης της Λιβύης που σπαράσσεται από εμφύλιο πόλεμο. Ως απάντηση, οι δυνάμεις του Εθνικού Στρατού της Λιβύης, του Στρατηγού Χαφτάρ, που εναντιώνονται στην αναγνωρισμένη από τον ΟΗΕ, κυβέρνηση, απείλησαν την Άγκυρα ότι θα πλήξουν τα τουρκικά πλοία και κατέστρεψαν τουρκικό drone, που βρισκόνταν στο αεροδρόμιο της Τρίπολης.

Όταν έπεσε ο Καντάφι στη Λιβύη αρκετές τρομοκρατικές οργανώσεις, μεταξύ των οποίων η Αλ Κάϊντα και το Ισλαμικό Κράτος, προσπάθησαν να καλύψουν το κενό. Πολλές από αυτές υποστηρίζονταν από τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, η οποία στηρίζει και την υποστηριζόμενη από τον ΟΗΕ κυβέρνηση στην Τρίπολη. Η Τουρκία του Ερντογάν, μαζί με το Κατάρ, υποστηρίζουν τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, Η Τουρκία, μάλιστα, ήθελε να συνάψει στρατηγική συνεργασία, με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, στην περίπτωση που αυτή, έπαιρνε τον έλεγχο της Λιβύης, μετά τον Καντάφι. Παρ’ όλα αυτά οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι δεν τα πήγαν και τόσο καλά στις εκλογές της Λιβύης, αλλά η Τουρκία συνεχίζει να ελπίζει ότι μπορεί να στρέψει τα πράγματα προς το δικό της συμφέρον στη Λιβύη.

Τα συμφέροντα της Άγκυρας στη Λιβύη είναι βασικά οικονομικά και ενεργειακά. Πριν αρχίσει ο εμφύλιος πόλεμος οι τουρκικές εταιρίες είχαν συμφωνίες ύψους 15 δις δολάρια στη χώρα. Πρόσφατα, ο πρόεδρος της Τουρκίας, Ταγίπ Ερντογάν, και ο πρωθυπουργός της αναγνωρισμένης από τη διεθνή κοινότητα κυβέρνησης της Λιβύης, Φάγεζ αλ-Σαράτζ, υπέγραψαν στην Κωνσταντινούπολη μνημόνιο συνεννόησης για τον “καθορισμό θαλάσσιων δικαιοδοσιών”, που, σύμφωνα με ανακοίνωση της προεδρίας, “αποσκοπεί στην προστασία των δικαιωμάτων των δύο χωρών βάσει του Διεθνούς Δικαίου”.¹³⁸ Η Άγκυρα με την

¹³⁷ Başkan Birol, “Turkey between Qatar and Saudi Arabia: Changing Regional and Bilateral Relations”, *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 16, No. 62, 2019, pp. 85-99, available at: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/756748>, [accessed 11 October 2019].

¹³⁸ Ζηργάνος Νικόλας, “Τουρκικό μέτωπο με Λιβύη ενάντια στη διεθνή νομιμότητα”, *efsyn*, 29 No-

συγκεκριμένη συμφωνία ουσιαστικά δεν αποδέχεται την ελληνική ΑΟΖ και διεκδικεί περιοχή της (Γαλάζιας πατρίδας), όπως την αποκαλεί που εκτείνεται δυτικά της Ρόδου και του 28ου Μεσημβρινού, μέχρι την Κρήτη και μ' αυτόν τον τρόπο ασκεί πίεση στην Κύπρο, την Ελλάδα, το Ισραήλ και την Αίγυπτο, για την πρόσβαση στους ενεργειακούς πόρους της Ανατολικής Μεσογείου, έχοντας στο μυαλό της ότι εάν έχει στη Λιβύη μια κεντρική κυβέρνηση την οποία θα ελέγχει, θα μπορέσει να αυξήσει τη διαπραγματευτική της δύναμη σε αυτό το κρίσιμο θέμα. Ο Στρατηγός Χαφτάρ από την άλλη, ανακοίνωσε από την πλευρά του πως το μνημόνιο συνεννόησης για τα θαλάσσια σύνορα με την Τουρκία είναι “παράνομο” και η επιτροπή εξωτερικών υποθέσεων της Βουλής στη Βεγγάζη το χαρακτήρισε “κατάφωρη παραβίαση της ασφάλειας και της κυριαρχίας της Λιβύης” και απειλή για “την ειρήνη και την ασφάλεια στη Μεσόγειο”.

Εκτός από την Τουρκία, η Ιταλία και το Κατάρ υποστηρίζουν την κυβέρνηση στην Τρίπολη, ενώ η Αίγυπτος, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, η Σαουδική Αραβία και η Γαλλία στηρίζουν την κυβέρνηση της Βεγγάζης. Η Σαουδική Αραβία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, και η Αίγυπτος επίσης, θεωρούν τη Μουσουλμανική Αδελφότητα τρομοκρατική οργάνωση, και ειδικά η Αίγυπτος, επιθυμεί ακόμη και στην περίπτωση που δεν επικρατήσουν οι δυνάμεις του Στρατηγού, να μην κερδίσει η κυβέρνηση της Τρίπολης.¹³⁹

Η Αίγυπτος και ο Πρόεδρος Σίσι, αντιμετωπίζουν την Τουρκία ως αντίπαλο, όχι μόνο για τους ενεργειακούς πόρους στη Μέση Ανατολή, αλλά και στο θέμα της ιδεολογικής επικράτησης στη Μέση Ανατολή. Οι πρόσφατες εξελίξεις, δείχνουν ότι ο ανταγωνισμός στη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή, μεταξύ της Τουρκίας και του Κατάρ από τη μια πλευρά, και της Σαουδικής Αραβίας, της Αιγύπτου, και των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων από την άλλη, είναι εξαιρετικά ενεργός στο μέτωπο της Λιβύης. Σημαντικό διακύβευμα είναι το είδος διακυβέρνησης που θα επικρατήσει στον Σουνίτικο κόσμο. Οι βασιλικές δυναστείες τύπου Σαουδικής Αραβίας ή ο τύπος διακυβέρνησης της Τουρκίας;¹⁴⁰

εμβρίου 2019, διαθέσιμο σε: https://www.efsyn.gr/politiki/exoteriki-politiki/221001_toyrkiko-metoro-me-libyi-enantia-sti-diethni-nomimotita, [πρόσβαση 30 Νοεμβρίου 2019].

¹³⁹ Στο ίδιο.

¹⁴⁰ Απόκης Δημήτρης Γ., “Η Τουρκία, η Λιβύη και η κρισιμότητα των εξελίξεων σε Βόρεια Αφρική και Μέση Ανατολή”, *The President*, 12 Ιουλίου 2019, διαθέσιμο σε: <https://www.thepresident.gr/2019/07/12/i-toyrkia-i-livyi-kai-i-krisimotita-ton-exelixeon-se-voreia-afriki-kai-mesi-anatoli/>, [πρόσβαση 22 Σεπτεμβρίου 2019].

ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας με την Σαουδική Αραβία και το Κατάρ είναι εξαιρετικά προσωποκεντρική, τα άτομα και όχι τα ιδρύματα διαδραματίζουν πολύ κρίσιμους ρόλους στη διαμόρφωση και τον προσανατολισμό των πολιτικών και προτιμούν να μην μιλούν πολύ δημοσίως για τους επιδιωκόμενους στόχους τους και πως τους επιτυγχάνουν. Όσον αφορά τον χαρακτήρα της εξωτερικής πολιτικής τόσο η Σαουδική Αραβία όσο και το Κατάρ είναι φιλόδοξα κράτη. Ο μεγάλος πλούτος τους χάρη στο πετρέλαιο και το φυσικό αέριο τους δίνει υπερβολική αυτοπεποίθηση στην επίτευξη στόχων στην εξωτερική πολιτική τους. Για να υλοποιήσουν τους στόχους τους, τόσο η Σαουδική Αραβία όσο και το Κατάρ βασίζονται κυρίως στα θρησκευτικά κινήματα. Η Σαουδική Αραβία ξεκίνησε στη δεκαετία του 1960 υπό τον βασιλιά Φεϊσάλ ως προστάτης των θρησκευτικών κινήματων, αλλά επίσης εργάστηκε για να προωθήσει τη δική της θρησκευτική προοπτική, την Wahhabi-Salafism. Ωστόσο, η Βασιλεία άρχισε να αμφισβητεί την προηγούμενη πολιτική τη δεκαετία του 1990, όταν άρχισε να αντιμετωπίζει μια θρησκευτική αντιπολίτευση από τις ίδιες ομάδες που είχε υποστηρίξει.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, το Κατάρ αποδεσμεύτηκε από την σύνδεση της με τη Σαουδική Αραβία. Μέχρι τότε το Κατάρ είχε ακολουθήσει μια εξωτερική πολιτική έντονα ευθυγραμμισμένη με αυτή της Σαουδικής Αραβίας. Ωστόσο, με την έλευση στην εξουσία του Σείχ Χαμάντ το 1995 και τον ακραίο πλουτισμό του Κατάρ εξαιτίας της εξαγωγής υγροποιημένου φυσικού αερίου, άρχισε να ακολουθεί μια πιο ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική. Οι σχέσεις του Κατάρ με την Μουσουλμανική Αδελφότητα και το σαλαφιστικό κίνημα υπήρξαν αρχικά ενοχλητικές για τη Σαουδική Αραβία. Από την άλλη όμως ήταν και χρήσιμες αυτές οι σχέσεις, ώστε η Σαουδική Αραβία να μπορέσει να εκτοπίσει τους ανεπιθύμητους της Αδελφότητας ή του σαλαφιστικού κινήματος στο Κατάρ.

Αλλά η Αραβική Άνοιξη τα άλλαξε όλα, καθώς οι πολιτικοί ηγέτες που κυβερνούσαν μέχρι τότε εκδιώχθηκαν και αναδείχθηκαν τα πολιτικά κόμματα που συνδέονταν με το κίνημα της Αδελφότητας ή του Σαλαφιστικού-Τζιχάντ κινή-

ματος. Η εθνικιστική-ισλαμική σύγκρουση (Αραβική Άνοιξη) διαδραματίστηκε στους δρόμους της Αραβίας και της Μέσης Ανατολής, στη Συρία, τη Λιβύη και πέρα από αυτήν. Η Τουρκία και το Κατάρ αγκάλιασαν τους ισλαμιστές και θεωρείται πλέον ότι έχουν αποκτήσει εξαιρετική πολιτική επιρροή στην περιοχή. Σε αντίθεση με την Σαουδική Αραβία όπου ενώ την δεκαετία του 1950 και του 1960, στήριζε την Μουσουλμανική Αδελφότητα εναντίον του Άραβα εθνικιστή Νάσερ, στην Αίγυπτο, τώρα το βασίλειο της Σαουδικής Αραβίας είναι ένας αδιστακτος εχθρός της ισλαμικής οργάνωσης και μαζί με τους εταίρους του στον Αραβικό Κόλπο παρέχει στην κυβέρνηση Σίσι¹⁴¹ οικονομική βοήθεια πολλών δισεκατομμυρίων δολαρίων.¹⁴²

Η άνοδος της επιρροής της Τουρκίας και του Κατάρ στην περιοχή δεν ανησύχησε μόνο τη Σαουδική Αραβία αλλά και τον σύμμαχό της στον Κόλπο, τα ΗΑΕ. Και οι δύο χώρες προσπάθησαν να εξισορροπήσουν το Κατάρ με την ενίσχυση της Αίγυπτου, της Λιβύης και της Υεμένης, εκείνων των χωρών δηλαδή που επλήγησαν περισσότερο από την Αραβική Άνοιξη.¹⁴³ Το μοντέλο διακυβέρνησης της Αδελφότητας απειλούσε τη μοναρχία. Ακόμη χειρότερα, δεν μπορούσε να αποκλειστεί η προσέγγιση μεταξύ του εκκολαπτόμενου άξονα της Αδελφότητας και της Τεχεράνης. Όλα αυτά συνέβαλαν στον επίσημο ορισμό της Αδελφότητας από το Ριάντ ως τρομοκρατική οργάνωση και την ανάληψη ηγετικού ρόλου της Σαουδικής Αραβίας στην υπεράσπιση των μοναρχιών του Περσικού Κόλπου και των περιφερειακών συμμάχων τους, ενόψει της υποστήριξης της κυβέρνησης Ομπάμα για τις επαναστάσεις υπό ισλαμική επιρροή.¹⁴⁴

¹⁴¹ Ο Σίσι εξελέγη στην Αίγυπτο, με προεδρικές εκλογές που διεξήχθησαν στα τέλη Μαΐου 2014 με ποσοστό 96,9%. Ο Μόρσι, ο πρώτος δημοκρατικά εκλεγμένος Πρόεδρος της Αιγύπτου, μετά την πτώση του Μουμπάρακ ύστερα από λαϊκή εξέγερση, βρίσκεται σήμερα στη φυλακή και κινδυνεύει με την ποινή του θανάτου, όπως σχεδόν το σύνολο της ηγεσίας της Μουσουλμανικής Αδελφότητας. Οι οργανώσεις προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων χαρακτηρίζουν το καθεστώς του νέου ισχυρού άνδρα Αμπντελ Φάταχ αλ-Σίσι ακόμη πιο καταπιεστικό και αυταρχικό σε σχέση με του Μουμπάρακ. Πηγή: ΑΜΠΕ, “Ορκίστηκε η νέα κυβέρνηση της Αιγύπτου”, *enikos*, 17 Ιουνίου 2014, διαθέσιμο σε: <http://www.enikos.gr/international/243199/orkistike-i-nea-kyvernisi-tis-aigyptou>, [πρόσβαση 16 Οκτωβρίου 2019].

¹⁴² Gerges Fawaz A., *Making the Arab World: Nasser, Qutb, and the Clash That Shaped the Middle East*, Princeton University Press, Princeton, N. Jersey, 2018, σελ. 399.

¹⁴³ Başkan Birol, “Turkey between Qatar and Saudi Arabia: Changing Regional and Bilateral Relations”, *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 16, No. 62, 2019, pp. 85-99, available at: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/756748>, [accessed 11 October 2019], σελ. 98.

¹⁴⁴ Kouskouvelis Ilias, Zarras Konstantinos, “Cairo and Riyadh, Vying for Leadership”, *Middle East*

Οι σχέσεις μεταξύ Αιγύπτου και Σαουδικής Αραβίας προσωρινά ατόνησαν μετά την ανάληψη του θρόνου της Σαουδικής Αραβίας από τον βασιλιά Σάλμαν το 2015. Ο νέος μονάρχης επιχείρησε να συσπειρώσει τους Ισλαμιστές σε αγώνα κατά του Ιράν. Αλλά αυτή η προσέγγιση δεν άρεσε στο αιγυπτιακό καθεστώς, το οποίο ήταν απασχολημένο με την καταστολή της υπόλοιπης δύναμης της Ισλαμικής Αδελφότητας. Η εκλογή του Donald Trump, μαζί με ορισμένες περιφερειακές εξελίξεις (ιδίως το βαθύτερο ρήγμα μεταξύ Ριάντ και Ντόχα), έφερε και πάλι κοντά τις δύο σουνιτικές δυνάμεις. Δεδομένου ότι η Ουάσιγκτον ρίχνει το βάρος της στην προσπάθεια συγκράτησης της Τεχεράνης περιφερειακά, το Ριάντ δεν χρειάστηκε πλέον το Ισραηλινό στρατό που συνδέεται με το Κατάρ και την Αδελφότητα για την επίτευξη αυτού του στόχου. Έτσι, οι Σαουδάραβες συνέχισαν την προμήθεια πετρελαίου στην Αίγυπτο. Με την αποκατάσταση της διακυβέρνησης Σίσι συμμετέχοντας ενεργά στον αποκλεισμό ενάντια στη Ντόχα, η κοινή αντίθεση στον άξονα Κατάρ-Τουρκία-Αδελφότητα έχει γίνει ένας κρίσιμος δεσμός μεταξύ του Καΐρου και του Ριάντ.¹⁴⁵

Ενώ όμως στη Λιβύη τα Η.Α.Ε. κατάφεραν την εξισορρόπηση του Κατάρ, στη Συρία η Σαουδική Αραβία συνεργάστηκε με την Αδελφότητα και το Σαλαφιστικό-Τζιχάντ κίνημα. Είναι ωστόσο πιθανό ότι ενδιαφέρθηκε επίσης να εξισορροπήσει την επιρροή του Κατάρ στη Συρία αλλά και να ανατρέψει το καθεστώς Assad. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι από την αρχή η συριακή αντιπολίτευση διαμαρτυρήθηκε για την έλλειψη συντονισμού και τον ανταγωνισμό μεταξύ Κατάρ και Σαουδικής Αραβίας. Η Τουρκία έχει τον δικό της ρόλο σε αυτήν την ανοιχτή αντιπαλότητα, με θύμα την Συρία. Πιθανότατα οι σοβαρές συνέπειες του συριακού δράματος θα στοιχίσουν την Τουρκία ακριβά τα επόμενα χρόνια.¹⁴⁶

Η Αραβική Άνοιξη οδήγησε σε σημαντικές αλλαγές στη στάση της Τουρκίας απέναντι στη Μέση Ανατολή, αλλά και στην άποψη της Τουρκίας από τους πληθυσμούς της Μέσης Ανατολής. Σε αυτό το πλαίσιο, η συριακή κρίση ήταν

Quarterly, Spring 2019, available at: <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/pdfs/57912.pdf>, [accessed 4 November 2019].

¹⁴⁵ Στο ίδιο.

¹⁴⁶ Başkan Birol, "Turkey between Qatar and Saudi Arabia: Changing Regional and Bilateral Relations", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 16, No. 62, 2019, pp. 85-99, available at: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/756748>, [accessed 11 October 2019] σελ. 99.

κρίσιμη, διότι η Συρία ήταν η πιο ορατή παράμετρος όσον αφορά την τροποποιημένη εξωτερική πολιτική της Τουρκίας για τη Μέση Ανατολή. Οι σχέσεις της Τουρκίας με τη Συρία ήταν η υιοθέτηση από την Τουρκία μιας θέσης υποστήριξης σε όσους αντιτάχθηκαν στο καθεστώς του Μπασάρ αλ-Άσαντ και σηματοδότησε μια σημαντική μεταμόρφωση. Η συντριπτική πλειοψηφία της αντιπολίτευσης στη Συρία, στην οποία η Τουρκία παρέχει υποστήριξη, ήταν Σουνίτες. Η αραβική άνοιξη και η συριακή κρίση οδήγησαν σε επιδείνωση των σχέσεων της Τουρκίας όχι μόνο με τη Συρία, αλλά και με το Ιράν και την κεντρική εξουσία στο Ιράκ. Το ίδιο ισχύει και για τις σχέσεις με τη Χεζμπολάχ στο Λίβανο. Για την Τουρκία σήμερα, “μηδενικά προβλήματα με τους γείτονες” δεν ισχύουν πλέον, ιδιαίτερα στη Μέση Ανατολή.¹⁴⁷

Οι αιματηρές τρομοκρατικές ενέργειες που σχετίζονται με τη Συρία σε πόλεις στα σύνορα της Τουρκίας με τη Συρία έχουν προκαλέσει κριτική στην κυβέρνηση από ένα σημαντικό ποσοστό του τουρκικού πληθυσμού, οι οποίοι φοβούνται ότι η Τουρκία θα δεχτεί και στο μέλλον την οργή από εξτρεμιστικές ομάδες λόγω της εισβολής της στην Συρία. Επιπλέον, η διασύνδεση της Μέσης Ανατολής και της Ευρώπης μέσω του εμπορίου, των μεταφορών και της ενέργειας με ανάπτυξη των οικονομικών σχέσεων με τη Ρωσία και την ανάπτυξη δυνατοτήτων παραγωγής καταδεικνύουν τη γεωοικονομική διάσταση των προσπαθειών να μετατραπεί η Κωνσταντινούπολη σε οικονομικό κέντρο της Ευρασίας.¹⁴⁸

Τέλος, οι σχέσεις στο διεθνές πεδίο αλληλεπίδρασης που ενδιαφέρει την Τουρκία φαίνεται να δημιουργούνται σοβαρές ρωγμές με τους ισχυρούς παράγοντες. Συγκεκριμένα, η οικονομική ενίσχυση της Τουρκίας από το Κατάρ τον Αύγουστο του 2017 για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης μας δείχνει την στενή εξάρτηση των δύο χωρών. Αν η οικονομική αυτή ενίσχυση προέκυψε ύστερα από τον οικονομικό πόλεμο όπως ανέφερε ο πρόεδρος Ερντογάν με τις

¹⁴⁷ Kouskouvelis Ilias I., “The Problem with Turkey’s Zero Problems”, *Middle East Quarterly*, Winter 2013, pp. 55-56 available at: <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/pdfs/3455.pdf>, [accessed 18 August 2019] και Kibaroglu Mustafa, “What Went Wrong with the Zero Problem with Neighbors Doctrine?”, *Turkish Policy Quarterly* 11, no. 3, 2012, pp. 85–93, <http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/what-went-wrong-with-the-zero-problem-with-neighbors-doctrine-fall-2012-en.pdf>, [accessed 30 October 2019].

¹⁴⁸ Göktürk Tüysüzöglü, “Strategic Depth: A Neo-Ottomanist Interpretation of Turkish Eurasianism”, *Mediterranean Affairs Inc., Mediterranean Quarterly*, April 2014, available at: https://www.researchgate.net/publication/265738500_Strategic_Depth_A_Neo-Ottomanist_Interpretation_of_Turkish_Eurasianism/link/5d973b2b92851c2f70e9f88c/download, [accessed 19 October 2019].

ΗΠΑ και εάν δεχτούμε ότι ο οικονομικός αυτός πόλεμος προέκυψε έπειτα από διπλωματικές πιέσεις για την απελευθέρωση των Ελλήνων στρατιωτικών που συνελήφθησαν στα σύνορα του Έβρου, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η χώρα μας στην συγκεκριμένη συγκυρία έχει το γεωπολιτικό βάρος της σταθεροποιητικής δύναμης στην περιοχή. Οι παλινωδίες της Τουρκίας και ο εναγκαλισμός με την Ρωσία αποτελεί σημαντικό πρόβλημα για την Δύση που εκτιμάται ότι θα γιγαντωθεί μετά και την παραλαβή των ρωσικών πυραύλων. Οι σχέσεις Τουρκίας - ΗΠΑ θα δοκιμαστούν περαιτέρω και μετά την σύναψη της συμφωνίας με την Λιβύη για την οριοθέτηση της αποκλειστικής οικονομικής ζώνης. Αν η στάση των ΗΠΑ παραμείνει ουδέτερη όπως συμβαίνει στις διμερείς διαφορές Ελλάδας - Τουρκίας στο Αιγαίο θα προκαλέσει σίγουρα σοβαρές τριβές με την χώρα μας καθώς με την υιοθέτηση της θέσης της Τουρκίας για την ΑΟΖ καταπατούνται κυριαρχικά μας δικαιώματα σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

ΟΙ ΕΞΙ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΚΛΑΣΙΚΟΥ / ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΡΕΑΛΙΣΜΟΥ

1. “Ο πολιτικός ρεαλισμός πιστεύει ότι η πολιτική, όπως και η κοινωνία εν γένει, διέπεται από αντικειμενικούς νόμους που έχουν τις ρίζες τους στην ανθρώπινη φύση”.
2. “Η έννοια του ενδιαφέροντος ορίζεται ως ισχύς. Αυτή η έννοια παρέχει τη σύνδεση μεταξύ του λόγου που προσπαθεί να κατανοήσει τη διεθνή πολιτική και τα γεγονότα να γίνουν κατανοητά”.
3. “Ο ρεαλισμός υποθέτει ότι η βασική έννοια του ενδιαφέροντος που ορίζεται ως εξουσία είναι μια αντικειμενική κατηγορία που είναι καθολικά έγκυρη, αλλά δεν προσδίδει αυτή την έννοια με ένα καθορισμένο νόημα μια για πάντα”.
4. “Ο πολιτικός ρεαλισμός γνωρίζει την ηθική σημασία της πολιτικής δράσης”.
5. “Ο πολιτικός ρεαλισμός αρνείται να προσδιορίσει τις ηθικές προσδοκίες ενός συγκεκριμένου έθνους με τους ηθικούς νόμους που διέπουν το σύμπαν”.
6. “Η διαφορά, λοιπόν, ανάμεσα στον πολιτικό ρεαλισμό και τις άλλες σχολές σκέψης είναι πραγματική και είναι βαθιά”.

Πηγή: Morgenthau Hans J., *Πολιτική μεταξύ των εθνών: ο αγώνας για την εξουσία και την ειρήνη*, σύντομη έκδοση, McGraw-Hill, Boston, 1993, σελ. 4-16.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: ΧΑΡΤΕΣ ΤΩΝ ΥΠΟ ΕΞΕΤΑΣΗ ΧΩΡΩΝ

Κατάρ

Πηγή: "Qatar", *The World Factbook*, available at: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/attachments/maps/QA-map.gif>, [accessed 28 August 2019].

Τουρκία

Πηγή: “Turkey”, *The World Factbook*, available at: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/attachments/maps/TU-map.gif>, [accessed 28 August 2019].

Σαουδική Αραβία

Πηγή: “Saudi Arabia”, *The World Factbook*, available at: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/attachments/maps/SA-map.gif>, [accessed 28 August 2019].

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Καρεκλάς Ιάκωβος, *Διεθνές Δίκαιο με έμφαση στο Δίκαιο του Πολέμου*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014

Κουσκουβέλης Ηλίας, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2004

Λίτσας Σπ. Ν., *Πόλεμος και Ορθολογισμός*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2010

Χατζηκωνσταντίνου Κ. - Σαρηγιαννίδης Μ. – Μπαξεβάνης Χρ., *Θεωρητικές Αφετηρίες στις Διεθνείς Σχέσεις*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012

Baylis John - Smith Steve – Owens Patricia, *Η παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, Επιμέλεια-Πρόλογος Υφαντής Κώστας, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2013

Mearsheimer John J., *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Μετάφραση Κ. Κολιόπουλος, Εισ. Σημείωμα Αρβανιτόπουλος Κ., Επιστημονική Επιμέλεια Ήφαιστος Π., Κουσκουβέλης Η., Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2009

Morgenthau Hans J., *Πολιτική μεταξύ των εθνών: ο αγώνας για την εξουσία και την ειρήνη*, σύντομη έκδοση, McGraw-Hill, Boston, 1993

Ξενόγλωσση

Abboud Samer N., “Oil and Financialization in the Gulf Cooperation Council”, in Legrenzi Matteo and Momani Bessma, *Shifting Geo-Economic Power of the Gulf*, Routledge, London and New York, 2016

Aftandilian Gregory L., *Egypt's Bid for Arab Leadership*, Council of Foreign Relations Press, New York, 1993

Al-Rasheed Madawi, *Salman's Legacy: The Dilemmas of a New Era in Saudi Arabia*, Oxford University Press, New York, 2018

- Anderson Irvine H., *Aramco the United States and Saudi Arabia: A Study of the Dynamics of Foreign Oil Policy 1933-1950*, Princeton University Press, N. Jersey, 1981
- Aras Bülent, Akpınar Pınar, “Turkish Foreign Policy and the Qatar Crisis”, *Istanbul Policy Center*, August 2017, available at: https://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2017/08/Aras_Akpınar_QatarCrisis.pdf, [accessed 2 September 2019]
- Azzam Zeina, Harb Imad K., *The GCC Crisis at One Year: Stalemate Becomes New Reality*, Arab Center Washington DC Inc., 2018
- Barnett Michael N., *Dialogue in Arab Politics*, Columbia University Press, New York, 1998
- Başkan Birol, *Turkey and Qatar in the Tangled Geopolitics of the Middle East*, Palgrave Macmillan, N. York-London, 2016
- Beitz Charles R., *Political Theory and International Relations*, Princeton University Press, Princeton, N. Jersey, 1999
- Bull Hedley, *The Anarchical Society*, Columbia University Press, New York, 2002
- Cagaptay Soner, *The New Sultan: Erdogan and the Crisis of Modern Turkey*, I.B.Tauris & Co. Ltd, London-New York, 2017
- Davidson Christopher, *The Persian Gulf and Pacific Asia*, C. Hurst & Co Ltd, London, 2010
- Dodds Klaus J., *Global Geopolitics: A Critical Introduction*, Routledge, New York, 2013
- Elashmawy Sherif, “The Foreign Policies of Saudi Arabia and Qatar Towards the Arab Uprisings The Cases of Egypt, Libya and Bahrain”, *5th ECPR Graduate Student Conference*, University of Innsbruck, July 2014, available at: <https://ecpr.eu/filestore/paperproposal/2c667447-0f7e-4dd3-a0a2-def571a67394.pdf>, [accessed 5 November 2019]
- Etheredge Laura S., *Middle East Region in Transition: Saudi Arabia and Yemen*, Britannica Educational Publishing, New York, 2011

- Fahy John, “International Relations and Faith-based Diplomacy: The Case of Qatar”, *The Review of Faith & International Affairs*, 2018, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15570274.2018.1509279>, [accessed 25 October 2019]
- Fawcett Louis, “Alliances, Cooperation, and Regionalism in the Middle East”, in *International Relations of the Middle East*, Oxford University Press, 2nd ed., Oxford, 2009
- Fawcett Louis, *International Relations of the Middle East*, Oxford University Press, 2nd ed., Oxford, 2009
- Firat Hande, “New military base in Qatar to inaugurate in autumn”, *Hurriyet Daily News*, 14 August 2019, available at: <http://www.hurriyetdailynews.com/new-military-base-in-qatar-to-inaugurate-in-autumn-145760>, [accessed 25 August 2019]
- Gause Gregory F. III., “The Foreign Policy of Saudi Arabia”, in Hinnebusch Raymond and Anoushiravan Ehteshami, *The Foreign Policies of Middle East States*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2002
- Gause Gregory F., “Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War”, *Brookings*, 22 July 2014, available at: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/English-PDF-1.pdf>, [accessed 8 October 2019]
- Gerges Fawaz A., *Making the Arab World: Nasser, Qutb, and the Clash That Shaped the Middle East*, Princeton University Press, Princeton, N. Jersey, 2018
- Göktürk Tüysüzoğlu, “Strategic Depth: A Neo-Ottomanist Interpretation of Turkish Eurasianism”, *Mediterranean Affairs Inc., Mediterranean Quarterly*, April 2014, available at: https://www.researchgate.net/publication/265738500_Strategic_Depth_A_Neo-Ottomanist_Interpretation_of_Turkish_Eurasianism/link/5d973b2b92851c2f70e9f88c/download, [accessed 19 October 2019]
- Gordon Philip, Yadlin Amos, and Heistein Ari, “The Qatar Crisis: Causes, Implications, Risks, and the Need for Compromise”, *The Institute for National Security Studies (INSS)*, Special Publication, 13 June 2017, available at:

<https://www.inss.org.il/publication/qatar-crisis-causes-implications-risks-need-compromise/>, [accessed 28 August 2019]

Held David and Ulrichsen Kristian, *The Transformation of the Gulf*, Routledge, London, 2012

Hinnebusch Raymond and Anoushiravan Ehteshami, *The Foreign Policies of Middle East States*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2002

Hinnebusch Raymont, “Introduction: The Analytical Framework”, in *The Foreign Policies of Middle East States*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2002

Hiro Dilip, *Cold War in the Islamic World: Saudi Arabia, Iran and the Struggle for Supremacy*, Oxford University Press, New York, 2018

Hobson John M., *The State and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000

Hunter Robert E., *Building Security in the Persian Gulf*, RAND Corporation, 2010, available at: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2010/RAND_MG944.pdf [accessed 28 August 2019]

Ismael Tareq Y., *International Relations of the Contemporary Middle East*, Syracuse University Press, New York, 1986

Janardhan N., *Boom amid Gloom: The Spirit of Possibility in the 21st Century Gulf*, Ithaca Press, UK, 2011

Kamrava Mehran, “The Arab Spring and the Saudi-Led Counterrevolution”, *Foreign Policy Research Institute*, Orbis, 1 January 2012, available at: <https://www.fpri.org/docs/media/TheArabSpring.pdf>, [accessed 3 September 2019]

Kamrava Mehran, *International Politics of the Persian Gulf*, Syracuse University Press, New York, 2011

Kamrava Mehran, *Qatar Small State, Big Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2013

Kaufman Joyce P. *Introduction to International Relations Theory and Practice*, Rowman & Littlefield Publishers, Second edition, USA, 2018

Kayaoglu Turan, “Explaining Interfaith Dialogue in the Muslim World”, *Pol-*

itics and Religion, vol 8, June 2015, available at: <https://www.cambridge.org/core/journals/politics-and-religion/article/explaining-interfaith-dialogue-in-the-muslim-world/EF78ADE43CB7707A54B628F4F48CFD70>, [accessed 2 November 2019]

Keohane Robert O. & Nye Joseph S., *Power and Interdependence*, Little & Brown, Boston, 1977

Khatib Lina, “Qatar’s foreign policy: the limits of pragmatism”, *International Affairs*, 11 March 2013, available at: <https://academic.oup.com/ia/article/89/2/417/2535108>, [accessed 15 September 2019]

Kibaroglu Mustafa, “What Went Wrong with the Zero Problem with Neighbors Doctrine?”, *Turkish Policy Quarterly* 11, no. 3, 2012, pp. 85–93, <http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/what-went-wrong-with-the-zero-problem-with-neighbors-doctrine-fall-2012-en.pdf>, [accessed 30 October 2019]

Kostiner Joseph, “GCC Perceptions of Collective Security in the Post-Saddam Era”, in Kamrava Mehran, *International Politics of the Persian Gulf*, Syracuse University Press, New York, 2011

Kouskouvelis Ilias I., “The Problem with Turkey’s Zero Problems”, *Middle East Quarterly*, Winter 2013, pp. 55-56 available at: <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/pdfs/3455.pdf>, [accessed 18 August 2019]

Kouskouvelis Ilias, Zarras Konstantinos, “Cairo and Riyadh, Vying for Leadership”, *Middle East Quarterly*, Spring 2019, available at: <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/pdfs/57912.pdf>, [accessed 4 November 2019]

Lake David A., *Hierarchy in International Relations*, University of California, San Diego, 2006

Legrenzi Matteo and Momani Bessma, *Shifting Geo-Economic Power of the Gulf*, Routledge, London and New York, 2016

Lenczowski George, *The Middle East in World Affairs*, Cornell University Press, 2nd ed., Ithaca, 1956

Mearsheimer John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, W W Norton & Co Inc, New York, 2001

Morgenthau Hans J., *Politics among Nations: the Struggle for Power and Peace*, 5th Edition, Revised, New York: Alfred A. Knopf, 1978

Nau Henry R., *Perspectives on International Relations*, CQ Press, 2nd ed., Washington DC, 2006

Peterson John, “Qatar and the World: Branding for a Micro-State”, *The Middle East Journal*, 2006, available at: http://jepeterson.net/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/Peterson_-_Qatar_and_the_World.pdf, [accessed 11 October 2019]

Tammen Ronald L., *Power Transitions: Strategies for the 21st Century*, Seven Bridges Press, LLC, New York-London, 2000

Ulrichsen Kristian C., *Insecure Gulf*, Columbia University Press, New York, 2015

Ulrichsen Kristian Coates, *The GCC States and the Shifting Balance of Global Power*, Center for International and Regional Studies, Georgetown University School of Foreign Service in Qatar Occasional Paper No. 6, 2010, available at: https://www.files.ethz.ch/isn/124456/No_6_KristianCoatesUlrichsenOccasionalPaper.pdf, [10 September 2019]

Vassiliev Alexei, *The History of Saudi Arabia*, Saqi Books, London, 1997

Yetiv Steve A., *The Absence of Grand Strategy: The United States in The Persian Gulf, 1972-2005*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2008

Διαδίκτυο

“Egypt’s Morsi severs ties with Syria, warns of ‘counter-revolution violence’”, *Ahram Online*, 15 June 2013, available at: <http://english.ahram.org.eg/News/74082.aspx>, [accessed 22 October 2019]

“Qatar’s Brotherhood Ties Alienate Fellow Gulf States”, Sultan Sooud Al-Qassemi, *Al-Monitor*, 23 January 2013, available at: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/01/qatar-muslimbrotherhood.html>, [accessed 20 October 2019]

“Qatar”, *Britannica Online Encyclopedia*, διαθέσιμο σε: <https://www.britannica>.

- com/place/Qatar, [Πρόσβαση: 15 Σεπτεμβρίου 2019]
- “Qatar”, *The World Factbook*, available at: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/attachments/maps/QA-map.gif>, [accessed 28 August 2019]
- “Saudi Arabia”, *Britannica Online Encyclopedia*, available at: <https://www.britannica.com/place/SaudiArabia>, [accessed 18 September 2019]
- “Saudi Arabia”, *The World Factbook*, available at: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/attachments/maps/SA-map.gif>, [accessed 28 August 2019]
- “The Gulf Security Architecture”, *Committee on Foreign Relations United States Senate*, Washington, 2012, available at: <https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/746031.pdf>, [accessed 10 September 2019]
- “Turkey’s international relations”, *Chr. Michelsen Institute*, May 2019, available at: <https://www.cmi.no/publications/6853-turkeys-international-relations>, [accessed 10 November 2019]
- “Turkey”, *The World Factbook*, available at: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/attachments/maps/TU-map.gif>, [accessed 28 August 2019]
- “Why is Turkey becoming a target in Libya?,” *Al-Monitor*, 26 June 2014, available at: <http://www.almonitor.com/pulse/security/2014/06/turkey-target-libya-expulsion-hifter.html>, [accessed 18 October 2019]
- “Η Τουρκία φέρεται να κατασκευάζει δεύτερη βάση στο Κατάρ”, *Σπούτνικ*, 14 Αυγούστου 2019, διαθέσιμο σε: <https://sputniknews.gr/amyna/201908144255879-tourkia-stratiwtikh-vash-katar/>, [πρόσβαση 25 Αυγούστου 2019]
- “Ο εμίρης του Κατάρ απελευθέρωσε τους δύο Έλληνες αιχμαλώτους από την Τουρκία”, *Pronews*, 15 Ιανουαρίου 2019, διαθέσιμο σε: https://www.pronews.gr/amyna-asfaleia/ypetha/743057_o-pkammenos-apokalypse-ton-rolo-poy-eraixe-stin-apeleytherosi-ton-2, [πρόσβαση 5 Σεπτεμβρίου 2019]
- “Σύλληψη Ελλήνων στρατιωτικών στον Έβρο: Για πρωτόγνωρο περιστατικό μιλούν στο ΓΕΣ”, *iefimerida.gr*, 2 Μαρτίου 2018, διαθέσιμο σε: <https://www.iefimerida.gr>

iefimerida.gr/news/399915/syllipsi-ellinon-stratiotikon-ston-evro-gia-pro-togno-ro-peristatiko-miloy-n-sto-ges, [πρόσβαση 4 Σεπτεμβρίου 2019]

“Το Κατάρ σώζει την Τουρκία - Δίνει 15 δισ. δολάρια”, *iefimerida.gr*, 20 Αυγούστου 2018, διαθέσιμο σε: <https://www.iefimerida.gr/news/438451/katar-sozei-tin-toyrkia-dinei-15-dis-dolaria>, [πρόσβαση 4 Σεπτεμβρίου 2019]

Al-Rashid Abdullah, “The Brothers and the Emirates”, *The Majalla*, 14 February 2013, available at: <http://www.majalla.com/eng/2013/02/article55238281>, [accessed 20 October 2019]

Başkan Birol, “Turkey between Qatar and Saudi Arabia: Changing Regional and Bilateral Relations”, *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 16, No. 62, 2019, pp. 85-99, available at: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/756748>, [accessed 11 October 2019]

Bekdil Burak, “Trump’s Fake Allies in the Gulf”, *Middle East Forum*, 24 August 2018, available at: <https://www.meforum.org/7502/trump-fake-allies-in-the-gulf>, [accessed 30 August 2019]

Bekdil Burak, “Turkey: Headless Military, Confused Foreign Policy”, *Middle East Forum*, 8 August 2016, available at: <https://www.meforum.org/6181/coup-weary-turkey>, [accessed 2 September 2019]

Bekdil Burak, “Turkey: Putin’s Ally in NATO?”, *Middle East Forum*, 19 March 2019, available at: <https://dev.meforum.org/58015/turkey-putin-ally-nato>, [accessed 20 August 2019]

Fitzgerald Mary, “General Haftar’s Anti-Islamist Campaign Divides Libyans”, *BBC*, 7 June 2014, available at: <http://www.bbc.com/news/worldafrica-27715992>, [accessed 18 October 2019]

Gause Gregory F., “Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War”, *Brookings*, 22 July 2014, available at: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/English-PDF-1.pdf>, [accessed 8 October 2019]

Iddon Paul, “The significance of Turkey’s overseas military bases”, *Ahval*, 13 July 2019, available at: <https://ahvalnews.com/turkish-military/significance-turkeys-overseas-military-bases>, [accessed 25 September 2019]

- Karaosmanoğlu Ali L., “Turkey’s Security and the Middle East”, *Foreign Affairs*, Vol. 62, No. 1 Fall, 1983, available at: <https://www.jstor.org/stable/20041740>, [accessed 4 November 2019],
- Khan Mohsin and Le Baron Richard, “What Will the Gulf’s \$12 Billion Buy Egypt?”, *Atlantic Council*, 11 July 2013, available at: <http://www.atlantic-council.org/blogs/egyptsource/what-will-the-gulfs-12-billion-buy-in-egypt>, [accessed 25 October 2019]
- Kirkpatrick David D., “Saudis Put Terrorist Label on Muslim Brotherhood”, *The New York Times*, 7 March 2014, available at: <http://www.nytimes.com/2014/03/08/world/middleeast/saudis-put-terrorist-label-on-muslim-brotherhood.html>, [accessed 18 October 2019]
- Kohen Sami, “Renegade General Khalifa Haftar Launches Offensive in East Libya,” *Reuters*, 15 June 2014, available at: <http://www.voanews.com/content/reu-renagate-general-launches-offensive-in-east-libya/1937395.html>, [accessed 18 October 2019]
- McDowell Angus and Bayoumy Yara, “Saudi Arabia to jail citizens who fight abroad”, *Reuters*, 3 February 2014, available at: <http://www.reuters.com/article/2014/02/03/us-saudi-law-idUSBREA1213O20140203>, [accessed 18 October 2019]
- Oweis Khaled Yacoub, “Saudi Arabia boosts Salafist rivals to al Qaeda in Syria”, μτφ “Η Σαουδική Αραβία Ενισχύει τους Σαλαφιστές”, *Reuters*, 1 October 2013, available at: <http://news.trust.org/item/20131001143727-5erqr/?source=shtw>, [accessed 17 October 2019]
- Shadid Anthony, “Qatar Wields an Outsize Influence in Arab Politics”, *The New York Times*, 14 November 2011, available at: <http://www.nytimes.com/2011/11/15/world/middleeast/qatar-presses-decisive-shift-in-arab-politics.html>, [accessed 20 October 2019]
- Tuygan Burak, “The OIC and the crisis in Turkish-Saudi relations”, *Ahval*, 5 June 2019, available at: <https://ahvalnews.com/saudi-turkey/oic-and-crisis-turkish-saudi-relations>, [accessed 2 November 2019]
- United States Senate Committee on Armed Services*, διαθέσιμο στο: <https://www>.

armed-services.senate.gov/, [πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2019]

ΑΜΠΕ, “Ορκίστηκε η νέα κυβέρνηση της Αιγύπτου”, *enikos*, 17 Ιουνίου 2014, διαθέσιμο σε: <http://www.enikos.gr/international/243199/orkistike-i-neakubernisi-tis-aigyptou>, [πρόσβαση 16 Οκτωβρίου 2019]

Απόκης Δημήτρης Γ., “Η Τουρκία, η Λιβύη και η κρισιμότητα των εξελίξεων σε Βόρεια Αφρική και Μέση Ανατολή”, *The President*, 12 Ιουλίου 2019, διαθέσιμο σε: <https://www.thepresident.gr/2019/07/12/i-toyrkia-i-livyi-kai-i-krisimotita-ton-exelixeon-se-voreia-afriki-kai-mesi-anatoli/>, [πρόσβαση 22 Σεπτεμβρίου 2019]

Ζηργάνος Νικόλας, “Τουρκικό μέτωπο με Λιβύη ενάντια στη διεθνή νομιμότητα”, *efsyn*, 29 Νοεμβρίου 2019, διαθέσιμο σε: https://www.efsyn.gr/politiki/exoteriki-politiki/221001_toyrkiko-metopo-me-libyi-enantia-sti-diethni-nomimotita, [πρόσβαση 30 Νοεμβρίου 2019]

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

